

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ჯემალ ხარიტონაშვილი

პროტექციონისტული
ეკონომიკური დოქტრინის
ევოლუცია

თბილისის
უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

2008

მონოგრაფიაში თანმიმდევრულადაა გადმოცემული პროტექციონისტული ეკონომიკური იდეის ევოლუცია ძველი სამყაროს ქვეყნებიდან დღემდე: მითითებულია, რომ სახელმწიფო პროტექციონიზმის ეკონომიკური სტრატეგია წარმოიშვა სახელმწიფოს წარმოშობისთანავე და ვითარდებოდა სახელმწიფოს ფუნქციონალურ განვითარებასთან ერთად.

ნაშრომში აღნიშნულია, რომ დღეისთვის მსოფლიოში არ არის არც ერთი ასე თუ ისე ეკონომიკურად მნიშვნელოვნად განვითარებული ქვეყანა (თვით აშშ-იც კი), რომლის ხელისუფლება სხვადასხვა მასშტაბითა და დონით არ ატარებდეს თავისი ეკონომიკის დაცვის (პროტექციონიზმის) პოლიტიკას საგარეო და საშინაო ბაზარზე. პროტექციონიზმი განსაკუთრებული აუცილებლობით სჭირდებათ განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებს.

განკუთვნილია ეკონომიკური პროფილის სტუდენტთათვის და აგრეთვე ეკონომიკური საკითხებით დაინტერესებულ პირთათვის.

რედაქტორი: ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. რ. გოგოხია

რეცენზენტები: ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. შ. ქისტაური
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. პ. ლემონჯავა

© ჯემალ ხარიტონაშვილი, 2008

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2008

ISBN 978-9941-13-007-6

EAN 9789941130076

შესავალი	5
თავი I. სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმი, როგორც თანამედროვე ეკონომიკური ლიბერალიზმის ალტერნატივა	11
1.1. ალტერნატივის ძიება გარდამავალ პერიოდში	11
1.2. მთელისა და ნაწილის შეთანაწყობა – პროტექციონიზმისა და ეკონომიკური ლიბერალიზმის სიმბიოზი	19
1.3. სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის აუცილებლობა: ბაზრის არასრულყოფი- ლების შედეგი. „ზილული ხელის“ პოლიტიკა	25
თავი II. ისტორიული ექსკურსი – ადრეული პროტექციონისტული ეკონომიკური მოძღვრებები და მათი თანამედროვე ინტერპრეტაცია	31
2.1. ძველი სამყაროს მოაზროვნეთა პროტექცი- ონისტული შეხედულებები და მათი თანამედროვე მნიშვნელობა	31
2.2. პროტექციონიზმი კაპიტალიზმის გარიჟრაჟ- ზე – მერკანტილიზმი. ნეომერკანტილიზმი.	41
2.3. გერმანული „აღმზრდელობითი პროტექცი- ონიზმის“ ისტორიული გამოცდილების თანამედროვე ინტერპრეტაცია	58
თავი III. XX საუკუნის ძირითადი პროტექციონისტული მოძღვრებები	73
3.1. პრიორიტეტისათვის ბრძოლა რეგულირებადი ეკონომიკის პროტექციონისტულ მოძღვრებაში. შვედური სკოლის მიდგომები ეკონომიკური პროტექციონიზმისადმი	73

3.2. ჯონ მაინარდ კეინზის პროტექციონის- ტული მოდელი. ამერიკული კეინზელობის პროტექციონისტული მოთხოვნები	78
3.3. სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის ნეოკეინზური ევოლუცია. ნეოკლასიკური სინთეზი	89
3.4. კეინზური და ნეოკლასიკური იდეების სესხება ნეოლიბერალების მიერ. ნეო-ნეოლიბერალიზმი	96
თავი IV. ქართველი მოაზროვნეების შეხედულებები სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმისა და ეკონომიკური ლიბერალიზმის შესახებ	107
4.1. ილია ჭავჭავაძე სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმისა და ეკონომიკური ლიბერალიზმის შესახებ	108
4.2. ნიკო ნიკოლაძე – სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის ბაირახტარი	128
თავი V. პროტექციონიზმის თანამედროვე დოქტრი- ნები და მოდელები; მათი გამოყენების შესაძლებლობა საქართველოში	136
5.1. შერეული ეკონომიკა - კრიზისის დაძლევის რეალური გზა	136
5.2. წარმოების შედარებითი ზარჯების თეორიის ევოლუცია	144
5.3. „პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორია	154
5.4. შეხედულებანი განვითარებადი და გარდამავალი ქვეყნების ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის შესახებ	162
გამოყენებული ლიტერატურა	172

შესავალი

თანამედროვე პერიოდში დიდ აქტუალობას იძენს იდეათა მემკვიდრეობის საკითხი. იდეათა მემკვიდრეობა საჭიროა იმისათვის, რომ არ მოხდეს მსოფლიო ისტორიული გამოცდილების უგულებელყოფა, რათა დროულად გაეიზიაროთ და გამოვიყენოთ წინარე პერიოდის სასარგებლო აზრები და გამოცდილება.

ჩვენ არ უნდა მოვერიდოთ წინამორბედი ეკონომიკური გამოცდილებისა და ეკონომიკური აზრის მიღწევების გამოყენებას. თუ აღრინდელ ეკონომიკურ იდეებს საქმიანად გამოვიყენებთ, აუცილებლად მოგებული დავრჩებით. საქართველო ვერ განვითარდება მსოფლიო ცივილიზაციის განვითარების შარაგზის გარეშე.

სულ ცოტა ხნის წინათ ეკონომისტთა ერთი ნაწილიც კი იზიარებდა თეზისს — „ფილოსოფიის ისტორია ბრძნული აზრების საწყობია, ეკონომიკური აზრის ისტორია კი ეკონომიკური იდეების სასაფლაოა“. ბოლო ათწლეულების განმავლობაში მომხდარმა საზოგადოებრივმა ცვლილებებმა საფუძველი გამოაცალა ამ თეზისის მეორე ნაწილს. ერთ დროს უგულებელყოფილი იდეები ახალი ძალით წარმოჩნდა შეცვლილ ვითარებაში.

ვითარება მუდმივად იცვლება. მასთან ერთად იცვლება ეკონომიკური მოძღვრებები, თეორიები და კონცეფციები, მაგრამ ეკონომიკური აზრის ისტორია გვიჩვენებს, რომ ბევრი ეკონომიკური იდეა დავიწყებას არ ეძლევა. საზოგადოებრივი ცხოვრება პერიოდულად დღის წესრიგში აყენებს ადრეული ეკონომიკური იდეების ახლებურად გამოყენების აუცილებლობას.

გარდამავალ პერიოდში, დღითიდღე სულ უფრო საარსებო ხდება ჩვენი საზოგადოების სიცოცხლისუნარიანობის მიღწევის გზების ძიების ამოცანა. ეს ამოცანა გარდაუვალს ხდის იმ ეკონომიკური დოქტრინების, თეორიებისა და კონცეფციების გამოყენებას, რომელიც წარსულში წარმატებით ემსახურებოდა ამა თუ იმ საზოგადოებას.

ზემოთ აღნიშნულთან ერთად ხაზი უნდა გაესვას იმას, რომ განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ეკონომიკური მეცნიერების ამოცანების ერთიანობა არ ნიშნავს ყველა დროის ეკონომიკური მოძღვრებების იდენტურობას. ესა თუ ის ეკონომიკური დოქტრინა თუ თეორია სხვადასხვა შინაარსითა და ფორმით ვლინდება კონკრეტულ ისტორიულ პირობებში. ყოველ ისტორიულ ეპოქაში ისინი იძენენ ამა თუ იმ თავისებურებებს თავიანთი გამოვლენის ფორმაში და განსხვავებულ სოციალურ-ეკონომიკურ შედეგს იძლევიან.

ბევრი მაგალითის მოყვანა შეიძლება იმის საილუსტრაციოდ, რომ განსაზღვრული ეკონომიკური იდეები ახალი ძალითა და ფორმებით წარმოჩნდება ხოლმე სხვადასხვა სიტუაციაში. აქედან გამომდინარე, გარდამავალ პერიოდში დიდ მნიშვნელობას იძენს ძველი და ახალი ეკონომიკური იდეების სათანადოდ ცოდნა. იგი საშუალებას იძლევა სხვადასხვა დასაშვები ვარიანტიდან დროულად იქნეს ამორჩეული ესა თუ ის მოდელი და მისი სათანადო რეალიზაციით მოხდეს საკაცობრიო პროგრესის განვითარებისათვის ხელის შეწყობა.

ამასთან, ახალი დოქტრინები და თეორიები არ შეიძლება უბრალოდ ძველის განმეორება იყოს. ის უნდა გადმოიცეს ახლებურად, თანამედროვე ენითა და მიდგომებით; ის შემეცნების ალტერნატიულ კრებულს უნდა შეადგენდეს. მათგან საჭიროა ფუნდამენტური ასპექტების გამოყოფა. თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად აუცილებელია მათი სისტემური შესწავლა და განზოგადება.

როცა ერი ისტორიას დაივიწყებს, მაშინ იწყება მისი დეგრადირება. ისტორიაზე ის წერს, ვისაც თანამედროვეობა ყველაზე უფრო მეტად აინტერესებს.

გარდამავალ პერიოდში ისტორიული ანალოგიები სახიფათოა, მაგრამ საჭიროა. ადრე გამოთქმული იდეებიდან ბევრი მისაღებია ჩვენთვის.

ეკონომიკური იდეების მემკვიდრეობითობა ნათლად წარმოჩნდება პროტექციონისტულ ეკონომიკურ დოქტრინაში.

პროტექციონიზმი (ფრანგულად protectionisme; ლათინურად protectio – დაცვა, მფარველობა) – სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლი-

ტიკაა, რომელიც ითვალისწინებს ეროვნული ეკონომიკის განვითარების მხარდაჭერას. ის გულისხმობს გარკვეული სახეობის საქონელზე იმპორტის შეზღუდვას, განსაზღვრავს გადასახადების სიდიდეს, ტარიფების სტრუქტურას და ა.შ. პროტექციონიზმი ფართოდ იყო გავრცელებული ინგლისში (სანავიგაციო აქტი, 1651 წ.), საფრანგეთში ნაპოლეონ ბონაპარტის მმართველობის დროს (კონტინენტური ბლოკადა); გერმანულ სახელმწიფოებში ისტორიული სკოლის და ო. ბისმარკის პროტექციონიზმი. აშშ-ში XIX ს. დამლევს ბაჟი შემოტანილ საქონელზე 57%-მდე გაიზარდა. იაპონიაში პროტექციონისტული პოლიტიკა გატარდა მეიძის რევოლუციის დროს, რუსეთში პეტრე პირველის დროს. XIX საუკუნეში დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისთვის დამახასიათებელი იყო „დაცვითი“ პროტექციონიზმი. მის მიზანს შეადგენდა ეროვნული მრეწველობის დაცვა ღიდი ბრიტანეთის უფრო განვითარებული მრეწველობისაგან, რომელიც XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან ატარებდა ვაჭრობის თავისუფლების პოლიტიკას (ფრიტრედერობას). XX საუკუნისთვის დამახასიათებელი იყო „შემტევი“ პროტექციონიზმი, რომელიც უცხოეთის კონკურენციისგან იცავს მრეწველობის არა სუსტ, არამედ უფრო განვითარებულ, მაღალმონოპოლიზებულ დარგებს. მისი მიზანია საგარეო ბაზრების დაპყრობა. განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნების თანამედროვე პროტექციონიზმი ხორციელდება ღონისძიებების რთული სისტემის მეშვეობით, რომელიც კონტროლს უწევს და არეგულირებს საგარეო ვაჭრობას. ინტეგრაციული პროცესების განვითარებამ გამოიწვია თავისებური კოლექტიური პროტექციონიზმის გაჩენა, რომელიც ხორციელდება ქვეყნების ჯგუფების შეთანხმებული მოქმედებით, მაგალითად, ნავთობის ექსპორტიორი ქვეყნების (ოპეკი) მიერ ნავთობპროდუქტებზე ფასების განსაზღვრით. განვითარებადი ქვეყნების პროტექციონიზმის მიზანია ეროვნული მეურნეობის ფორმირებადი დარგები დაიცვას განვითარებული ქვეყნების ექსპანსიისაგან. იგი ხელს უწყობს ახალგაზრდა სუვერენული სახელმწიფოების ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას.

ნაშრომში განვიხილავთ პროტექციონისტულ მოთხოვნებს ძველი

სამყაროს მოაზროვნეთა შეხედულებებში. მათ იდეებს შევესატყვისებთ ჩვენს თანამედროვე საჭიროებებს.

ვანალიზებთ იდეათა მემკვიდრეობითობის საკითხს პროტექციონიზმის ერთ-ერთ მიმდინარეობაში — მერკანტილიზმში; ვაჩვენებთ, თუ რა მიიღეს მერკანტილისტებმა მემკვიდრეობით წინამორბედი ეკონომიკური იდეებიდან; თუ რას იღებდნენ ამა თუ იმ ქვეყნის მერკანტილისტები სხვა ქვეყნების მერკანტილისტებისაგან; აღვნიშნავთ, თუ რისი გაზიარება შეგვიძლია ჩვენ აღრეული მერკანტილისტური იდეებიდან. ვასაბუთებთ ნეომერკანტილიზმის არსებობის შესაძლებლობასა და აუცილებლობას გარდამავალ პერიოდში, როცა ხდება კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვება.

ნაშრომში მნიშვნელოვან ადგილს ეუთმობთ ისეთი პროტექციონისტული მიმდინარეობის ეკონომიკური მოძღვრების ანალიზს, როგორიც იყო გერმანული ისტორიული სკოლა XIX საუკუნის შუახანებში. ვასაბუთებთ გერმანული პროტექციონიზმის გამოცდილების გამოყენების საჭიროებას ჩვენში — გარდამავალ პერიოდში.

წინამდებარე ნაშრომში ყურადღებას ვამახვილებთ დიდი ქართველი მოაზროვნეების — ილია ჭავჭავაძისა და ნიკო ნიკოლაძის მსჯელობაზე ეკონომიკური ლიბერალიზმისა და პროტექციონიზმის პრობლემის შესახებ; ეუთითებთ, რომ ჩვენი სახელოვანი წინამორბედების ეკონომიკური იდეები მანათობელ ლამპარად შეიძლება გამოვიყენოთ გარდამავალი პერიოდის უმნიშვნელოვანესი პრობლემების გადასაწყვეტად.

პროტექციონისტული თეორიისა და პრაქტიკის ანალიზის დროს გვერდს ვერ ავუვლით XX საუკუნის ძირითად პროტექციონისტულ მიმდინარეობებს, როგორიც იყო შვედური ანუ სტოკპოლმის სკოლა, კეინზური და ნეოკეინზური სკოლები. ყურადღებას ვამახვილებთ ნეოლიბერალური მიმდინარეობის მიერ კეინზური და ნეოკეინზური მოძღვრებებიდან პროტექციონისტული იდეების გარკვეული ზომით სესხება-გაზიარების საკითხზე.

გარდამავალი პერიოდის თეორიული პრობლემებიდან განსაკუთრებულ ადგილს ეუთმობთ, საწყის პერიოდში, სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის ამალღების საკითხს; ვასაბუთებთ, რომ გარდა-

მაგალი პერიოდის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი პრობლემების გადასაწყვეტად საჭიროა სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის გამოყენება; ხაზს უსვამთ, რომ სახელმწიფომ უნდა არეგულიროს მატერიალური დოვლათის განაწილება და, განსაკუთრებით, გადანაწილება; უზრუნველყოს მოქალაქეთა თანასწორობა კანონის წინაშე, მათი პირადი და ეკონომიკური თავისუფლება.

გარდამავალი პერიოდის სერიოზული სიძნელეების დაძლევის რეალურ გზად გვესახება შერეული ტიპის მრავალწყობიანი ეკონომიკის ჩამოყალიბება და შემდეგ მისი სვლა ცივილიზებული ბაზრისაკენ.

ნაშრომში მიზნად ვისახავთ ორი ძირითადი ამოცანის გადაწყვეტას: 1. დავასაბუთოთ გარდამავალ პერიოდში ეკონომიკური ლიბერალიზმის გვერდით სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმით სარგებლობის ალტერნატიული შესაძლებლობა და კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების პირობებში მისთვის პრიმატის მინიჭება; 2. მონოგრაფიულად გამოვიკვლიოთ ძირითადი პროტექციონისტული ეკონომიკური დოქტრინები და მათი ევოლუცია თანამედროვე პირობებში.

* * *

ნაშრომში წარმოდგენილი პრობლემატიკის გადასაწყვეტად გამოვიყენეთ: კონ-ფუ-ცის, ქსენოფონტეს, პლატონის, არისტოტელეს, უ. სტაფორდის, თ. მენის, ა. მონკრეტიენის, ი. პოსოშკოვის, ა. სმითის, დ. რიკარდოს, ჟ.-ბ. სეის. ფ. ლისტის, ვ. როშერის, კ. კნისის, ბ. ჰილდებრანდის, კ. მარქსის, გ. შმოლერის, ლ. ბრენტანოს, ა. ვაგნერის, ა. მარშალის, კ. მენგერის, ფ. ვიზერის, ე. ბემ-ბავერკის, ი. ჭავჭავაძის, ნ. ნიკოლაძის, ჯ. კეინზის, ლ. ერჰარდის, მ. ფრიდმანის, ჯ. ჰელბრეითის, პ. სამუელსონის, ე. ლეონტიევის, ა. ანიკინის, რ. ასათიანის, ლ. ბალცეროვიჩის, ვ. ბახტაძის, ს. ბერაძის, მ. ბლაუვის, გ. გამსახურდიას, რ. გოგოხიას, პ. გუგუშვილის, ვ. დათუკიშვილის, კ. ვიქსელის, გ. თოდუას, რ. კაქულიას, გ. კასელიის, ჯ. კახნიაშვილის, ი. კრავცოვის, პ. ლემონჯავას, გ. მიურდალის, რ. მაკკონელის, გ. მეგრელიშვილის, ე. მექვაბიშვილის, ი. მესხიას, ვ. პაპვას, მ. პორტერის, ე. ჟამის, პ. რატიანის, დ. როზენბერგის, ბ. სელიგ-

მენის, ა. სილაგაძის, ტ. სართანას, ლ. ტუროუს, შ. ქისტაურის, ნ. ქოიავას, გ. შუბლაძის, ლ. ჩიქავას, ე. ჩადუნელის, გ. ჭანუყვადის, მ. ჯიბუტის, რ. პეილბრონერის, ტ. პენეის და სხვ. ნაშრომები.

* * *

ნაშრომზე მუშაობის დროს საქმიან კონსულტაციებს მიწევდნენ: ამერიკის შეერთებული შტატების ქალაქ დენვერის კერძო იეზუიტური უნივერსიტეტის პროფესორი ჩაკ რობერსონი, ირლანდიელი ეკონომისტი დონაკა ო'ბეჰაიმი, მოსკოვის მსოფლიო ეკონომიკისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ინსტიტუტის დასავლეთ ევროპის ქვეყნების განყოფილების გამგე, პროფესორი ე. შენაევი, იმავე ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერი მუშაკი ე. ზაიკინა, მოსკოვის ე. პლესანოვის სახელობის სახალხო მეურნეობის ინსტიტუტის პრორექტორი, პროფესორი ე. ფეოდოროვი, ეგვიპტის ალ-აზჰარის უნივერსიტეტის პროფესორი ფუად აბუ ისმაილი, ზაკაზიკის უნივერსიტეტის პროფესორი ფარდ ზაინ ალ დინი, სახელმწიფო სექტორის სამინისტროს ტექნიკური ბიუროს დირექტორი გ. ფუად აბდულ ვაჰაბი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორები: ა. სილაგაძე, ე. მექვაბიშვილი, პ. ლემონჯავა, რ. კაკულია, შ. ქისტაური, რ. გოგოზია, გ. გამსახურდია, მ. ტუხაშვილი, გ. შუბლაძე; ილია ჭავჭავაძის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი ე. ახალაია და სხვ.

ღიდი მადლობა მინდა გადავუხადო ბატონ ავთანდილ სილაგაძეს სახელმწიფო ქონების მართვის მინისტრად ყოფნის დროს ეგვიპტეში გაგზავნისათვის, სადაც გავეცანი სამეურნეო რეფორმის მიმდინარეობას. მადლობა მას, ასევე, წინა მონოგრაფიის გამოცემისას გაწეული ფინანსური დახმარებისთვის.

თავი I. სახელმწიფოებრივი

პროტექციონიზმი, როგორც თანამედროვე მეონომიკური ლიბერალიზმის ალტერნატივა

1.1. ალტერნატივის ძიება გარდამავალ პერიოდში

სოროსის ფონდის დამაარსებელი და თავმჯდომარე ჯორჯ სოროსი აღნიშნავს, რომ თავის „ისტორიის ფილოსოფიაში“ ჰეგელმა გამოგნებული ისტორიული კანონზომიერება აღმოაჩინა: „ცივილიზაციების ნგრევას და გადაშენებას მათივე ძირითადი პრინციპების ავადმყოფური ინტენსიფიკაცია იწვევს“. ჯ. სოროსი მიუთითებს: „ახლა უკვე ვშიშობ, რომ Laisser Faire-ის ტიპის კაპიტალიზმისა და საბაზრო ფასეულობების ცხოვრების ყველა სფეროში გავრცელება ღიდ საფრთხეს უქმნის ჩვენს ღია, დემოკრატიულ საზოგადოებას. ღია საზოგადოების მთავარი მტერი, ჩემი აზრით, კომუნიზმი კი აღარ არის, არამედ კაპიტალიზმია“.¹

ჯ. სოროსს მოჰყავს აზრი კარლ პოპერის წიგნიდან „ღია საზოგადოება და მისი მტრები“, რომლის თანახმადაც, „არავის შეიძლება ჰქონდეს მონოპოლია ჭეშმარიტებაზე. ადამიანებს განსხვავებული ინტერესები და შეხედულებები აქვთ და იმისათვის, რომ მშვიდობიანად იცხოვრონ ერთმანეთის გვერდიგვერდ, მათ გარკვეული ინსტიტუტები სჭირდებათ. ეს ინსტიტუტები იმისთვისაა მოწოდებული, რომ დაიცვან მოქალაქეთა უფლებები და უზრუნველყონ არჩევანისა და სიტყვის თავისუფლება“.² ჯ. სოროსის თქმით: „კომუნიზმის კრაზმა ნაყოფიერი ნიადაგი შექმნა საყოველთაო და ღია საზოგადოების შექმნისათვის, მაგრამ დასავლეთის დემოკრატიულმა ქვეყნებმა ეს შანსი ვერ გამოიყენეს. ახალი რეჟიმები, რომლებიც ყოფილი საბჭოთა კავშირისა და ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაზე აღმოცენდა, ძალზე მცირედ ჰგავს ღია საზოგადოებას. დასავლეთის ალიანსმა, როგორც ჩანს, დაკარგა საკუთარი დანიშნულების აზრი, რადგან ვერ

¹ ჯ. სოროსი, კაპიტალიზმის საფრთხე, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 5.04-2.05, 1997 წ., გვ. 6.

² იქვე.

ახერხებს საკუთარი თავის განსაზღვრას კომუნიზმის საფრთხის გარეშე¹. ჯ. სოროსის მიზანია დაასაბუთოს, რომ „ღია საზოგადოებას“ საპირისპირო მხრიდან მეტიმეტი ინდივიდუალიზმისაგანაც ემუქრება საფრთხე. მეტიმეტად დიდ კონკურენციას და მცირე თანამშრომლობას შედეგად დიდი უთანასწორობისა და არასტაბილურობის მოტანა შეუძლია. თუკი დღესდღეობით ჩვენს საზოგადოებაში საერთოდ არსებობს რაიმე გაბატონებული რწმენა, ეს არის რწმენა ბაზრის მაგიური ძალისა. როგორც Laissez-Faire-ის თეორია გვარწმუნებს, უმოკლესი გზა საერთო კეთილდღეობისაკენ ინდივიდის კერძო ინტერესებზე გადის. მაგრამ, თუკი ვერ მოხერხდება ამ კერძო ინტერესების გაწონასწორება, ჩვენი აშუამდგომელი სისტემა, რომელიც მაინც უპასუხებს ღია საზოგადოების მოთხოვნებს, მიუხედავად იმისა, რომ სრულებითაც არ არის სრულყოფილი, დასაღუპავად იქნება განწირული.

რადგან კომუნიზმი და სოციალიზმიც კი მთლიანად დისკრედიტებულია, დღეს საფრთხე Laissez-Faire-ის მხრიდან გაცილებით მეტია, ვიდრე ტოტალიტარული იდეოლოგიების მხრიდან. ჩვენ გვაქვს საშუალება ვისარგებლოთ ჭეშმარიტად გლობალური მასშტაბის საბაზრო ეკონომიკის უპირატესობით, რომლის პირობებშიც საქონელი, მომსახურება, კაპიტალი და ადამიანებიც კი თავისუფლად მოძრაობენ მსოფლიოს ირგვლივ, მაგრამ არც ერთი ჩვენგანი არ ფიქრობს იმაზე, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია „ღია საზოგადოების“ ფასეულობებისა და ინსტიტუტების შენარჩუნება.

დღევანდელ სიტუაციას ჯ. სოროსი XIX საუკუნის დასასრულს შექმნილ მდგომარეობას ადარებს, მაგრამ მიუთითებს, რომ მაშინ კაპიტალიზმის ოქროს ხანა იყო. მაშინ არსებობდა ინგლისის იმპერია, რომელიც მსოფლიოს აკონტროლებდა. ახლა კი სხვა მდგომარეობაა. აშშ-ს არ სურს მსოფლიო ჟანდარმის როლი შეასრულოს. უწინ ოქროს სტანდარტი არსებობდა, დღეს კი მსოფლიოს წამყვანი ვალუტები სისტემატურად მერყეობს და ისე ამსხერვეს

¹ ჯ. სოროსი, კაპიტალიზმის საფრთხე, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 5.04-2.05, 1997 წ., გვ. 6.

ერთმანეთს, როგორც ისპოლინური კონტინენტური თეფშები. თავისუფალი ბაზრის რეჟიმს, რომელიც ასი წლის წინ ბატონობდა დედამიწაზე, პირველმა მსოფლიო ომმა მოუღო ბოლო. ის, რაც უწინ პროფესია იყო, ახლა ბიზნესი გახდა. ზნეობრივი იდეალები ახლა ეკონომიკური წარმატების კულტმა შეცვალა. საზოგადოებამ თავისი ნავსაყუდელი დაკარგა.

თავისი წინასწარმეტყველება ჯ. სოროსმა პირველ რიგში თავის თავზე გამოსცადა. ჯორჯ სოროსის საინვესტიციო იმპერია თუ არ დაინგრა, ყოველ შემთხვევაში, საფუძვლიანად შეირყა, თანაც იმდენად, რომ მან მისი ძირეული რეორგანიზაციის შესახებ განაცხადა.¹

ხუთმა ფონდმა, რომლებსაც Soros Found Management მართავდა, მარტო 2000 წელს თავისი კაპიტალის 20 პროცენტი დაკარგა. თუკი ათელის წერტილად 1998 წლის აგვისტოს ავიღებთ (ფონდის მიღწევების პიკს), მაშინ მას თითქმის ერთი მესამედი დაუკარგავს. 22 მილიარდი დოლარიდან ფონდი 14,4 მილიარდ დოლარამდე „ჩამოკვეითდა“.² შემდგომ ეს მაჩვენებელი კიდევ განახევრდა.

სოროსმა და მისმა მთავარმა მრჩეველებმა ძირითადი ფსონი იმაზე ჩადეს, რომ დასაწყისშივე ევროპული ვალუტა ევრო დოლარზე მყარი გახდებოდა. ევროსთან დაკავშირებით, სოროსს მოთამაშის ნაქებმა ინსტინქტმა უღალატა. მან გადაწყვიტა თავისი საქმის მოდიფიცირება და არა დამალვა.³

* * *

როგორც ავადმყოფის, ასევე კრიზისში მყოფი ეკონომიკისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სწორი დიაგნოზის დასმას და შექმნილი მდგომარეობიდან რეალური გამოსავლის მონახვას. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება დაუძლურებული ეკონომიკის გაჯანსაღება.

ცნობილი ქართველი მოაზროვნე ნიკო ნიკოლაძე მიუთითებდა,

¹ გრძნულთა იმპერიის კრახი. სოროსი ბაზრებს ვეღარ უგებს, „ეკო დაიჯესტი“, 15.05.2000, გვ. 5.

² იქვე.

³ იქვე.

რომ „როგორც ავადმყოფისათვის ნაპოვნია სხვადასხვაგვარი საშუალება, რომლის ძალით ავადმყოფობა ხან წალმა და ხან უკუღმა ბრუნდება და ავადმყოფი კარგი მოვლით და ექიმობით რჩება, ან უფრო დიდხანს ცხოვრობს, ისე ეკონომიკური ცხოვრებისათვისაც მოძებნილია და გამოკვლეულია სხვადასხვაგვარი საშუალებები გაჭირებულ მდგომარეობაში გამოსაყენებლად. ერთჯერად და ორჯერად კი არ მომხდარა მართო, რომ ჩვენ საზოგადოებაზე უარეს მდგომარეობაში მყოფი ხალხი ჩინებულად გასულიყოს თავის გაჭირვებისაგან და შემდგომ შესანიშნავი ძალა და შემდეგა შეეძინოს“.¹

ეკონომიკური განვითარების ამა თუ იმ ეტაპზე რომელიმე პრინციპის კამპანიური გამოყენება სასურველ შედეგს ვერ მოიტანს. საბაზრო სისტემის რომელიმე მოდელის მექანიკურად გადმოღება ჩვენს ეკონომიკას ვერ უშველის.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში ეგრეთ წოდებულ „პერესტროიკის“ დაწყების დროს აღინიშნა, რომ ეკონომიკა წინაკრიზისულ მდგომარეობაშიაო. დაიწყო დიდი კამპანია შექმნილი სიტუაციის განსამუხტავად, მაგრამ ზედაპირული, არასწორი რეცეპტების გამოყენებამ სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო. არათუ შეჩერებულ იქნა ეკონომიკის სვლა კრიზისისაკენ, არამედ იგი საშინელ უფსკრულში გადაიჩეხა.

იმ პერიოდში წინაკრიზისული სიტუაციის დაძლევის პროგრამა პირველმა წამოაყენა საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორმა, აკადემიკოსმა ლეონიდ აბალკინმა. მისი პროგრამა ვარაუდობდა წელიწადნახევრის განმავლობაში დაძლეულიყო შექმნილი სიტუაცია, მაგრამ განმუხტვის ნაცვლად სიტუაცია უფრო დაიძაბა.

შემდეგი პროგრამა წამოაყენეს აკადემიკოსებმა სტანისლავ შატალინმა და აბელ აგანბეგიანმა. მათი რეცეპტი ითვალისწინებდა 500 დღეში დაძლეულიყო ეკონომიკური შერყევა, მაგრამ ამანაც ვერ უშველა საქმეს.

ვინაიდან ადგილობრივი ძალისხმევით ვერ შეაჩერეს ეკონომიკის

¹ ნ. ნიკოლაძე, თხზულებები, ტ.3, თბ., 1963, გვ. 23-24.

კრიზისისაკენ სვლა, შემდგომ გეზი აიღეს საზღვარგარეთელი გამოჩენილი ეკონომისტების რეკომენდაციების გამოყენებაზე. მოსკოვში საკონსულტაციოდ მიიწვიეს ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტი ჯონ პელბრეითი. ამერიკიდან რჩევებს იძლეოდა ნობელის პრემიის ლაურეატი მილტონ ფრიდმანი.

1985 წელს მოსკოვში ჩავიდა ნობელის პრემიის ლაურეატი ვასილ ლეონტიევი. ვ. ლეონტიევმა მაშინდელი სიტუაცია შემდეგნაირად დაახასიათა: კაპიტალისტური ეკონომიკა მან შეადარა გაშლილ ზღვაში მყოფ იალქნიან გემს, რომელსაც ძლიერი ზურგქარი უბერავს. მაგრამ, მისი თქმით, ქარი ამ გემს ზოგჯერ კრიზისის უფსკრულისაკენ მიაქანებს. იმდროინდელ საბჭოურ ეკონომიკას ის აღარებდა მღორე წყალში მყოფ იალქნიან გემს, რომელსაც სიოც კი არსაიდან უბერავდა. ასეთ მდგომარეობაში მყოფი ხომალდის მამოძრავებელ ძალად მან მიიჩნია საბაზრო ეკონომიკა. ამ რეცეპტით დაიწყო ჩვენში საბაზრო ეკონომიკის დანერგვა.

დიდი მსჯელობა და აუიოტაუი დაიწყო საბაზრო ეკონომიკის შესახებ. თავდაპირველად მას უწოდეს „რეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკა“, შემდეგ ტერმინი „რეგულირებადი“ ხმარებიდან ამოიღეს. თითქმის ყველა ვარაუდობდა, რომ საბაზრო ეკონომიკა დაძლევა მაშინდელ მდგომარეობას, რომელსაც წინაკრიზისულს უწოდებდნენ, მაგრამ საზოგადოება ისეთ უფსკრულში გადაიჩეხა, საიდანაც თავისით ამოსვლა ვეღარ შეძლო.

ზემოთ აღნიშნულმა ეკონომისტებმა, ვ. ლეონტიევის მეთაურობით, ხუთი წლის შემდეგ აღიარეს, რომ მათ მიერ ნაგარაუდები იმედები არ გამართლდა და ხელი აიღეს კონსულტაციებზე.

ცენტრალიზებული დაგეგმვის ეკონომიკური სისტემიდან საბაზრო სისტემაზე გადასვლა თავისთავად ვერ ხსნის ქვეყნის მრავალ ეკონომიკურ პრობლემას და ავტომატურად ვერ მოიტანს საყოველთაო კეთილდღეობას. ბევრი რამ დამოკიდებულია საბაზრო ეკონომიკის შერჩეულ ტიპზე და ეკონომიკური განვითარების მოდელზე. „საბაზრო ურთიერთობათა ფუძემდებლური პრინციპების გარკვეული ერთიანობისას სხვადასხვა ქვეყანაში ფუნქციონირებადი საბა-

ზრო ეკონომიკის ტიპები პრინციპულად განსხვავებულია“.¹

ეკონომიკურ თეორიაში ცნობილია საბაზრო ეკონომიკის მრავალი მოდელი. მათ შორის ეტალონად ითვლება ამერიკული, გერმანული, შვედური, იაპონური, ჩინური, ჩილეს, აღმოსავლეთ აზიური „ვეფხვების“ (სამხრეთ კორეა, სინგაპური, ტაივანი, ჰონკონგი) ეკონომიკური განვითარების მოდელები.²

აუცილებელია – აღნიშნავს ქართველი ეკონომისტი ჯ. კახნი-აშვილი – ეკონომიკური მოდელის არჩევას საფუძვლად დაედოს თეორიულად დასაშვები და პრაქტიკულად შესაძლებელი ეკონომიკური პოლიტიკის ვარიანტები, რომლებიც ითვალისწინებენ, ერთი მხრივ, ეკონომიკური სისტემის ინერციულობას, ხოლო, მეორე მხრივ, რეალური საზოგადოებრივი ჯგუფების არსებობას, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან მოვლენების განვითარების ამა თუ იმ მსვლელობით.³

აქ პრინციპულ როლს ასრულებს ეკონომიკური ლიბერალიზმის ან პროტექციონიზმის შენარჩუნების პრობლემა.⁴

საქართველომ აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს თანამედროვე მსოფლიოს გამოცდილება, მაგრამ ლიბერალური ეკონომიკური პოლიტიკის განსახორციელებლად მან უნდა შექმნას განსაზღვრული მატერიალური და სამართლებრივი ბაზა. ჩვილ ლომს კატაც კი მოერევა. მას დრო და ზრდა სჭირდება არსებობისთვის ბრძოლაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში განწირულია დასალუპავად. საქართველოს ახლანდელი ეკონომიკაც მსგავს მდგომარეობაშია.⁵

ეკონომიკური განვითარების ეროვნული მოდელის აგება და რეალიზაცია წარმოუდგენელია პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარების გარეშე. აქ იგულისხმება, სამამულო წარმოების დაცვის მიზნით, იმპორტზე საბაჟო ტარიფების ამაღლება და სამამულო

¹ რ. გოგოხია, საბაზრო ეკონომიკა, თბ., 1996, გვ. 127.

ჯ. კახნიაშვილი, მაკროეკონომიკა, თეორია და პოლიტიკა, II ნაწ., თბ., 1997, გვ. 36.

² იქვე, გვ. 40.

³ იქვე, გვ. 42.

⁴ იქვე, გვ. 43.

წარმოების სახელმწიფოებრივი სუბსიდირება. მხოლოდ ამ პოლიტიკით არის შესაძლებელი ეროვნული ცხოვრების წესის შენარჩუნება და მსოფლიო პრაქტიკის გათვალისწინებით, ეკონომიკის გონივრული მოდერნიზაცია.¹

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეკონომიკური ლიბერალიზმი – თავისუფალი მეწარმეობა და თავისუფალი ვაჭრობა უკვე გამართულ მეურნეობას აღგება კარგად. სუსტი ეკონომიკის გასაძლიერებლად ყოველთვის პროტექციონისტულ პოლიტიკას იყენებდნენ. ასე იყო კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების დროს, როდესაც მერკანტილისტურ პრაქტიკას ატარებდნენ; ასევე ხდებოდა XIX საუკუნეში გერმანიაში, სადაც ფრიდრიხ ლისტის და ისტორიული სკოლის წარმომადგენლები პროტექციონისტული მეთოდებით ცდილობდნენ ეკონომიკის განვითარებას. ასეთივე მეთოდი გამოიყენეს კეინსელებმა XX საუკუნის 30-იანი წლების დიდი დეპრესიის დასაძლევად.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ მთლად ძველი მეთოდებით ხელმძღვანელობაც ვერ მოიტანს კარგ შედეგს. დღევანდელ ვითარებაში სუსტი ეკონომიკის გასაჯანააღებლად უმჯობესი იქნება ნეოკლასიკური სინთეზის გამოყენება.²

ჩვენ არ ვეთანხმებით ზოგიერთი თანამედროვე პოლიტიკოსისა და ეკონომისტის აკვიატებულ ქადაგებას „წმინდა კაპიტალიზმის“ შესახებ და მიგვაჩნია, რომ ნებისმიერი გარდამავალი პერიოდი გვერდს ვერ აუვლის მრავალწყობიანობას, შერეულ ეკონომიკას. ჩვენი პოზიციის განსამტკიცებლად მოვიშველიებთ ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტების, პ. სამუელსონისა და უ. ნორდჰაუსის, მითითებას, რომ თანამედროვე ეკონომიკური ვეშაპი – ამერიკის შეერთებული შტატებიც კი შერეული ეკონომიკის გზით ვითარდება. იგი წარმოადგენს „შერეულ ეკონომიკას“, სადაც კერძო და საზოგადოებრივი ინსტიტუტები ახორციელებენ ეკონომიკურ კონტროლს: კერძო სისტემა – უხილავი წარმმართველი საბაზრო მექანიზმის საშუალებით, საზოგადოებრივი ინსტიტუტები –

¹ ჯ. კახნიაშვილი, მაკროეკონომიკა, თეორია და პოლიტიკა, II ნაწ., თბ., 1997, გვ. 45.

² ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა რეტროსპექტივა და თანამედროვე პრობლემები, ნაწ. II, თბ., 1997, გვ. 113-114.

ადმინისტრაციული რეგულირებით და საგადასახადო სტიმულებით“.¹

ვ. ლეონტიევი არასწორად მიიჩნევს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა კავშირის (დსთ) ტერიტორიაზე დანერგონ ამერიკული ტიპის თავისუფალფუნქციონირებადი კაპიტალისტური ეკონომიკა: „ეჭვგარეშეა – აღნიშნავს იგი – რომ, რაც არ უნდა მოინდომონ, ამის გაკეთება შეუძლებელია. გარდაქმნის წარმატების შემთხვევაში (მისი იდეალური შედეგი შორეული პერსპექტივისთვის) შეიძლება მისაღები გახდეს ევროპული ტიპის შერეული ეკონომიკა, რომელშიც საბაზრო მექანიზმი, მართალია, ემყარება კონკურენციას, მაგრამ ამავე დროს ანგარიშს უწევს სახელმწიფოს საზოგადოებრივი და სოციალური მომსახურების ყოველგვარი სისტემის მკაცრ კონტროლს, რასაც ხმარდება მთელი ეროვნული შემოსავლის მნიშვნელოვანი ნაწილი“.²

იაპონიის დადებითი გამოცდილების მაგალითზე მითითებით ვ. ლეონტიევი აღნიშნავს, „რომ ცენტრალიზებული მკაცრი დაგეგმვის ნაცვლად შეიძლება დავეყრდნოთ ინდიკატორულ, მარკინტირებელ სამრეწველო დაგეგმვას. ეს უკანასკნელი უზრუნველყოფს სახელმწიფო ხომალდის შეუფერხებელ სვლას შემუშავებული კურსით ისე, რომ ინდივიდების პირად დაინტერესებას მხოლოდ ქარის როლიღა რჩება შესასრულებელი“.³

კაპიტალიზმის კლასიკური მოდელის გამოყენების მცდელობა არაქიზმად უნდა იყოს განხილული. დღევანდელ სიტუაციაში წინსვლა შესაძლებელია მხოლოდ ყველა ყოფილი და ახლა არსებული ეკონომიკური ურთიერთობების სინთეზისა და განვითარების გზით.

ახლა საჭიროა უპირატესად გამოყენებულ იქნეს პროტექციონისტული პრინციპი („აღმზრდელობითი პროტექციონიზმი“), ხოლო შემდგომ, როცა შესაძლებელი გახდება, პრიორიტეტი მივანიჭოთ და ფართო გზა გავუხსნათ თავისუფალ მეწარმეობასა და თავისუფალ

¹ პ. სამუელსონი, უ. ნორდჰუსი, ეკონომიკის, გამომცემლობა „ეკონომიკა და სამართალი“, თბ., 1992, გვ. 19.

ვ. ლეონტიევი, ბაზრისა და სახელმწიფო კონტროლის გზით, ჟურნალი „ეკონომისტი“, 1990, 10, გვ. 41.

³ იქვე, გვ. 41.

ვაჭრობას (ფრიტრედერობას).

ჩვენი ეკონომიკა შერეული, პლურალისტული გზით უნდა განვითარდეს. ჩვენ რეკომენდაციას ვუწვევთ შერეული ეკონომიკის სამსექტოროვან მოდელს. ის უნდა გულისხმობდეს სახელმწიფო, კერძო და კორპორაციული მეწარმეობის თანაარსებობას.¹

1.2. მთელისა და ნაწილის შეთანაწყობა – პროტექციონიზმისა და ეკონომიკური ლიბერალიზმის სიმბიოზი

ჩვენი ეკონომიკა კრიზისულ მდგომარეობაშია, ამიტომ სასწრაფოდ უნდა ვეძიოთ მისი დაძლევის გზები. ასეთი ძიების პროცესში აქტუალობას იძენს მთელისა და ნაწილის შეთანაწყობის საკითხი: ის, რაც მისაღებია ადამიანთა ერთი ჯგუფისათვის, მისაღებია თუ არა საზოგადოებისათვის?

თანამედროვე ამერიკელი ეკონომისტები პოლ სამუელსონი და უილიამ ნორდჰაუსი აღნიშნავენ, რომ „ფეხბურთის გულშემატკივრები კრიტიკული მომენტის კარგად დანახვისათვის ცდილობენ ადგნენ, მაგრამ ყველა რომ ადგეს, კარგად ველარავინ დაინახავს“.²

თუ ყველა ფერმერი მუყაითად მუშაობს და ბუნებაც ეხმარება მოსავლის მიღებაში, მაშინ ფერმერთა მთლიანი შემოსავალი შეიძლება დაეცეს და ალბათ დაეცემა კიდევ.

ერთ ადამიანს, რომელსაც სურს სამუშაოს შოვნა, შეიძლება ეს პრობლემები გადაწყვიტოს. თუ მას აქვს სამუშაოს პოვნის გასაჭირი, ის უნდა დაეთანხმოს ნაკლებ ხელფასს, მაგრამ სამუშაოს შოვნის ყველა მსურველს არ შეუძლია ამ პრობლემის მსგავსი გზით გადაწყვეტა.

ერთი დარგის პროდუქციაზე ფასების მომატებას შეუძლია სარგე-

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, დაგეგმვა სოციალურ საბაზრო მეურნეობაში, იხ. კრებული „საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტები“, თბ., 1991, გვ. 33-34.

² პ. სამუელსონი, უ. ნორდჰაუსი, ეკონომიკა, თბ., 1992, გვ. 13.

ბლობა მოუტანოს მათ, ვინც დარგთანაა დაკავშირებული, მაგრამ, თუ ფასები თანაბრად იზრდება ყველა დარგში, მაშინ მისგან ძნელია სარგებლის მიღება.

ფირმისათვის შეიძლება ხელსაყრელი აღმოჩნდეს რაიმე საქმიანობა, რომელიც მთლიანობაში კერ ფარავს მასთან დაკავშირებულ სრულ ზარჯებს.

საქართველოში მიღებულ იქნა კანონი საზღვარგარეთ ჯართის გატანის შესახებ.

საქართველოს საექსპერტო ვაჭრობაში შავი ლითონების ჯართის წილი 11,1 პროცენტით განისაზღვრა 2000 წლის პირველ კვარტალში. აღსანიშნავია, რომ ამ პროდუქციამ ღვინის, ჩაის და მინერალური წყლების ექსპორტს საკმაოდ გადააჭარბა.

საქართველო ექსპორტ-იმპორტის ხელშემწყობ პოლიტიკას მიმართავს. ლიბერალური რეჟიმი ჯართის ექსპორტზეც ვრცელდება და იგი საერთოდ არ იბეგრება. ჯართის ექსპორტი ნებისმიერ იურიდიულ პირს შეუძლია განახორციელოს.¹

რაღაც გროშების საფასურად უცხოეთში გააქვთ ჯართი, რუსთავის მეტალურგიული ქარხანა კი გაჩერებულია. ჯართი რომ გადავადნოთ მეტალურგიულ ქარხანაში და უცხოეთში მზა ნაწარმი გავიტანოთ, ამით ქვეყანაც ისარგებლებს და მუშებიც დასაქმდებიან.

რესურსებისა და ჯართის გატანით სარგებლობენ ცალკეული პირები, მთლიანად ქვეყანა კი ზარალდება.

საქართველოს ექსპორტ-იმპორტის საქონლურ სტრუქტურაში წარმოდგენილია ეკონომიკის სამი დარგი: სოფლის მეურნეობა, გადამამუშავებელი და მოპოვებითი მრეწველობა. ყველაზე მნიშვნელოვანი ადგილი გადამამუშავებელ მრეწველობას უჭირავს, შედარებით მცირეა სოფლის მეურნეობის პროდუქცია.

დღესდღეობით არასახარბიელოა ექსპორტის სასაქონლო სტრუქტურა, რომელშიც ჭარბობს ნედლეული და ბუნებრივი რესურსები. რაც შეეხება იმპორტს, მთელი რიგი უმსხვილესი სასაქონლო ჯგუფე-

¹ თ. შველიძე, ჯართის საზღვარგარეთ გასავალი აქვს, გაზ. „ეკონომიკური“, 8-9 მაისი, 2000, გვ. 4.

ბის მიხედვით, საზოგადოებრივი მოთხოვნილება თითქმის მთლიანად ან ძირითადად შემოტანილი პროდუქციით კმაყოფილდება. ამასთან, ბევრი ტრადიციული საქონელი, რომლის საწარმოებლად ქვეყანას ბუნებრივი ან შეძენილი უპირატესობა გააჩნია, უცხოეთიდან შემოდის. თუმცა, უკანასკნელ ხანებში ზოგიერთი დარგის, განსაკუთრებით კი კვების მრეწველობის პროდუქციის ცალკეული სახეობის იმპორტი შემცირდა ადგილობრივი წარმოების ჩანაცვლებით.

ექსპორტის სტრუქტურა ძირითადად განისაზღვრება მისი კონკურენტუნარიანი და შედარებითი უპირატესობით, ხოლო იმპორტისა — შიგა ბაზრის მოთხოვნით.

არ შეიძლება ნივთები მივიჩნიოთ ისეთებად, როგორადაც ისინი ხშირად გვეჩვენებიან.

საბაზრო ეკონომიკის მოდელი დაინერგა ჩილეში (თუმცა ამის გამო, მის დამნერგავს, ჩილეს ყოფილ პრეზიდენტს, აუგუსტო პინოჩეტს შემდეგ დიდი სირთულეები შეექმნა), მაგრამ საბაზრო ეკონომიკა ვერ დაინერგა ვენესუელაში.

კომუნისტური რეჟიმის არსებობის დროს, ჩვენში კერძო ინიციატივა უგულებელყოფილი იყო, ღღეს კი მას ფართო გასაქანი მიეცა, მაგრამ, სამწუხაროდ, მან ისეთი გაქანება მიიღო, ლამისაა მთელი საზოგადოება წალეკოს. ამიტომ დღევანდელი ლაბორითებიდან გამოსავალს ვხედავთ შერეული ეკონომიკის იმ მოდელში, რომელიც გულისხმობს კერძოსა და საზოგადოებრივის შეთანაწყობას, კონკურენციისა და გეგმაზომიერების შეხამებას, პროტექციონიზმისა და ეკონომიკური ლიბერალიზმის სიმბიოზს.

ეკონომიკური განვითარების რომელიმე მოდელის მექანიკური გადმოღება საქმეს ვერ უშველის. ჩვენი ეკონომიკის ფეხზე დაყენებას გააზრებულად მოქმედება სჭირდება. საბაზრო ეკონომიკაზე კამპანიური მსჯელობა ეკონომიკურ ამინდს ვერ შექმნის.

მსოფლიო გამოცდილებაზე დაყრდნობით, ქაოსისა და ანარქიის აღმოფხვრა შესაძლებლად მიგვაჩნია სამამულო წარმოებისა და ვაჭრობის მფარველობითი პოლიტიკის გატარებით. მფარველობის ფუნქცია კი თავის თავზე უნდა აიღოს სახელმწიფომ. საბაზრო

ეკონომიკის მრავალრიცხოვანი მოდელიდან ჩვენთვის სასურველი იქნება სოციალური საბაზრო მეურნეობის მოდელის გამოყენება. სოციალური დაცვის სიმძიმე მიმდინარე ეტაპზე უპირატესად სახელმწიფომ უნდა იტვირთოს.

„მთავარი არაა რა ფერისაა კატა, მთავარია, მან თავი დაიჭიროს“ — ამბობდა ჩინელი დენ სიאו პინი და საზოგადოებას იდეოლოგიური დოგმების წინააღმდეგ განაწყობდა. მეორე ჩინელ ჩენ იუნს კი სხვა მეტაფორა ეკუთვნის: „დაე იფრინოს ჩიტმა, მაგრამ გალიაში“. ჩიტი ეკონომიკაა ამ შემთხვევაში, გალია კი სახელმწიფო კონტროლი. ამ ორი ჩინელის შეხედულებებს შორის არც ისე დიდი განსხვავებაა. ჩენ იუნი გალიის ზომების გაფართოებისაკენ მიანიშნებდა და დენ სიאו პინიც არ იყო მომხრე გალიიდან ჩიტის გაშვებისა.

მოსახლეობის დაბალშემოსავლიან ფენებზე სახელმწიფოებრივი ზრუნვა არის არა მარტო ჰუმანური აქცია, არამედ ეს აუცილებელია სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისათვის. ამის გაუთვალისწინებლობა ახალ პრობლემებს შექმნის მომავალში. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ეს გამოიწვევს სამომხმარებლო ბაზრის შეკვეცას, რაც, თავის მხრივ, წარმოების განვითარების მუხრუჭად იქცევა.

აქ მოგადოებული წრე არის გასარღვევი. წარმოება რომ განვითარდეს, საშინაო ბაზარი უნდა ჩამოყალიბდეს. საშინაო ბაზრის შესაქმნელად კი სამუშაო ადგილები და, შესაბამისად, შემოსავლები უნდა გაჩნდეს. ამ წრის გარღვევა სახელმწიფოს მეშვეობით უნდა მოხდეს.

შერეული ეკონომიკის მომავალი განვითარება აუცილებლად დღის წესრიგში დააყენებს, აგრეთვე, კერძო და კორპორაციული საკუთრების შეთანაწყობის საკითხსაც. თანდათანობით ინდივიდუალური საკუთრება და ინდივიდუალური კერძო ინტერესების განსაზოგადოება ობიექტურ აუცილებლობად იქცევა. ჯერ კიდევ ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტი ტორსტენ ვებლენი საზოგადოებრივი განვითარების ფუნდამენტურ საიხლედ მიიჩნევდა აბსენტეისტური საკუთრების წარმოშობას. მასში იგი გულისხმობდა კორპორაციულ, აქციონერულ

საკუთრებას, რომლის საფუძველზეც უნდა მომხდარიყო კაპიტალისტური საზოგადოების რეფორმირება. ეს იყო, მისი აზრით, ამ საზოგადოების საბოლოო განაჩენი. ეს საკუთრება უნდა გახდეს უმნიშვნელოვანესი კაპიტალისტური ინსტიტუტი, რომლის დახმარებითაც ბიზნესმენს შეუძლია მცირე საკუთარი კაპიტალის საფუძველზე გამოიყენოს სხვისი საშუალებანი და მშრომელი ფენებიც შეურიგდებიან თავიანთ მდგომარეობას, ვინაიდან იგი მნიშვნელოვანწილად გაუმჯობესდება. ამ კონტექსტში ახალ აქტუალობას შეიძენს მიკრო და მაკრო ეკონომიკების შეთანაწყობის საკითხიც. ამ მიმართებით საყურადღებო წარმატებებია მოპოვებული მსოფლიოს რიგ ქვეყანაში. განსაკუთრებით საინტერესოა იაპონიის კორპორაციული კაპიტალიზმის და შვეციის კორპორაციული „სოციალიზმის“ მონაპოვრები.

თანამედროვე მაღალგანვითარებულ ეკონომიკაში კორპორაციები კაპიტალისტური საწარმოების მთავარი ფორმა გახდა. კორპორაციები გადამწყვეტ მდგომარეობას იკავებენ აშშ ეკონომიკის ყველა დარგში. მას ეკუთვნის აშშ დამმუშავებელი მრეწველობის მთელი შემოსავლების 98%, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის შემოსავლების 93%, შიგა ვაჭრობის შემოსავლების 70%.

იაპონიაში 2 მილიონი კორპორაციაა, რომლებშიც დასაქმებულია 30 მლნ. კაცი. კანონმდებლობის თანახმად კორპორაციას აქვს თავისი იურიდიული სტატუსი, ის წარმოადგენს იურიდიულ პირს. 15 წლის განმავლობაში 1955 წლიდან 1970 წლამდე იაპონიაში ინდივიდუალური აქტივების ხვედრითი წილი 42,6%-დან 34,6%-მდე შემცირდა. საზოგადოებრივი ასოციაციებისა და სახელმწიფო საწარმოების გაერთიანებული სექტორის ხვედრითი წონა მცირედ გაიზარდა – 22,4%-დან 23,3%-მდე. ამავე დროს კერძო კომპანიების – იურიდიული პირების წილი მნიშვნელოვნად გაიზარდა, 31%-დან 37,3%-მდე. ამრიგად, ადგილი აქვს სიმდიდრის კონცენტრაციას კორპორაციების ხელში. ეს იგრძნობა ყოველდღიურ ცხოვრებაში. თითქმის ყველა საქალაქო შენობა კორპორაციებს ეკუთვნის. კორპორაციების საკუთრება გახდა მიწაც, თუმცა წარსულში ის ეკუთვნოდა ინდივიდუალურ მფლობელებს. იზრდება ფინანსური აქტივებიც

– აქციებისა და ობლიგაციების მოცულობა, რომლებიც იურიდიულ პირებს ეკუთვნის. ინდივიდუალური მესაკუთრეები გამოიღვენებიან – წერს იაპონელი ეკონომისტი ხ.ოკუმურა.

ომისშემდგომი იაპონიის მნიშვნელოვან თავისებურებას – წერს ხ.ოკუმურა – არაიშვიათად უწოდებენ შემოსავლების გათანაბრებას. მართლაც, თუ მხედველობაში მივიღებთ ადამიანებს შორის განსხვავებას – აგრძელებს ხ.ოკუმურა – შეიძლება დავადგინოთ, რომ მსხვილი კაპიტალისტები და მემამულეები წინათ რომ არსებობდნენ, უკვე აღარ არიან. განსხვავება პირად შემოსავლებში შემცირდა. მაგრამ უფრო არსებით ფაქტს წარმოადგენს სიმდიდრის კონცენტრირება იურიდიული პირების ხელში.¹

იმავე ხ.ოკუმურას მოჰყავს იაპონელი ს.იტოს სიტყვები: „ურჩხული „ორგანიზაციის“ სახელით იქვემდებარებს ადამიანს, გადააქცევს მას მონად. ჰიპერტროფულ ღონემდე ზრდის რა იმას, რაც მისთვის ხელსაყრელია და იშორებს ყოველივეს, რაც მისი წინააღმდეგია. იგი იზრდება და იძენს სულ უფრო მეტ ძალას“. ამას ს.იტო წერდა 1953 წელს. როგორც ხ.ოკუმურა მიუთითებს – მაშინ ს.იტოსაც არ შეეძლო ეწინასწარმეტყველა, როგორ უზარმაზარ ზომას მიაღწევდა კორპორაცია და მაგრად მიიზიდავდა თავისკენ ინდივიდებს.

კორპორაციაში გადამწყვეტ როლს მსხვილი ფინანსური მაგნატები ასრულებენ. კორპორაციული კაპიტალიზმი იერარქიული საზოგადოებაა. ეს საზოგადოება ორგანიზებულია ისე, რომ ადამიანის რანგი განისაზღვრება ფირმის რანგით, ხოლო კორპორაციის შიგნით ადამიანი ფასდება იმის მიხედვით, როგორი პოსტიც უკავია მას.

¹ Корпоративный капитализм в Японии, М., 1986 г., стр. 30.

1.3. სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის აუცილებლობა: ბაზრის არასრულყოფილების შედეგი. „ხილული ხელის“ პოლიტიკა

ცნობილი ინგლისელი პოლიტიკური მოღვაწე უინსტონ ჩერჩილი აღნიშნავდა, რომ თავისუფალი ეკონომიკა - ესაა ცუდი, არასრულყოფილი ეკონომიკა, მაგრამ სხვა დანარჩენი სისტემები უფრო უარესიაო.

1929-1933 წლების დიდ დეპრესიასა და 1960-იან წლებს შორის პერიოდში მსოფლიოს პოლიტიკოსებმა და ეკონომისტებმა გაიცნობიერეს, რომ ბევრ შემთხვევაში თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა, მსოფლიოში უმდიდრესი ეკონომიკაც კი, შეიძლება უუნარო აღმოჩნდეს, დააკმაყოფილოს ზოგიერთი ძირითადი სოციალური საჭიროება.

ეკონომიკა ადრეც ზარალდებოდა პერიოდული, ქრონიკული უმუშევრობისაგან, ზოგჯერ მნიშვნელოვნადაც. დიდი დეპრესიის პერიოდში უმუშევრობის დონემ 25% მიაღწია. ამერიკის შეერთებული შტატების ეროვნული წარმოება 1929 წლის პიკთან შედარებით 30%-ით დაეცა.¹ დეპრესიამ წინა პლანზე წამოსწია პრობლემები, რომლებიც ნაკლებად მწვავე ფორმით არსებობდა მანამდე დიდი ხნის განმავლობაში.

უკანასკნელი 60 წლის განმავლობაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი. თანამედროვე პერიოდში სახელმწიფო სექტორის პრობლემას ზოგიერთი ეკონომისტი ეკონომიკური თეორიის უმნიშვნელოვანეს საკითხად განიხილავს. ჯანდაცვა, თავდაცვა, განათლება, სოციალური უზრუნველყოფა, კეთილდღეობის პრობლემები, საგადასახადო რეფორმა – ყველა მუდმივ ყურადღებას იმსახურებს – აღნიშნავს ამერიკის შეერთებული შტატების პრისტონის უნივერსიტეტის პროფესორი ჯ. სტიგლიცი.² მისი აზრით, დაბადებიდან გარდაცვალებამდე ჩვენი ცხოვრება მრავალჯერადად

¹ Дж. Ю. Стиглиц, Экономика государственного сектора, М., 1997, стр. 12, (перевод с английского).

იქვე, გვ. 6-7.

ექვემდებარება სახელმწიფოს საქმიანობის ზემოქმედებას. შერეულ ეკონომიკაში სამეურნეო საქმიანობის ნაწილი ხორციელდება კერძო ფირმების მიერ, ნაწილი კი მოდის სახელმწიფოს წილად. ამას გარდა, სახელმწიფო ცვლის ქცევის მიზანმიმართულებას სხვადასხვა რეგლამენტაციის, გადასახადების და სუბსიდიების მეშვეობით.

ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება კი იწვევს მნიშვნელოვან შედეგებს წარმოების, დასაქმების, შრომის მწარმოებლურობის, ფასების დონის და რესურსების განლაგებისათვის.¹

საბაზრო ეკონომიკა ტრანსფორმაციის პერიოდში არასრულყოფილია. იგი შორსაა მიწერილი ჰარმონიისაგან და უნარისაგან, ყველაფერი არეგულიროს.

საბაზრო სისტემას ბევრი ნაკლოვანება აქვს, რაც მწვავედ და ნეგატიურად გამოვლინდა ეკონომიკაში რაოდენობრივად და ხარისხობრივად. საბაზრო სისტემა ხასიათდება გაჯერებით და მკაცრი მიმართულებით მყიდველთა განსაზღვრული ჯგუფის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაზე. მისთვის ჩვეულია, ერთი მხრივ, მოქნილი და ადაპტური წარმოება, რომელსაც შეუძლია უპასუხოს მომხმარებელთა ყველაზე რთულ მოთხოვნილებას, მეორე მხრივ, ის თავს ვერ ართმევს სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან პრობლემებს, რომლებიც საზოგადოების წინაშე წარმოიშობა.

აღნიშნული პრობლემა ობიექტურად განაპირობებს საბაზრო სისტემაში სახელმწიფოს ჩარევის განსაკუთრებულ აუცილებლობას. მას შეუძლია ჰქონდეს შემდეგი მიმართულებები:

ვინაიდან მტკიცდება საერთაშორისო ეკონომიკური კავშირები, ეს საჭიროებს ისეთ კაპიტალურ დაბანდებებს, რომლებსაც ვერ შეძლებენ ცალკეული ყველაზე მსხვილი საწარმოებიც კი. ამას გარდა, არსებობს ისეთი წარმოებები, რომელთა მინდობა კერძო ბიზნესისთვის არ შეიძლება. ეს უნდა გააკეთოს სახელმწიფომ.

მონოპოლიზაციის აღმოსაფხვრელად სახელმწიფომ უნდა შეიმუშაოს ანტიტრესტული კანონმდებლობა და განახორციელოს ანტი-მონოპოლიური რეგულირება.

¹ კეპელ რ. მაკონელი, სტენლი ლ. ბრიუ, ეკონომიკის, ნაწ. I, თბ., 1993, გვ. 254.

საბაზრო ეკონომიკის ციკლურმა განვითარებამ შეიძლება გამოიწვიოს სოციალური და ეკონომიკური დაძაბულობა, სახელმწიფომ უნდა მოახდინოს დარღვეული წონასწორობის სტაბილიზაცია.

სახელმწიფომ უნდა შეძლოს ეკონომიკურად წარმართოს თავისი საშინაო და საგარეო პოლიტიკა და დამოკიდებული არ იყოს სხვის ეკონომიკურ სიძლიერეზე, მას უნდა ჰქონდეს თავისი წარმოება. ამით სახელმწიფო თვით უნდა გახდეს ეკონომიკის სუბიექტი.

ხალხთოსახლეობის ზრდამ და ურბანიზაციამ სერიოზულად გააძნევა გარემოს პრობლემები. დიდი რაოდენობით დოვლათის წარმოება და მოხმარება გამოიწვევს თანმდევი ხარჯების ზრდას ჰაერის, წყლისა და ნიადაგის გაჭუჭყიანების ფორმით. იმისათვის, რომ არ მოხდეს ეკოლოგიური კატასტროფა, სახელმწიფო უნდა დადგეს ქვეყნის ეკოლოგიური დაცვის სადარაჯოზე; არ დაუშვას გარემომცველი სფეროს დანაგვიანება. „ამჟამად, ცივილიზებულ ქვეყნებში სახელმწიფოს და მის ორგანოებს, ბუნების გამოყენების ეკონომიკის რეგულირების დარგში ქმედითი ხასიათი აქვს“¹. „ბუნების დაცვის აქტიურ პოლიტიკას ახორციელებენ მსოფლიოს დაბალგანვითარებულ ქვეყნებშიც“².

სახელმწიფომ უნდა იზრუნოს ეგალიტარიზმის პრობლემებზე. XX საუკუნის 60-იანი წლების შუახანებიდან განვითარებულ ქვეყნებში, უპირველესად ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ფართო გავრცელება პოვა სიღარიბის დაძლევის და შემოსავლების უთანასწორობის შემცირების პროგრამებმა. კერძოდ, მათ მიეკუთვნება სოციალური დაზღვევის განვითარება, უმუშევრობის დახმარება, სოციალური უზრუნველყოფა, უფასო სამედიცინო მომსახურების სახელმწიფო პროგრამა, სასურსათო კუპონები, სახელმწიფო საბინაო მშენებლობა. 90-იანი წლების დასაწყისში ამერიკის შეერთებულ შტატებში ასეთ პროგრამე-

¹ პ. ლემონჯავა, საერთაშორისო გამოცდილება ბუნების გამოყენებით საქმიანობაში და თანამშრომლობა ეკოლოგიური პრობლემების გადაწყვეტაში, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000, გვ. 500.

² იქვე, გვ. 502.

ბზე იხარჯებოდა ეროვნული პროდუქციის 12%.¹

სახელმწიფომ უნდა გაატაროს მოქნილი საბაჟო პოლიტიკა. საჭიროა დაბალი საბაჟო გადასახადები დაწესდეს საექსპერტო მზა პროდუქციაზე. იმავდროულად უნდა მოხდეს მაღალი ტარიფების და ქვოტების დაწესება ისეთი სახეობის იმპორტულ საქონელზე, რომლის წარმოების ალტერნატივაც არსებობს ქვეყანაში. სამაგიეროდ, დაბალი ბაჟი უნდა დაედოს ნედლეულისა და მასალების შემოტანას. ამით მოხდება სამამულო წარმოების სტიმულირება.

გარდამავალ ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლი უფრო დიდი უნდა იყოს, რამდენადაც საბაზრო მექანიზმი ჯერ კიდევ სრულად არაა ჩამოყალიბებული და დამუშავებული.

„ბაზარი უგრძნობელი, გულგრილი მექანიზმია, მას არ გააჩნია სინდისი, არ ცნობს მორალურ ნორმებს, რაც განაპირობებს შემოსავლების უთანასწორობას.“²

რადგან თავისუფალი ბაზარი მხოლოდ და მხოლოდ თეორიული კონსტრუქციაა, ამიტომ საბაზრო თანასწორობა იდეალური ბაზრის პირობებში ის იდეალური მდგომარეობაა, საითკენაც უნდა ისწრაფოდეს ბაზრის სახელმწიფო რეგულირება – წერს ქართველი ეკონომისტი ვ. პაპავა.³ საბაზრო თანასწორობის მისაღწევად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება იმას, თუ როგორი ეკონომიკური პოლიტიკა იქნება არჩეული და ცხოვრებაში გატარებული სახელმწიფოს „ხილული ხელის“ მიერ.⁴

* * *

ეკონომისტთა უმრავლესობის მტკიცებით ჩვენ ვიმყოფებით გარდამავალ მდგომარეობაში, ცენტრალიზებული მეურნეობიდან საბაზრო ეკონომიკისაკენ მოძრაობაში. განვითარებულ საბაზრო ეკონომიკამდე, ანუ ცივილიზებულ ბაზრამდე კიდევ გრძელი გზის გავლა მოგველის.

¹ კემპელ რ. მაკონელი, სტენლი ლ. ბრიუ, ეკონომიკის, ნაწ. I., თბ., 1993 წ. გვ. 260.

² Кемпбел Р., Макконел, Стенли Л. Брю, Экономика, Т. 2., стр. 279.

³ ვ. პაპავა, საბაზრო თანასწორობის დოქტრინა, თბ., 1999, გვ. 8.

⁴ იქვე, გვ. 20.

გადასვლა დაიწყო ტოტალიტარული ეკონომიკიდან საბაზრო-საკენ და შემდეგ შერეულისაკენ. საბაზროსაკენ გარდამავალი ის არ შეიძლება იყოს საბოლოო ანგარიშით, იმიტომ, რომ ბაზარი არის ფორმა, მეურნეობის სისტემა და არა ეკონომიკური სისტემა.¹

„საბაზრო ეკონომიკა“ – აღნიშნავს ქართველი ეკონომისტი ა. კურატაშვილი, არ არის საზოგადოებრივი წყობილების სახელწოდება. თუმცა, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლაში ამ შემთხვევაში იგულისხმება კაპიტალიზმზე გადასვლა, რომელიც „შეფერადებულია“ სიტყვებით: საბაზრო ეკონომიკა და დემოკრატია.²

იმისათვის, რომ ნამდვილად გადავიდეთ ბაზარზე, საჭიროა, უპირველეს ყოვლისა, გაწონასწორებული ეკონომიკის ჩამოყალიბება, რადგან ბაზარი – ესაა ყოველთვის განსაზღვრული წონასწორობა, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემა, მაგრამ ეს მხოლოდ დასაწყისია. თანამედროვე ბაზარი იწყება არა იქ, სადაც წონასწორობაა, არამედ იქ, სადაც ბაზარს მოძრაობაში მოჰყავს ეკონომიკა, სადაც საბაზრო მექანიზმი აიძულებს ეკონომიკას წინ წავიდეს. საჭიროა გაიზარდოს ფექტიანობა, შემცირდეს დანახარჯები, განახლდეს წარმოება, მიდიოდეს ტექნოლოგიური პროცესი.

საბაზრო მექანიზმი ეს მხოლოდ განსაზღვრული ინსტრუმენტი, ეკონომიკური პროგრესის მამოძრავებელი, მისთვის დამახასიათებელი სტიმულების გამოყენების მეშვეობით.

ბაზარზე გადასვლის ყველაზე მძიმე ამოცანაა საბაზრო მექანიზმის გადაქცევა ეკონომიკური პროგრესის მამოძრავებელ ძალად.

თანამედროვე განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკას შერეული ხასიათი აქვს, მით უმეტეს მრავალწყობიანი გარდამავალი ეკონომიკა, რომელიც საბაზრო მოდელისაკენ ტრანსფორმირდება, შერეული უნდა იყოს. ჩამოყალიბებადი საბაზრო ფორმების გვერდით მის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა დაიკავოს სახელმწიფო სექტორმა.

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, რეგიონული ეკონომიკის თეორიული პრობლემები, იხ. კრებული „მესხეთი, ისტორია და თანამედროვეობა“, ახალციხე, 2000, გვ. 314.

² ა. კურატაშვილი, საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ალტერნატიული მიმართულების მნიშვნელობა, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000, გვ. 38.

სახელმწიფო საჭიროა იქ და მაშინ, სადაც და როდესაც საბაზრო მექანიზმი შედეგს ვერ იძლევა.

სახელმწიფო ყოველთვის ქმნის ეკონომიკის ფუნქციონირების საერთო კლიმატს; ნებისმიერ სამეურნეო სისტემაში განსაზღვრავს ეკონომიკური აგენტების „თამაშის წესებს“.

ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს მონაწილეობა განპირობებულია ბაზრისათვის დამახასიათებელი პერველობის არსებობით. იგი წარმოშობილია საბაზრო მექანიზმის არასრულყოფილებით, მისი უუნარობით, წარმატებით გაართვას თავი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ყველა პრობლემას.

გარდამავალ ეკონომიკაში სახელმწიფო უფრო მაღლა უნდა იყოს, რამდენადაც თვით საბაზრო მექანიზმი ჯერ კიდევ სრულად არაა ჩამოყალიბებული და დამუშავებული.¹

სახელმწიფო ადგენს საქმიანობის წესებს. მისი ფუნქციებია: ეფექტიანობა, სამართლიანობა და სტაბილურობა. სახელმწიფოს საქმიანობის ეფექტიანობა მდგომარეობს ბაზრის ისეთი „შეცდომების“ გამოსწორებაში, როგორიცაა, მაგალითად, მონოპოლია. სამართლიანობის დაცვის მიზნით სახელმწიფოებრივი პროგრამები ითვალისწინებენ შემოსავლის განწილებას ღარიბებისა და უღარიბესთა სასარგებლოდ. მასტაბილირებული პოლიტიკა მდგომარეობს საქმიანი ციკლის რეგულირებაში, უმუშევრობისა და ინფლაციის შეკავებაში, ეკონომიკური ზრდის ხელის შეწყობაში, – მიიჩნევენ ამერიკელი ეკონომისტები ა. სამუელსონი და უ. ნორდჰუსი.²

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმი ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პირობებში, იხ. თსუ სოხუმის ფილიალის შრომების კრებული, თბ., 2000.

² ა. სამუელსონი, უ. ნორდჰუსი, ეკონომიკი, გვ. 22.

თავი II. ისტორიული მემკურსი – აღრეული პროტემაციონისტული ეკონომიკური მოქმდრეებები და მათი თანამედროვე ინტერპრეტაცია

2.1. ძველი სამყაროს მოაზროვნეთა პროტექციონისტული შეხედულებები და მათი თანამედროვე მნიშვნელობა

ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებში წამოყენებული იყო ფრიად რადიკალური პროექტები, ტარდებოდა მსხვილი რეფორმები, რომლებიც ეკონომიკური ცხოვრების პირველხარისხოვან მხარეებს ეხებოდა. ეს დამახასიათებელი იყო ძირითადად ინდოეთისა და ჩინეთისათვის.

ჩვენს წელთაღრიცხვამდე IV საუკუნეში ინდოეთში კაუტილიას მიერ შედგენილ იქნა თხზულება „არტჰაშასტრა“ (მეცნიერება პოლიტიკის შესახებ). „არტჰაშასტრა“ ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ფართოდ ჩარევის მომხრეა. მასში შეინიშნება მსჯელობა ფასების რეგულირებაზე იმ მხრივ, რომ საქონელი ბაზარზე მიაწოდონ სეზონის მიხედვით, რათა ფასებმა არ აიწიოს საქონლის სიმცირის გამო.

„არტჰაშასტრა“ სახელმწიფოს აკისრებს მხარეების კოლონიზაციის საქმეს, უცხოელთა იმიგრაციის გახალისებას, ჭებისა და რეზერვუარების მშენებლობას, ირიგაციული სისტემების დაცვას, მიწათმოქმედების, მეცხოველეობისა და მებაღეობის წახალისებას. „არტჰაშასტრა“ მნიშვნელოვან როლს აკუთვნებდა ვაჭრობას და მეფეს რეკომენდაციას აძლევდა ჩარეულიყო მასში, წინასწარ განესაზღვრა მდგომარეობა ბაზარზე¹; რჩევას აძლევდა, სავაჭრო მოგება ძალიან მაღალი არ ყოფილიყო, რომელიც დააზარალებდა ქვეშევრდომებს. „არტჰაშასტრა“ მოითხოვდა წაეხალისებინათ ის ვაჭრები, რომლებსაც უცხოური, სტრატეგიული მნიშვნელობის საქონელი შემოჰქონდათ, გათვალისწინებული იყო აგრეთვე სამამულო ნაწარ-

¹ ა. სილაგაძე, ეკონომიკური აზრის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1996, გვ. 16.

მის ექსპორტი მოგების მიღების მიზნით.

„არტკამასტრამი“ გამოთქმული აზრი ვაჭრობის რეგულირების, სასაქონლო მარაგების შექმნის შესახებ დიდ აქტუალობას იძენს ჩვენს სინამდვილეშიც.

ინდოეთში სათანადოდ იყენებდნენ თავიანთი წინაპრების იდეებს. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ (1947 წ.) ინდოეთში შემუშავებულ იქნა ცენტრალიზებული დაგეგმვის და საბაზრო ურთიერთობების შერწყმის კონცეფცია. ეკონომიკის განვითარების ძირითად წინაპირობად იქცა მსხვილი კაპიტალის ზომიერი სტიმულირება მრეწველობაში, პროტექციონიზმისა და სავალუტო კონტროლის შემოღება. ინდოეთში მკვეთრად გაძლიერდა სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი. სახელმწიფო წარმოება თავს იყრის მსხვილ მრეწველობაში, რაზედაც მოდის ძირითადი კაპიტალის 3/5 და სამუშაო ძალის ნახევარი. ეს არის შავი მეტალურგია, მანქანათმშენებლობა, ქიმიური წარმოება, ნავთობგადამუშავება.

სახელმწიფო სექტორის განვითარებამ კაპიტალტევად დარგებში, ინფრასტრუქტურასა და მრეწველობაში მკვეთრად დააჩქარა მნიშვნელოვანი სამაბულო წარმოების საშუალებების შექმნა, მისცა საშუალება დაბალი ფასების პოლიტიკის გატარებისა მათ პროდუქციაზე.

მეურნეობის რეგულირებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა სახელმწიფო ფულად-საკრედიტო პოლიტიკამ. შექმნილი იყო მრეწველობის გრძელვადიანი დაფინანსების ორგანიზაციები, რომლებმაც გააფართოეს ფინანსური მხარდაჭერის მასშტაბები, ხელი შეუწვევს დარგობრივი და სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურის შეცვლას.

სახელმწიფო ხელს უწყობს სოფლის მეურნეობის განვითარებას. მის ხელშია საირიგაციო სისტემების ძირითადი ნაწილი. ცენტრალურმა მთავრობამ მინიმალურ დონეზე დაადგინა შესასყიდი ფასები ბრინჯზე, ხორბალზე და კონტროლი განახორციელა სხვადასხვა პროდუქტებზე. გამოიყენა ფასის რეგულირების კომბინაცია და სუბსიდირება მეწარმეთა და მომხმარებელთა დასახმარებლად.

ამ მიზნით შეიქმნა 200 რეგიონული სასოფლო-სამეურნეო სახელმწიფო ბანკი. სახელმწიფო სუბსიდირებას ახდენდა წყლის, ელექტროენერგიის, სასუქების და სხვა მიწოდებაზე. ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილში ფერმერები არ იხდიდნენ ელექტროენერგიის საფასურს.

ინდოეთის მთავრობის პროტექციონისტული პოლიტიკა გამოხატულებას პოულობს საგარეო ვაჭრობაშიც. გატარებულ იქნა ღონისძიებები ექსპორტის სტიმულირებისათვის. გარკვეული ყურადღება ექცევა საექსპორტო საწარმოო ზონების შექმნას. ყველაზე დიდი ადგილი უკავია საიუველირო და მხატვრული რეწვის ნაკეთობებს.

ინდოეთის დამოკიდებულება იმპორტზე კრიტიკულ ხასიათს ატარებს. იმპორტში მთავარი ადგილი წარმოების საშუალებებს უკავია – 22%, ნავთობპროდუქტებს – 22%, ქიმიურ საქონელს – 10%. იმპორტის მნიშვნელოვანი წილი წარმოდგენილია კვანძებით, დეტალებით და სათადარიგო ნაწილებით.

სახელმწიფო ტექნოლოგიის იმპორტის უპირატესობის პოლიტიკას უფრო ატარებდა, ვიდრე კაპიტალის იმპორტის.¹ ძველსა და თანამედროვე ინდოეთში რეალიზებული პროტექციონისტული იდეები შეიძლება დღეს საქართველოშიც გამოვიყენოთ. ჩვენში წარმოების მკვეთრი დაქვეითების, არნახული დეფიციტის, ინფლაციის პირობებში, კერძო საკუთრების ინსტიტუტის საბოლოოდ ჩამოყალიბებამდე თავისუფალი ფასების შემოღება საზოგადოებრივ თვითმკვლელობად უნდა განვიხილოთ. თავისუფალი ფასი მყარდება თავისუფალ, კერძო მეწარმეებს და კომერსანტებს შორის ურთიერთობაში და არა სახელმწიფოებრივ სექტორში. ამასთან, თავისუფალი ფასები მხოლოდ მის განუხრელად ზრდას არ გულისხმობს. თავისუფალ ბაზარზე ფასები ხან უნდა იზრდებოდეს და ხან კიდევ მცირდებოდეს მოთხოვნა-მიწოდების შესაბამისად. მაშინ, როდესაც არ არის არსებითად შექმნილი ბაზისი – კერძო საკუთრების ინსტიტუტი, ფასების ლიბერალიზაციის არსებობა მძიმე სოციალურ შედეგებს იწვევს საზოგადოებაში, შეიმჩნევა მკვეთრი ქონებრივი დიფერენცი-

¹ მსოფლიო ეკონომიკა, თბ., 2001, გვ. 690-701.

აცია, ერთი მუჭა კომერსანტების გამდიდრება და მასების გა-
ლატაკება.¹

* * *

ძველი ჩინეთის ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევა იმდენად შორის წავიდა, რომ წარმოიშვა სახელმწიფო მონოპოლიე-
ბის მართლზომიერების პრობლემა. ძველი ჩინეთის მოაზროვნე კონ
ფუ ცი (551-473 წწ. ჩვენს წელთაღრიცხვამდე) აღნიშნავდა, რომ
ყოველმა ადამიანმა განსაზღვრული ადგილი უნდა დაიკავოს ცხოვ-
რებაში და ცნოს თავისი ვალდებულებანი ოჯახის, სახელმწიფოსა
და კაცობრიობის ურთიერთობაში. კონ ფუ ცი გარდამავალი ფიგურა
იყო. მას დასაშვებად მიაჩნდა სიმდიდრის დაგროვება, მაგრამ
მოსახლეობის ძირითადი მასის ზიანის მიუყენებლად. იგი კიცხავდა
განცხრომის მიმდევრებს, რეკომენდაციას უწევდა ზომიერ მოხმარე-
ბას, სიმდიდრის განაწილების შედარებით თანასწორობას, თუმცა ის
არ იყო თანასწორობის მომხრე. ასეთ მიდგომას დღესაც არ დაუკარ-
გავს თავისი ცხოველმყოფელობა. კონ ფუ ცის შეხედულებებში
შეიმჩნეოდა სოციალური უტოპიის ელემენტებიც. იგი ოცნებობდა
საყოველთაო კეთილდღეობის ეპოქის დადგომაზე, როდესაც კერძო
საკუთრება კერპი არ იქნებოდა.

კონ ფუ ცის მიმდევარი მენ-ძის (371-289 წწ.) აზრით დაუშვებ-
ელია სახელმწიფოს მეტი სმეტად ფართოდ ჩარევა ეკონომიკურ
ცხოვრებაში. იგი მოითხოვდა თავისუფალ ვაჭრობას, წინააღმდეგი
იყო ბაჟის აღების და ა.შ. მისთვის კანონზომიერებას წარმოადგენ-
და ადამიანთა განსაკუთრებული ფენის არსებობა, რომელიც მარ-
თავს სახელმწიფოს და მისდევს მეცნიერებას.

ჩვ. წ. აღრიცხვამდე დაახლოებით 350 წ. ცინის სამთავროს
მინისტრმა შან-იანმა გაატარა რეფორმები. ისინი ეხებოდა ჩინეთის
ეკონომიკის ძირეულ პრობლემებს. შან-იანი იყო ლეგისტთა სკოლის
წარმომადგენელი. ამ სკოლის წევრები ავითარებდნენ ძლიერი სახ-

¹ ჯ. ზარიტონაშვილი, ჩარჩული ფული ქურდბაცაცაა, გაზ. „სიმართლე“, 1993, აპრილი, გვ. 4.

ელმწიფოს იდეას და იწონებდნენ სიმდიდრის დაგროვებას მხოლოდ სახელმწიფო ხაზინაში. ისინი კერძო პირების გამდიდრებას სახელმწიფოსათვის საშიშ მოვლენად თვლიდნენ.

ლევისტების ეკონომიკური შეხედულებებისათვის დამახასიათებელი იყო სახელმწიფოს თავისებური კულტი.

გუან-ჩჟუნის მიერ შედგენილ ტრაქტატში „გუან-ძი“ აღიარებულია საზოგადოებრივი კანონზომიერების არსებობა (შემდგომ მას ეკონომისტებმა ბუნებრივი წყობა უწოდეს), მაგრამ დაშვებულია სახელმწიფოს ჩარევა ეკონომიკურ ცხოვრებაში, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო ბუნებრივი მოვლენების გავლენის პარალიზება, პროდუქტების სიუხვის, ანდა მოსავლიანი და მოუსავლიანი წლების უმტკივნეულოდ ცვლა. აღნიშნულ ტრაქტატში რეკომენდებულია ბრძოლა სპეკულაციასთან მარცვლელი მარაგების შექმნის გზით, რომელიც სტაბილური ფასების დაწესების შესაძლებლობას იძლეოდა.¹ გუან-ჩჟუნის აზრით, როდესაც შესაძლებელი იქნება კერძო პირთა ხელში სიმდიდრის კონცენტრაციისა და მდიდართა ძლიერების თავიდან აცილება, მოგება სახელმწიფოს საკუთრებად იქცევა და ხალხთა მასები მასზე დამოკიდებული აღმოჩნდება. თუ მიწათმოქმედება განვითარდება, სახელმწიფოს მდგომარეობა მტკიცე გახდება და მას შესაძლებლობა მიეცემა შეამციროს გადასახადები და შრომითი ბეგარა. ტრაქტატში წამოყენებულია თეზისი – „სახელმწიფოს მიზანი უნდა იყოს ხალხის გამდიდრება“. მეტიმეტი გადასახადები საშიშად ითვლება, რამდენადაც ის ამბოხებებსა და შინაომებს წარმოშობს.²

როგორც ვხედავთ, ეს საინტერესო რეკომენდაციები განმარტავს ძველი ჩინეთის სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებს, სადაც სახელმწიფო უდიდეს როლს თამაშობდა ეკონომიკის განვითარებაში. ეს განპირობებული იყო იმით, რომ ირიგაციული მშენებლობის პრობლემა და სხვა გლობალური საკითხების გადაჭრა მხოლოდ ფართო

¹ ა. სილაგაძე, ეკონომიკური აზრის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1996, გვ. 12.

² История экономической мысли, М., стр. 23-27.

სახელმწიფოებრივ საკუთრებაზე დაყრდნობით იყო შესაძლებელი.

ძველ ჩინეთში გამოთქმული პროტექციონისტული იდეები ჩვენს დროშიც გამოყენებას პოულობს. XX საუკუნის 60-იან წლებში ჩინეთში კვლავ აღორძინდა კონფუციელობა. იქ გამოჩნდნენ მოაზროვნეები (ლინ ბიაო, ლიუ შაო ცი და სხვები), რომელთა კერძო და სახელმწიფოებრივი ინტერესები შეთანაწყობას მოითხოვდნენ.

ეს საკითხი ანალოგიური ჭრილით იქნა დაყენებული თანამედროვე ჩინეთში. XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისიდან ჩინეთში დაიწყო რადიკალური რეფორმის გატარება. ეს ღონისძიებები დაიწყო ჯაო ძიანმა ჯერ ერთ, 100-მილიონიან პროვინციაში, ხოლო შემდეგ, როდესაც იგი გახდა ჩინეთის ხელმძღვანელი, ისინი მთელი ქვეყნის მასშტაბით განავრცო. სოციალისტური საბაზრო მეურნეობის ფარგლებში ჩინეთში გარკვეული გაქანება მიეცა თავისუფალ მეწარმეობას. მეწარმეებს მიეცათ 5 კაცამდე დაქირავების უფლება, განვითარდა კოოპერატივების ქსელი და ა.შ. ამ ღონისძიებებმა ხელი შეუწყო წარმოების აღმავლობას და ინდივიდთა მატერიალური მდგომარეობის ამაღლებას, მაგრამ ამ რეფორმებმა მხოლოდ გარკვეულ ზომამდე შეძლეს წარმოების სტიმულირება და ამით ამოწურეს თავისი შესაძლებლობანი. 1985 წ. ჩინეთში მოიწიეს 400 მილიონი ტონა მარცვლეული, მაგრამ შემდგომი ხუთი წლის განმავლობაში მისი ზრდა ვეღარ მოხერხდა. ამიტომ დღის წესრიგში დადგა ამოცანა, გამოენახათ საზოგადოებრივი მეურნეობის ისეთი ფორმა, რომელიც უზრუნველყოფდა საუკუნის დამლევს 500 მილიონი ტონა მარცვლეულის მოყვანას, წინააღმდეგ შემთხვევაში მილიარდზე მეტი მოსახლეობის მქონე ჩინეთში შიმშილობის საფრთხე წარმოიშობოდა. ასეთ ფორმად მიჩნეულ იქნა მსხვილი მეურნეობა, რომლის განვითარების შედეგად 1991 წ. ჩინეთში შეძლეს 435 მილიონი ტონა მარცვლეულის წარმოება.

თანამედროვე ჩინეთში გვხვდება საკუთრების მრავალი სახე: სახელმწიფო, კოლექტიური, ინდივიდუალური, კერძო, აქციონერული. ჩინეთში საკუთრების საერთო სისტემის 63% მოდის სახელმწიფო

სექტორზე. სახელმწიფო საკუთრებაში კვლავ რჩება დაახლოებით 350 ათასი სამრეწველო საწარმო. მათ შორის 25 ათასი მსხვილი და საშუალო საწარმო. ისეთ დარგებში, როგორიცაა ნავთობ-გაზის, შავი და ფერადი მეტალურგია, ქიმია და ნავთობქიმია, მანქანათმშენებლობა სახელმწიფო საწარმოებში დასაქმებულია 120 მილიონ ადამიანზე მეტი.¹ იქ შეუცვლელ პრინციპად რჩება სახელმწიფო საკუთრების დომინირებული როლი, უარყოფილია მისი პირდაპირი პრივატიზაცია, რომელიც განიმარტება, როგორც „ბურჟუაზიული ლიბერალიზაცია“. მართვის გეგმური ბერკეტები შერწყმულია საბაზროსთან (დირექტიული დაგეგმვა – ინდიკატორული დაგეგმვა – „საბაზრო რეგულირება“). სახელმწიფო არეგულირებს ეკონომიკას მაკროდონეზე და ტოვებს ბაზარს მიკროდონეზე. 80-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ვრცელდება ფორმულა: „სახელმწიფო წარმართავს ბაზარს, ბაზარი არეგულირებს საწარმოებს“.²

საგარეო ვაჭრობის სისტემის ლიბერალიზაცია ჩინეთში ხანგრძლივი პროცესია, რომლის დროსაც შეინიშნება ტაქტიკური გადახვევები. ჩინეთის მთავრობა არასოდეს ცდილობდა საერთაშორისო საქმიანი წრეების კეთილგანწყობას საქონელსა და მომსახურების იმპორტზე სატარიფო და რაოდენობრივი ბარიერების სწრაფი მოხსნით. ეროვნული წარმოების გონებრივი პროტექციონისტული დაცვა ჩსრ-ის ინდუსტრიული პოლიტიკის განუყოფელი ნაწილია; 1996 წ. მოხდა საიმპორტო-საბაჟო გადასახადების შემცირება. საიმპორტო ტარიფის საშუალო სიდიდე 36-დან 23 პროცენტამდე შემცირდა, მაგრამ ეს მაჩვენებლები 1.5-ჯერ აღემატება უმრავლესი განვითარებადი ქვეყნის მაჩვენებლებს.³

* * *

მეელმა ბერძენმა მოაზროვნემ, პლატონმა შეიმუშავა იდეალური სახელმწიფოს პროექტი. იგი სამეურნეო ცხოვრებაში სახელმწიფო

¹ მსოფლიო ეკონომიკა, თბ., 2001, გვ. 743.

² იქვე, გვ. 737.

³ იქვე, გვ. 752-753.

ჩარევას მოითხოვდა. პლატონი სახელმწიფოს საზოგადოებრივი წონასწორობის დამყარების ფუნქციას აკისრებდა. მას სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის გაძლიერება მიაჩნდა მონათმფლობელური წყობის კრიზისიდან გამოყვანისა და მისი სტაბილიზაციის მიღწევის საშუალებად.

პლატონი სახელმწიფოს ჩარევას მოითხოვდა ისეთი პრობლემის მოსაწესრიგებლად, როგორიცაა შრომის დანაწილება. ამ საკითხში პლატონის დასკვნა ასეთი იყო: სახელმწიფო მოვალეა ყოველმხრივ ხელი შეუშალოს იმას, რომ ერთი და იგივე კაცი ასრულებდეს სხვადასხვა საქმიანობას. სხვა სიტყვებით, საჭიროა ადამიანები მიმაგრებული იყვნენ გარკვეულ პროფესიებთან. თუ შენ მეჩქმე ხარ, მაშინ იმუშავე მხოლოდ ფეხსაცმლის კერვაზე; მკერავი ხარ კერე და სხვის საქმეში ნუ იჭრები. ის იმათ დასჯასაც კი მოითხოვდა, რომლებიც რამოდენიმე პროფესიის შესრულებას დაიწყებდნენ. ის მიუთითებდა: თუ ვინმე ასრულებს, ვთქვათ, ორ ან სამ სამუშაოს, ეს ნიშნავს, რომ ერთი პირი ერთსა და იმავე დროს წარმოადგენს ორ-სამ პირს, რაც სრულიად დაუშვებელია. თავისი „კანონების“ VIII წიგნში პლატონი წერს: „ადამიანის ბუნებისათვის მიუღწეველია ორი სხვადასხვა საქმის უადრესად კარგად შესრულება... დაე, ჩვენს სახელმწიფოში თითოეული ასრულებდეს და იკვებებოდეს ერთი ხელობით. ქალაქის მესვეურები ყურადღებით უნდა ეკიდებოდნენ, რათა ეს კანონი სრულდებოდეს... უცხოელი, რომელიც ორ ხელობას ასრულებს, დასჯილი უნდა იქნეს ციხეში დამწყვდევით, ფულადი დაჯარიმებით, ანდა ქალაქიდან განდევნით და ასეთი გზით აიძულო ის წარმოადგენდეს მხოლოდ ერთ პირს, და არა რამდენიმე პირს“. პლატონს მიაჩნდა, რომ შრომის დანაწილება საზოგადოებაში ხელს შეუწყობდა შრომის ნაყოფიერების ზრდას.

პლატონი სახელმწიფოს კანონების გამოცემას, ახალი თაობის აღზრდას და სხვ. ფუნქციებს აკისრებდა.

პლატონის პროექტში მართალია პროტექციონიზმი გამოკვეთილად ვერ შეიმჩნევა, მარამ იგი მოითხოვდა აეკრძალათ რელიგიური

დანიშნულების მასალების, ძოწეულის, ფუფუნების საგნების იმპორტი, ამასთან ერთად რჩევას იძლეოდა აეკრძალათ ქვეყნიდან საჭირო საგნების გატანა.

დღევანდელ საბერძნეთში ჯეროვან ყურადღებას აქცევენ და შემოქმედებითად იყენებენ ადრეულ პროტექციონისტულ მოსაზრებებს. ისინი ხედავენ, რომ ევროკავშირში საბერძნეთის გაწევრიანებას პოზიტიურ შედეგებთან ერთად ზოგიერთი ნეგატიური მომენტიც ახასიათებს. კერძოდ, იმპორტულ საქონელზე საბაჟო გადასახადების მოხსნამ გამოიწვია ადგილობრივი არაკონკურენტუნარიანი საქონლის წარმოების შეკვეცა. გაუარესდა ასევე ქვეყნის საგადამხდელო ბალანსიც. სერიოზულ პრობლემებს განიცდის სახელმწიფო ფინანსებიც. ყოველივე ამის შედეგად დღევანდელი საბერძნეთისთვის დამახასიათებელია ინფლაციის მაღალი ტემპები და სახელმწიფო ბიუჯეტის დიდი დეფიციტი. ეს გარემოება საბერძნეთის მთავრობას აიძულებს გაატაროს გარკვეული პროტექციონისტული ღონისძიებები სამამულო წარმოების და ვაჭრობის მფარველობის მიზნით.

* * *

ამრიგად, ძველი სამყაროს ქვეყნებში გამოთქმული ზოგიერთი პროტექციონისტული იდეა ჩვენს სინამდვილეში დღესაც დიდ აქტუალობას იძენს და თანამედროვეობას ეხმაურება. ადრეული პროტექციონისტული იდეები ელემენტარული ფორმითაა გადმოცემული და შეიძლება პრიმიტიულადაც მოგვეჩვენოს, მაგრამ მათი სათანადოდ გაშლა და გაცნობიერება თანამედროვე პერიოდშიც სასარგებლოა.

დღევანდელ საქართველოში ჯეროვანი ყურადღება უნდა მიექცეს პროტექციონისტულ იდეებს. მხოლოდ პროტექციონიზმისა და ლიბერალიზმის სათანადო შეთანაწყობით შეიძლება წარმატების მოპოვება. საჭიროა გატარდეს ელასტიური საბაჟო პოლიტიკა. საქართველოსათვის შეიძლება ხელსაყრელი აღმოჩნდეს საბაჟო გადასახადის შემცირება ზოგიერთ იმპორტულ საქონელზე, მაგალითად ნავთობპროდუქტებზე, მაგრამ მაღალი საბაჟო ბარიერები უნდა

დაწესდეს ისეთ საქონელზე, რომლის საწარმოებლად ქვეყანას ბუნებრივი ან შექენილი უპირატესობა გააჩნია. ექსპორტში რესურსების ნაცვლად საჭიროა უპირატესობა მიექცეს მზა პროდუქციას. უსუსურად გამოიყურება ზოგიერთი ხელმძღვანელი მუშაკის მსჯელობა ჯართის გატანის შეზღუდვასთან დაკავშირებით – ქვეყანაში ვალუტა აღარ შემოვაო. ჩვენს ჯართს თუ ჩვენსავე მეტალურგიულ ქარხანაში გადავადნობთ და მზა მეტალურგიულ საქონელს გავიტანთ, უფრო მეტი ვალუტა შემოვა ქვეყანაში.

ჩვენს წელთაღრიცხვამდე I საუკუნეში რომის იმპერატორმა იულიუს კეისარმა გაატარა პროტექციონისტული ღონისძიებების მთელი სპექტრი, რომლითაც კეისარი მიიღტვოდა დანასისხლად გადამტერებულ სოციალურ ფენათა შერიგებისაკენ. მაგრამ მისი პოლიტიკა ბევრისთვის არც გასაგები იყო და არც მოსაწონი. ეს განსაკუთრებით შეიმჩნეოდა დემოკრატიულ ფენებში, პოპულარებში, ლუმპენპროლეტარებში. მიუხედავად ამისა, იულიუს კეისარი შეუდგა რეფორმების გატარებას, რომელთაც უნდა ეხსნათ და ეშველათ ქვეყნისთვის.

კეისრის ზეობის ჟამს გამოირკვა, რომ ქალაქ რომში 320000 კაცი აღმოჩნდა, რომელთაც არ გააჩნდათ არავითარი საარსებო წყარო და სახსარი. ამათგან 80000 კეისარმა იტალიის გარეთ, კოლონიებში გადასახლა. ამასთან ერთად, კეისარმა დაიწყო ღიდი მშენებლობანი, სადაც უმუშევართა და უსაქმურთა ბრბოები აიძულა შრომით და საკუთარი ოფლით მოეპოვებინათ პური მათი არსობისა. ასეთმა პოლიტიკამ საგრძნობლად შეამცირა რომში უმუშევართა რაოდენობა; შემცირდა საზოგადოებრივი და კერძო საკუთრების ხელყოფა; იკლო ქურდობამ, ძარცვამ, ყაჩაღობამ.

იულიუს კეისრის შემდგომი საკანონმდებლო-რეფორმატორული გადაწყვეტილებანი მიეძღვნა ვალებს და მათგან გამომდინარე საზოგადოებრივ და ზნეობრივ დამოკიდებულებებს. იულიუს კეისარმა წარადგინა ძველი კანონი, რომლითაც გადაუხდელი პროცენტები უქმდებოდა. მანვე დააწესა ჭერი პროცენტისა, რომელზე მაღლა აწევის ნება მკვახშეს აღარ ჰქონდა.

იულიუს კეისარი ცდილობდა იტალიაში აღედგინა წვრილი და საშუალო მიწათმფლობელობა; როგორმე დაებრუნებინა მიწისთვის მისგან გაქცეული მიწათმოქმედი. მან დაიწყო მიტოვებული სოფლების აღდგენა, გზების გაყვანა, ჭაობების ამოშრობა და ა.შ.

იულიუს კეისარი აახლებდა და ავითარებდა განათლებას რომაელებს შორის.¹

2.2. პროტექციონიზმი კაპიტალიზმის გარიჟრაჟზე – მერკანტილიზმი. ნეომერკანტილიზმი

თანამედროვე ეკონომიკური აზროვნების განთიადი დაკავშირებულია კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების პერიოდთან, საიდანაც წარმოშობას იწყებს კაპიტალისტური წყობა. კაპიტალისტურ ურთიერთობათა წარმოშობასთან ერთად ჩამოყალიბებას იწყებს ბურჟუაზიული ეკონომიკური აზრიც.

ბურჟუაზიული ეკონომიკური აზრის პირველ სკოლას წარმოადგენდა მერკანტილიზმი. მერკანტილიზმი გვიანდელი ფეოდალიზმის პერიოდის სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკაა. ის არის სავაჭრო კაპიტალისა და სავაჭრო ბურჟუაზიის ეკონომიკური მოძღვრება. მერკანტილიზმი წარმოადგენს კაპიტალიზმის გარიჟრაჟის ეპოქის სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის ფორმას.

კაპიტალიზმის გარიჟრაჟზე აქტიური პროტექციონისტული პოლიტიკა განხორციელდა ინგლისში მერკანტილიზმის სახით. ასეთი პოლიტიკის გატარებას ხელი შეუწყო რიგმა გარემოებებმა. 1688 წელს, რევოლუციის შემდეგ ინგლისში მოისპო მეფის შეუზღუდავი ძალაუფლება, ფეოდალთა ბატონობა; მოისპო დაბრკოლებანი ქვეყნის კაპიტალისტური განვითარების გზაზე.

¹ ლევან სანიკიძე, კეისარიად, თბ., 1989, გვ. 253-259.

მერკანტილიზმის თავისებურებანი სხვადასხვა ქვეყანაში

მერკანტილიზმს რიგი თავისებურება გააჩნდა ცალკეულ ქვეყნებში. კონკრეტულ ღონისძიებათა პროგრამა მოდიფიკაციას განიცდიდა ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების ღონესთან დამოკიდებულებაში. არცთუ იშვიათად შეინიშნებოდა იდეების სესხება და გამოყენება ერთი ქვეყნიდან მეორეში.

* * *

ფრიად თავისებური იყო ესპანეთში მერკანტილიზმი XVI საუკუნეში. იგი წარმოადგენდა კლასიკურ მერკანტილიზმს. ესპანეთში მეფეები მკაცრად არეგლამენტირებდნენ ფულად მიმოქცევას. ოქროსა და ვერცხლის გატანა მკაცრად იკრძალებოდა სიკვდილით დასჯის შიშით. ყველა გემი, რომელიც ესპანეთს ტოვებდა უცხოელთათვის განკუთვნილი საქონლის ტვირთით, ვალდებული იყო უკან მოეტანა ექვივალენტი ფულადი ფორმით და არა უცხოური საქონელი. უკანასკნელის შესყიდვა ხშირად იზღუდებოდა. ზომალდი, რომელიც ესპანეთში მოვიდოდა ასეთი საქონლით, მისი ნაპირები შეეძლო დაეტოვებინა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მისი ტვირთის ნაწილი ესპანური საქონლისაგან იქნებოდა შედგენილი.

XVI საუკუნის ესპანური მერკანტილიზმი ძალიან პრიმიტიული აღმოჩნდა და მონეტარიზმზე შორს არ წასულა. ამ ქვეყნებში მერკანტილიზმმა თავადაზნაურული მიმართულება მიიღო და ამიტომ ეკონომიკურად უნაყოფო აღმოჩნდა. მეფე კარლოს V ყოველნაირად ავიწროვებდა ვაჭრობას სხვადასხვა შეზღუდვებითა და მონეტების გატანის აკრძალვით. აღნიშნული პერიოდის ესპანელი მერკანტილისტებიდან აღსანიშნავია მარიანის (1573-1624) საქმიანობა. იგი მოითხოვდა ვაჭრობის მფარველობას მეფის ხელისუფლების მხრიდან.

იტალიაში მერკანტილიზმი უაღრესად არახელსაყრელ პირობებში ვითარდებოდა. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების შემდეგ იტალიის ეკონომიკურმა დაცემამ და პოლიტიკურმა დაქუცმაცებამ განაპირობა ყოველგვარი მერკანტილისტური წამოწყების ამაოება. მიუხედავად ამისა, იტალიელებმა მერკანტილიზმის თეორიაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს. მათ უპირატესად აინტერესებდათ ფულადი მიმოქცევის საკითხები.

გერმანიაში მერკანტილისტური დოქტრინის არსებითი დებულება გამოხატა იოჰან იოაჰიმ ბეპერმა, რომელიც წერდა, რომ „ყოველთვის უკეთესია საქონელი მიეყიდოთ სხვებს, ვიდრე ვიყიდოთ, ვინაიდან პირველ შემთხვევაში მიღებული იქნება განსაზღვრული სარგებლობა, ხოლო მეორეს გარდუვალი ზარალი მოჰყვებაო“.

XVI-XVII სს. დასავლეთ ევროპაში ყველაზე მომწიფებული აღმოჩნდა ინგლისური მერკანტილიზმი, რომელიც მთლიანად ბურჟუაზიულ ხასიათს ატარებდა. მან ამ ქვეყანაში შეიძინა კლასიკური ფორმა და მნიშვნელოვანი ზეგავლენა იქონია სხვა ქვეყნების მერკანტილისტების შეხედულებებზე, რომლებიც თავიანთ მოქმედებაში სესხულობდნენ და იყენებდნენ ინგლისური მერკანტილიზმის გამოცდილებას. ინგლისის ისტორიაში მერკანტილიზმმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაში, დააჩქარა ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარება, მაგრამ ინგლისმა ასევე განვლო მოუმწიფებელი მერკანტილიზმის, ანუ მონეტარიზმის სტადია. მონეტარიზმის წარმომადგენელი იყო უილიამ სტაფორდი (1554-1612 წწ.), რომელმაც 1581 წ. გამოაქვეყნა თხზულება — „ჩვენს თანამემამულეთა ზოგიერთ საჩივართა კრიტიკული გადმოცემა“. უ. სტაფორდის საზრუნავი საგანია ქვეყნად ფულის შენარჩუნება. მას ძლიერ აწუხებდა ის, რომ ქვეყნიდან ფული გადიოდა. იგი აგრეთვე პროტესტს აცხადებდა არასრულწონიანი

მონეტების შექმნის წინააღმდეგ, რაშიც საქონლის გაძვირების მიზეზს ხელაუდა.

ინგლისში განვითარებული მერკანტილიზმის წარმომადგენელი იყო თომას მენი (1571-1641). იგი ითვლება სავაჭრო ბალანსის თეორიის ავტორად. თ. მენმა 1630 წ. დაწერა თავისი მთავარი შრომა — „ინგლისის საუნჯე საგარეო ვაჭრობაში, ანუ საგარეო ვაჭრობის ბალანსი, როგორც ჩვენი სიმდიდრის რეგულატორი“. თ. მენი არ იყო ფულის გატანის წინააღმდეგი, პირიქით, ის მოითხოვდა ფულის გატანის აკრძალვის გაუქმებას და მომხრე იყო აქტიური საგარეო ვაჭრობის, ისეთის, რომლის შედეგად ქვეყანა მეტს გაიტანდა, ვიდრე შემოიტანდა. თ. მენის თქმით, ფულის მნიშვნელობა ის კი არაა, რომ შეინახონ, არამედ ის, რომ „გამანაყოფიერებელ“ ბრუნვაში გაუშვან. თ. მენი ეწინააღმდეგებოდა ყველა იმ ღონისძიებას, რომელიც საექსპორტო ვაჭრობას ბორკავდა. ადრინდელი მერკანტილისტებისაგან განსხვავებით, იგი დაბალი ფასების მომხრე იყო, რაც საგარეო ბაზარზე კონკურენციას სტიმულს აძლევს. თ. მენი მხარს უჭერდა სამამულო მრეწველობის განვითარებას და მოითხოვდა ნედლეულის ექსპორტის შეცვლას მზა ნაწარმის ექსპორტით.

* * *

მერკანტილიზმმა ყველაზე მტკიცედ საფრანგეთში გაიდგა ფესვი, ვინაიდან იგი ეკონომიკურად უკეთ მომზადებული აღმოჩნდა მერკანტილისტური დოქტრინის აღქმისა და მისი გატარებისათვის. ფრანგულმა მერკანტილიზმმა სამრეწველო მიმართულება მიიღო, იგი განთავისუფლდა მონეტარიზმისაგან, გეზი აიღო აქტიური სავაჭრო ბალანსის მისაღწევად და დადებითი როლი ითამაშა XVII ს. საფრანგეთის ეკონომიკურ განვითარებაში.

მთელი რიგი მერკანტილისტური ზასიათის ღონისძიებანი გაატარა მეფე ჰენრიხ IV-მ. ამ ღონისძიებებმა მხარდაჭერა პოვა რიშელიეს ბატონობის პერიოდში (1624-1642 წ), ხოლო კოლბერმა 1661-1683 წწ-ში მათი სისტემა შექმნა. კოლბერმა აქტიურად დანერგა

მანუფაქტურული მრეწველობა, მოიწვია უცხოელი ოსტატები, მანუფაქტურებს დაურიგა სესხი და მისცა სხვადასხვა ხასიათის შეღავათები. მისი აზრით, მხოლოდ საგარეო ვაჭრობას შეუძლია სიუხვის მოტანა სახელმწიფოსთვის; ფულის რაოდენობით განისაზღვრება სახელმწიფოს სიდიდე და ძლიერება.

როდესაც საფრანგეთში კოლბერის პროტექციონისტულმა ღონისძიებებმა თავისი როლი შეასრულეს, 1791 წ. თებერვალში დამფუძნებელმა სხდომამ გააუქმა მთავრობის რეგლამენტაცია სამრეწველო წარმოებაზე. იმავე წლის აპრილში შემოღებულ იქნა თავისუფალი ვაჭრობა.

პრაქტიკულ ურთიერთობებში ძლიერმა ფრანგულმა მერკანტილიზმმა ვერ შეძლო მომწიფებული თეორიული ურთიერთობების თანმიმდევრული დასაბუთება. ფრანგული მერკანტილიზმის ლიტერატურა ღარიბი აღმოჩნდა მის უჩვეულოდ მდიდარ პრაქტიკაზე.

მერკანტილიზმთან მიახლოებული იდეები ჩამოაყალიბა ჟან ბოდენმა (1530-1596). იგი იყო XVI-ის ფრანგული ეკონომიკური აზრის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, მაგრამ ცდილობდა თავისი დროის ეკონომიკური ცხოვრების სხვადასხვა საკითხების გადაჭრას, კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების პრობლემებისადმი შეუფარდებლად. მას არ აინტერესებდა ფულადი სიმდიდრის დაგროვება, მით უმეტეს სავაჭრო ბალანსი მისთვის უცხო აღმოჩნდა.

საფრანგეთში მერკანტილიზმის ეკონომიკური პროგრამის განვითარებული ფორმულირება მოგვცა ანტუან მონკრეტიენმა (1576-1621). 1615 წ. მან გამოაქვეყნა „პოლიტიკური ეკონომიკის ტრაქტატი“. ა. მონკრეტიენი ამოცანად აყენებდა, გამოეძებნათ საშუალებები საფრანგეთის სახალხო მეურნეობის აღმავლობისათვის.

როგორც ყველა მერკანტილისტი, ა. მონკრეტიენიც სიმდიდრედ თვლიდა ფულს, კეთილშობილ ლითონებს – ოქროსა და ვერცხლს. „ოქრო და ვერცხლი ეს ჩვენი ორი ღიდი და ერთგული მეგობარია, ისინი აღამიანთა ყველა საჭიროებას აკმაყოფილებენ“ – წერდა ა. მონკრეტიენი. ვაჭრობა ა. მონკრეტიენის აზრით, „გამდიდრების უმოკლეს გზას“ წარმოადგენს. იგი ერთმანეთს ადარებს საგარეო და საშინაო ვაჭრობას.

მისი აზრით ორივე მეტად სასარგებლოა სახელმწიფოსათვის. მაგრამ სახელმწიფოს მოგებას ანიჭებს, ამდიდრებს, ოქრო-ვერცხლით აესებს და განადიდებს მხოლოდ საგარეო ვაჭრობა.

„პოლიტიკური ეკონომიის ტრაქტატში“ საქმის ცოდნით არის განხილული ფრანგული მრეწველობის სხვადასხვა დარგი, იმდროინდელი მდგომარეობის, ისტორიული განვითარების და მომავალი პერსპექტივის გათვალისწინებით. ა. მონკრეტიენის აზრით ეროვნული მრეწველობის დარგების განვითარებას დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფოს კეთილდღეობისათვის შემდეგი მიზეზების გამო:

1. უპირველეს ყოვლისა, მრეწველობა აუცილებელია სამრეწველო პროდუქტთა დასამზადებლად, „საგანთათვის ფორმის მისანიჭებლად“. ის ქმნის საქონელს, რომელიც სახელმწიფოში ოქროსა და ვერცხლს იზიდავს;
2. მრეწველობის განვითარება ხელს უწყობს და განაპირობებს ვაჭრობის განვითარებას;
3. მრეწველობის განვითარება სახელმწიფოს შესაძლებლობას აძლევს მასში გაღატაკებულ ადამიანთა მასების ჩაბმისათვის, სახელმწიფო ორგანიზმის გაჯანსაღებისა და დანაშაულებრიობის შემცირებისათვის. ა. მონკრეტიენს ყველა ფიზიკური და სოციალური ხასიათის სწეულებათა განკურნვის საუკეთესო საშუალებად ადამიანთა სამრეწველო საქმიანობაში ჩაბმა მიაჩნდა.

ზემოთ ჩამოთვლილ სარგებლობათაგან, რომლებიც სახელმწიფოსათვის მრეწველობას მოაქვს, ა. მონკრეტიენი პირველ ადგილზე საქონლისა და, შესაბამისად, სიმდიდრის შექმნას აყენებდა. იგი სიმდიდრეს აღარებდა სისხლს, ხოლო მრეწველობას — გულს. ამასთან დაკავშირებით ა. მონკრეტიენი პროტექციონისტული ღონისძიებების მომხრედ გამოდიოდა. მისი „ტრაქტატი“ თავიდან ბოლომდე პროტექციონისტული სულისკვეთებითაა გაუღენთილი.

* * *

რუსეთში მერკანტილისტური პრაქტიკა გატარდა XVIII საუკუნის დასაწყისში პეტრე I მეფობის დროს. იქ მერკანტილიზმის

თეორიის დამუშავებას სათავე დაუდო ზორვატმა იური კრიჟანიჩმა. ი. კრიჟანიჩი მნიშვნელოვნად ეყრდნობოდა ევროპული მერკანტილიზმის იდეებს. რუსეთში ყოფნის დროს ი. კრიჟანიჩმა ათამდე თხზულება დაწერა. მათგან ყველაზე მთავარი იყო თხზულება „პოლიტიკური ფიქრების“ სახელწოდებით. „პოლიტიკური ფიქრები“, ანუ მოკლედ „პოლიტიკა“¹ შეიცავს პოლიტიკური რეფორმებისა და ეკონომიკურ ღონისძიებათა მთლიან პროგრამას. ი. კრიჟანიჩის თანახმად ეკონომიკურ პოლიტიკას უნდა ჰქონდეს არა მარტო სახელმწიფოს ინტერესების სახე, არამედ მთელი ხალხისაც. ქვეყნის გამდიდრებისათვის ის იმედს ამყარებდა სახელმწიფოს ჩარევაზე, კარგად მოფიქრებულ ღონისძიებებზე მრეწველობისა და ვაჭრობის ურთიერთობაში. ი. კრიჟანიჩის ძირითად მოთხოვნათა რიცხვს მიეკუთვნება რუსული ვაჭრობის დაცვა საზღვარგარეთულისაგან და რუსი ვაჭრებისათვის საშინაო და საგარეო ვაჭრობაში რამდენიმე ხელსაყრელი პირობების შექმნა. მის მიერ წამოყენებული ღონისძიებები შეესაბამებოდა მერკანტილიზმის პრინციპებს.

რუსეთში ვაჭრობის ინტერესების დამცველად გამოვიდა ათანასე ორდინ-ნაშოკინი (1605-1680 წწ.). მისი ეკონომიკური შეხედულებები ყველაზე მკაფიოაა გამოხატული „ახალ სავაჭრო წესდებაში“ (1667 წ.). მასში იგი ღიდ ყურადღებას უთმობდა ვაჭრობასა და მისი ორგანიზაციის საკითხებს. ა. ორდინ-ნაშოკინი მას განიხილავდა არა მარტო როგორც სახელმწიფოს შემოსავლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს, არამედ როგორც მეურნეობის დარგსაც, რომელიც აქტიურად უწყობდა ხელს სახალხო კეთილდღეობის ზრდას. ამასთან, ა. ორდინ-ნაშოკინისათვის უცხო იყო დასავლეთევროპული მერკანტილისტების შეხედულებათა შეზღუდულობა, რომლებიც ვაჭრობას თვლიდნენ სიმდიდრისა და სახელმწიფოს ძლიერების ერთადერთ წყაროდ. დასავლეთის მერკანტილისტებისაგან განსხვავებით ა. ორდინ-ნაშოკინი უმნიშვნელოვანეს სახალხო მეურნეობრივ ამოცანად თვლიდა საწარმოო ძალების განვითარებას. მისი განხორციელებისათვის მან დასახა ეკონომიკური პოლიტიკის მთელი

¹ И. Крижанич, Политика, М., 1865 г.

პროგრამა. საწარმოო ძალების განვითარებისათვის მთავარ ამოცანად ა. ორდინ-ნაშოკინი მრეწველობის განვითარებას მიიჩნევდა. იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევას, ამასთან ერთად, ა. ორდინ-ნაშოკინს მიაჩნდა, რომ ეს ჩარევა ისე უნდა განხორციელებულიყო, რომ პირადი ინიციატივა და მეწარმეობა არ შეეზღუდა.

რუსეთში მერკანტილიზმის თეორიის დამუშავებაში დიდი წვლილი შეიტანა ივანე პოსოშკოვმა (1652-1726 წწ.) მის მთავარ ნაშრომს წარმოადგენს „წიგნი სიმდიდრისა და სიღარიბის შესახებ“.¹ ი. პოსოშკოვის ეკონომიკური შეხედულებებისათვის დამახასიათებელია აზრის ორიგინალობა და დამოუკიდებლობა. მისთვის უცხოა, დასავლეთეუროპული მერკანტილისტებისათვის დამახასიათებელი, სიმდიდრის გაიგივება ფულთან. იგი განარჩევს სიმდიდრის ორ სახეს: ნივთიერსა და არანივთიერს. ნივთიერი სიმდიდრის ქვეშ გულისხმობს მატერიალურ დოვლათს და ფულს, ხოლო, არანივთიერის ქვეშ — ქვეყნის კარგად მართვას, კარგ კანონებსა და წესიერ სამართალს. ი. პოსოშკოვი განარჩევდა აგრეთვე სახელმწიფო სიმდიდრეს (ხაზინის შემოსავლები) და ხალხის სიმდიდრეს (სახალხო მეურნეობა). ნივთიერი სიმდიდრის წყაროდ იგი თვლიდა შრომას.

ი. პოსოშკოვი წარმოადგენდა რუსეთში წარმოშობილი ვაჭართა კლასის ინტერესების გამომხატველს. იმ პერიოდში ვაჭრობა მეურნეობის მოწინავე კაპიტალისტური ფორმის მატარებელი იყო, ამიტომ ი. პოსოშკოვი სამეურნეო საქმიანობის ყველა სახებიდან უპირატეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ვაჭრობას, ხოლო საზოგადოებრივი კლასებიდან — ვაჭრებს. ი. პოსოშკოვი იყო აქტიური სავაჭრო ბალანსის მომხრე. ის ზრუნავდა აგრეთვე ქვეყანაში ფულის რაოდენობის გადიდების შენარჩუნებაზე და თვლიდა, რომ საზღვარგარეთიდან მხოლოდ ის უნდა იქნეს შემოტანილი, რაც რუსეთში არ იწარმოება და ურომლისოდაც იოლად წასვლა სრულიად შეუძლებელი იყო. ის გადაჭრით ეწინააღმდეგებოდა საზღვარგარეთიდან ფუფუნების

¹ Посошков И. Г., Книга о скудости и богатстве, М., 1951 г.

საგნების შემოტანას, მას ფულის უსარგებლო ხარჯვად აცხადებდა.

* * *

საქართველოში XVIII ს. 70-იან წლებში მერკანტილისტური ეკონომიკური შეხედულებები ჩამოაყალიბა ალექსანდრე ამილახვარმა (1750-1802 წწ.) წიგნში „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, რომელიც მიძღვნილია იმერეთის მეფე სოლომონ I-სადმი. ა. ამილახვარის აზრით ქვეყნის სიმდიდრე, ეკონომიკური აღორძინება და სამხედრო ძლიერება დამოკიდებულია ვაჭრობაზე. ამიტომ იგი მოითხოვდა ვაჭრებისადმი მეფის ხელისუფლების გულისხმიერ დამოკიდებულებას, შეღავათებს, მეკობრეებისა და ფეოდალთა თვითნებობისაგან მათი დაცვის გაძლიერებას.

ა. ამილახვარი რჩევას აძლევდა მეფის ხელისუფლებას, განეხორციელებინა ისეთი ღონისძიებანი, რომელიც ხელს შეუწყობდა ვაჭრების გამრავლებას და ვაჭრობის განვითარებას.

რადგან იმ დროში საქართველოში კაპიტალიზმი ჩანასახოვან მდგომარეობაშიც კი არ იმყოფებოდა, მიწათმოქმედება, ვაჭრობა და ხელოსნობა ა. ამილახვარისათვის ქვეყნის მთავარი ეკონომიკური ბერკეტია. ქართულ ფეოდალურ საზოგადოებაში ვაჭრობა დამამცირებელ საქმიანობად ითვლებოდა. ამის საწინააღმდეგოდ, დიდი ფეოდალი ამილახვარი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ „ისე არაფერი ამდიდრებს და აძლიერებს სახელმწიფოს, როგორც ვაჭართა სიმრავლე და მათი საქმიანობა. (ვაჭრები) მთელ ქვეყანას მოივლიან და ყველა სიმდიდრეს და ყველა ცხოვრებისათვის საჭირო ნივთს მოიტანენ თავის მამულში. ამიტომაა მიზანშეწონილი მათი გამრავლება და მათი საქმიანობის გახალისება და ნურც ნურავინ შეურაცხყოფს მათ სახელმწიფოში, რადგანაც ისინი არიან ჯარის სიმაგრე, ერის შემშოსველნი და მეფის დიდება. ვისაც ვაჭარი სძულს და ამცირებს მას, ნურც ვერცხლის სიმრავლე უყვარს და ნურც ფუფუნებით ცხოვრება, რადგან მათ გარეშე არც ერთი არ

იქნება“.¹ ა. ამილახვარი ვაჭრებს თელიდა სამეფოს სიკეთისათვის ღიდად საჭიროდ. იგი აღნიშნავდა, რომ „ვაჭრები, თავისი ბუნებით, კეთილგონიერ ფუტკარს გვანან (რომელიც ყველა სიტყბობას, რაც მზის ქვეშეთში მოიპოვება, თავის ბუდეში აგროვებს და სიტყბოთი ავსებს თავის თავსაც და პატრონსაც). ხოლო, თუ რამე ნაკლს ვნახავთ ვაჭრებს შორის – აგრძელებს ა. ამილახვარი – უნდა მოვითმინოთ ისევე, როგორც ფუტკართა პატრონი ითმენს მათ ნესტარს“.²

ა. ამილახვარის ნაშრომის, „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, ხელნაწერში გამოყენებული წყაროებიდან ჩანს, რომ იგი იცნობდა იმ პერიოდის ევროპის პროგრესულად მოაზროვნეთა იდეებს, მაგრამ არ ეთანხმებოდა იქიდან ყველაფრის ხელაღებით გადმოტანას. ა. ამილახვარი სიტყვასიტყვით არ იმეორებს ევროპის გამოჩენილ ადამიანთა აზრებს, არამედ – გადამუშავებული სახით. კერძოდ, ა. ამილახვარი იყენებს და აანალიზებს ვოლტერის, დიდროს, მონტესკიეს, რუსოს, ჰობსის, ჯონ ლოკის, დევიდ იუმის, რენე ლუი დ'არჟანსონის, ფრანსუა კენეს შეხედულებებს.

ა. ამილახვარი სოლიდარობას უცხადებდა ინგლისელ დევიდ იუმის და ფრანგ ფიზიოკრატებს, რომლებიც მიიჩნევდნენ, რომ ვაჭრობა და მრეწველობა მთავრობის ყოველგვარი შეზღუდვებისაგან უნდა განთავისუფლებულიყო.

ყურადღებას იქცევს ა. ამილახვარის ის ფრაზა, სადაც ადამიანთა საზოგადოების „ბუნებრივ მდგომარეობაზე“ საუბარი. იგულისხმება, რომ არსებობს ბუნებრივი, ადამიანთა საზოგადოებისაგან დამოუკიდებელი, ობიექტური კანონები. ეს აზრი მკვეთრად გამოიხატა XVIII ს. ევროპულ ფილოსოფიურ და ეკონომიკურ მიმდინარეობაში. ეს იდეა, ამა თუ იმ სახით, გვხვდება ჰობსთან, ლოკთან, ფიზიოკრატებთან, ვოლტერთან, მონტესკიესთან, რუსოსთან, ბუაგილბერთან და ა.შ. მათ გავლენას განიცდიდა ა. ამილახვარიც.

ქართველი მკვლევარი ვაჟა კიკნაძე აღნიშნავს: „ჩვენი აზრით, ამილახვარის ტრაქტატის ამ თავში, ისევე, როგორც ზოგიერთ სხვა

¹ ა. ამილახვარი, „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, თბ., 1997, გვ. 19.

² იქვე.

ადგილას, ჩანს ფიზიოკრატი და, კერძოდ, ფრანსუა კენეს (1694-1774 წწ.) შრომათა ერთგვარი გავლენაც. თვით სახელი „ფიზიოკრატია“ ხომ ბუნების კანონების მიმდევრობაზე მიგვანიშნებს. კენე წინააღმდეგია სხვადასხვა წოდების უკიდურესი უთანასწორობისა. „უმდაბლესი კლასის“ (კერძოდ მიწათმოქმედთა) გაღატაკება, მისი აზრით, სახელმწიფოსთვის მეტად საზიანოა. ეცემა რა მოთხოვნილება საქონელზე (მოსახლეობის ძირითადი ფენის გაღატაკების გამო) – ეცემა მრეწველობაც და ამგვარად მცირდება ერის სიმდიდრე. ამიტომ იგი მიწათმოქმედთა დაცვას და მეურვეობას მოითხოვს“. ვ. კიკნაძე აგრძელებს, რომ „აქ შეიძლება გვეგულისხმება ფიზიოკრატი, ასე ვთქვათ წინამორბედი მოაზროვნის რენე ლუი დ'არჟანსონის (1694-1754 წწ.) შრომათა გავლენაც. დ'არჟანსონი ამტკიცებდა, რომ ამა თუ იმ სახელმწიფოს და მისი ხალხის კეთილდღეობა დამოკიდებულია კარგად მოწყობილ მიწათმოქმედებაზე, ხელოსნობასა და ჯანსაღ შინაგან ვაჭრობაზე. ეს აზრები ზედმიწევნით უახლოვდება ამილახვარის კონცეფციას ჯანსაღი სახელმწიფო მეურნეობის მოწყობის თაობაზე“.¹

აღნიშნულ მსჯელობაში ერთ გარემოებას უნდა მივაქციოთ ყურადღება. ვაჟა კიკნაძე ამჩნევს ა. ამილახვარის გარკვეულ სიმპათიას პ. ბუაგილბერის, მარკიზ დ'არჟანსონის და ფიზიოკრატების ბუნებრივი წყობის იდეის მიმართ, თუმცა ვ. კიკნაძე იქვე მიაჩნებს, რომ „ეს ბუნებრივი მდგომარეობა და „ბუნებრივი კანონი“ ერთგვარად გაყინულად, ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულად განიხილებოდაო“.² ა. ამილახვარის ეს სიმპათია ეკონომიკური ლიბერალიზმის აღიარებად არ უნდა ჩავთვალოთ. ფიზიოკრატები და მათი წინამორბედები (პ. ბუაგილბერი, რ. დ'არჟანსონი და სხვ.) შეწუხებული იყვნენ XVIII ს. პირველ ნახევარში საფრანგეთში კოლბერის პროტექციონისტული ღონისძიებებით, რომელმაც, მართალია, ხელი შეუწყო მრეწველობის განვითარებას, მაგრამ სავალალო მდგომარეობაში ჩააყენა სოფლის

¹ ვაჟა კიკნაძე, ალექსანდრე ამილახვარის ცხოვრება და მოღვაწეობა, იხ. ალექსანდრე ამილახვარი, „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, თბ., 1997, გვ. 149-151.

² იქვე, გვ. 149.

მეურნეობა. ისინი მიუთითებდნენ, რომ სოფლის მეურნეობაში, განსაკუთრებით მიწათმოქმედებაში, წარმოების პროცესი უპირატესად ბუნების კანონებს ემყარებოდა და ამიტომ იქ უნდა განხორციელდეს ბუნებრივი მმართველობაო. ამით ფიზიოკრატებს სურდათ სოფლის მეურნეობისათვის აეცილებინათ სახელმწიფოებრივი ზეწოლა და შესაძლებლობის ფარგლებში მიწათმოქმედთა დაცვა და მეურვეობა. ამგვარად, ფიზიოკრატების ეს პოზიცია უნდა განვიხილოთ როგორც მიწათმოქმედთა მფარველობა, ანუ პროტექციონიზმი.

ნაშრომში „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ თვალნათლივ შეიმჩნევა ალექსანდრე ამილახვარის პროტექციონისტული პოზიცია, როდესაც იგი ვაჭრობას სასარგებლო საქმიანობად მიიჩნევდა და მოითხოვდა ვაჭრებისადმი ხელისუფლების გულისხმიერ დამოკიდებულებას, შეღავათებს, მეკობრეობისა და ფეოდალთა თვითნებობისაგან მათი დაცვის გაძლიერებას. ეს გარემოება საფუძველს აძლევს ქართველ ეკონომისტებს ალექსანდრე ამილახვარი მიიჩნიონ XVIII საუკუნეში საქართველოში მერკანტილისტური, ე.ი. პროტექციონისტული აზრის დამცველად.¹

* * *

მერკანტილიზმს, როგორც პროტექციონისტულ პოლიტიკას, ყოველთვის არაერთმნიშვნელოვნად აფასებდნენ. მას ყავდა და ყავს მომხრეებიცა და მოწინააღმდეგეებიც.

მერკანტილიზმს მკაცრად აკრიტიკებდა ცნობილი შოტლანდიელი ეკონომისტი ადამ სმიტი. იგი მას შუასაუკუნეობრივ სისულელეს უწოდებდა.

აქ ხაზი უნდა გაესვას ერთ გარემოებას. ადამ სმიტი იყო სამრეწველო ბურჟუაზიის იდეოლოგი და ამიტომ იგი მკვეთრად ილაშქრებდა მერკანტილისტების წინააღმდეგ, რომლებიც ვაჭრების ინტერესებს იცავდნენ. მაგრამ არ შეიძლება დავეთანხმოთ ადამ

¹ იხ. ს. ბურაძე, გ. ჭანუყვაძე, ი. კრავცოვი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, ნაწ. I, თბ., 1973, გვ. 65.

სმითს იმაში, რომ იგი მერკანტილიზმს ფეოდალური რეჟიმის წარმოშობილად თვლიდა.

მართალია, მერკანტილიზმი ფეოდალიზმის წიაღში ჩაისახა, უფრო ზუსტად — ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გარდამავალ პერიოდში, მაგრამ მერკანტილიზმი, როგორც ეკონომიკურ შეხედულებათა სისტემა, ეკონომიკური პოლიტიკა, გამოხატავდა ფეოდალიზმის წიაღში წარმოშობილი ბურჟუაზიის ინტერესებს. იგი წარმოადგენდა სავაჭრო კაპიტალისა და სავაჭრო ბურჟუაზიის ეკონომიკურ დოქტრინას.

მერკანტილიზმის წარმოშობა დაკავშირებული იყო იმ პერიოდთან, როდესაც იშლებოდა ფეოდალიზმი და ვითარდებოდა მანუფაქტურული კაპიტალიზმი. მერკანტილიზმი შეესაბამებოდა კაპიტალიზმის სიყრმის ასაკს და განპირობებული იყო მისი მოუძწიფებლობით. ის ხელს უწყობდა კაპიტალის თავდაპირველ დაგროვებას, კაპიტალისტური წარმოების წესის მომზადებასა და განმტკიცებას.

მერკანტილიზმმა მოძღვრებამ მიზნად დაისახა ახალი ეკონომიკური ღონისძიებებისა და პოლიტიკის თეორიული დამუშავება და დასაბუთება. ის წარმოადგენდა სავაჭრო კაპიტალისა და სავაჭრო ბურჟუაზიის იდეოლოგიასა და პრაქტიკას.

ეტყობა, ადამ სმითს მხედველობიდან გამორჩა ის გარემოება, რომ კაპიტალისტური მანუფაქტურების დაარსებისათვის საჭირო იყო დიდი რაოდენობით ფული, რომელსაც ვაჭარი კაპიტალისტები უპირატესად საგარეო ვაჭრობაში შოულობდნენ. ამით ისინი თავიანთ ისტორიულ მისიას ასრულებდნენ.

შემდგომ სამრეწველო გადატრიალების შუქზე მერკანტილიზმის დრომას საღებავი გაუხუნდა. მისი რეცეპტები და პროტექციონიზმი სამეურნეო ინიციატივის შემბოჭველი ფაქტორი გახდა.

სამრეწველო გადატრიალება ინგლისში დაიწყო XVIII საუკუნის 60-იან წლებში და დამთავრდა XIX საუკუნის პირველ ოცწლეულში. მან უდიდესი ეკონომიკური ძვრები გამოიწვია. ინგლისის მრეწველობამ ძალიან წინ წაიწია და შორს ჩამოიტოვა სხვა ქვეყნების მრეწველობა. მთელი XIX საუკუნის მანძილზე ინგლისი „მსოფლიო ფაბრიკას“ წარმოადგენდა. ინგლისის ბურჟუაზიამ ფაბრიკულ სისტე-

მაში იპოვა „ოქროს ფსკერი“, რომელსაც დაუინებით ეძებდა წინა საუკუნეებში. შესაძლებელი გახდა კაპიტალისტთა გამდიდრება არანახული მასშტაბით. აღმოცენდა ეკონომიკური აზრის ახალი პრობლემები და აუცილებელი გახდა წინანდელი დებულებების გადასინჯვა. ვაჭრის შემცვლელად მოვიდა მრეწველი და ფაბრიკანტების ეკონომიკური პლატფორმა საჭიროებდა დასაბუთებას.

ასეთ სიტუაციაში მერკანტილიზმის დოქტრინა ძალიან საწყლად გამოიყურებოდა. უეჭველი გახდა, რომ სიმდიდრის პირველ წყაროებს ინგლისის ბურჟუაზია ეძებდა არა მარტო საგარეო ვაჭრობაში და მეტიც — უპირატესად არა მასში. ფაბრიკული მრეწველობა ინგლისის ბურჟუაზიას ყოველგვარ მადნეულზე უკეთესად ამდიდრებდა, ხოლო საექსპორტო ვაჭრობა ემსახურებოდა ფაბრიკული ნაწარმის რეალიზაციას. საგარეო ვაჭრობა დაყვანილ იქნა ფაბრიკული მრეწველობის მომსახურების როლამდე. უკანასკნელი გადმოვიდა პირველ პლანზე. მერკანტილიზმის პროტექციონისტული რეცეპტები მოძველებული აღმოჩნდა. ინგლისური მრეწველობის ექსპანსიამ იმდენად ფართო გაქანება მიიღო, რომ უკვე აღარ ესაჭიროებოდა რეგლამენტაცია ვაჭრობაში და პოლიტიკური მეურვეობა. პროტექციონისტულმა პოლიტიკამ საპასუხო ღონისძიებები გამოიწვია ევროპის კონტინენტზე და ხელი შეუშალა ინგლისის ეკონომიკურ ექსპანსიას. ფრიტრედერობის პროგრამა უკეთ პასუხობდა ინგლისის ბურჟუაზიის ინტერესებს. მერკანტილიზმმაც ლოგიკურად დაუთმო ადგილი მას.

მერკანტილიზმი იყო სავაჭრო კაპიტალის ეკონომიკური პოლიტიკა, რომლის ისტორიული მისია იმაში მდგომარეობდა, რომ გზა გაეკაფა სამრეწველო კაპიტალისტების და საფუძველი ჩაეყარა მისი განუყოფელი ბატონობისათვის. როცა სავაჭრო კაპიტალის მისია დასრულებულ იქნა — მერკანტილიზმი ეკონომიკური განვითარების ხელშემწყობი ფაქტორიდან ამ განვითარების ბორკილად იქცა. მაშინ გაჩნდა ოპოზიცია მერკანტილიზმის წინააღმდეგ როგორც პოლიტიკაში, ისე თეორიაში.

მერკანტილიზმის თეორიამ და პრაქტიკამ თავისი როლი შეასრულა ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გარდამავალ პერიოდში და ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიის მერკანტილისტური სკოლაც დაშალა, მაგრამ მერკანტილისტური იდეები შემდგომაც განაგრძობს არსებობას.

თავისი მოღვაწეობის დასაწყისში მერკანტილისტურ შეხედულებებს იზიარებდა კლასიკური სკოლის ფუძემდებელი, ინგლისელი უილიამ პეტი. იგი აღნიშნავდა, რომ ოქრო და ვერცხლი სიმდიდრის უპირატეს ფორმებს წარმოადგენს და ამტკიცებდა შრომის გამოყენების მიზანშეწონილობას ისეთი საქონლის წარმოებაზე, რომელიც გამოიწვევდა საზღვარგარეთიდან ფულის მოდინებას. იმაგდროულად ის მოითხოვდა უცხოური საქონლის, უწინარეს ყოვლისა, ფუფუნების საგნების შემოტანის შეზღუდვას. თავის ნაშრომში — „პოლიტიკური არითმეტიკა“ (1676 წ.) — უ. პეტი აღნიშნავდა: „ისეთი საქონლების წარმოება და ისეთი ვაჭრობა, რომელიც ხელს შეუწყობს ქვეყანაში ოქროს, ვერცხლის, ძვირფასი ქვებისა და ა. შ. დაგროვებას, წარმოადგენს უფრო ხელსაყრელს, ვიდრე წარმოების და ვაჭრობის სხვა სახეები“.¹ უ. პეტი ავითარებდა შეხედულებებს, რომ ქვეყნის სიმდიდრე განისაზღვრება ფულის რაოდენობით.

უ. პეტის მერკანტილიზმი გამომჟღავნდა ღირებულების თეორიაში. იგი თავდაპირველად განსაზღვრავს არა საქონლის ღირებულებას, არამედ მის შეფარდებით ღირებულებას. უფრო მეტიც, შეფარდებით ღირებულებასაც ის იღებს მის ფულად გამოხატულებაში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ის იკვლევს არა ერთი საქონლის ღირებულების გამოხატულებას სხვა რომელიმე საქონელში (ე.ი. ორი რომელიმე საქონლის საცვლელ ურთიერთობას), არამედ იკვლევს საქონლის ღირებულების გამოხატულებას ფულში. მაშასადამე, უ. პეტი არათუ არ ახდენს ღირებულების საცვლელი ღირებულებისაგან აბსტრაქტირებას, არამედ არ ახდენს ღირებულების

¹ В. Петти, Политическая арифметика, Экономические и статистические работы, М., 1940 г., стр. 165.

აბსტრაქტიზებას ფასიდან, ე. ი. ღირებულების ფულადი გამოხატულებიდან. მისთვის საჭონლის ღირებულება სხვა არა არის რა, თუ არა ფულის რაოდენობა, რომელიც საშუალოდ მიიღება მასში.

მერკანტილისტების მსგავსად უ. პეტი მომხრე იყო ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევისა, მაგრამ მათგან განსხვავებით მას მოითხოვდა სამრეწველო ბურჟუაზიის ინტერესებისათვის.

მერკანტილისტური წარმოდგენები შეინიშნებოდა ინგლისელი ჯონ ლოკის შეხედულებებშიც. იგი მსჯელობდა საეაჭრო ბალანსზე.

საეაჭრო ბალანსის თეორიის წინააღმდეგ დადლი ნორსისა და დევიდ იუმის გამოსვლის შემდეგ მერკანტილიზმის მოპიკანად წარმოჩნდა ჯექს სტიუარტი. იმ პერიოდში მერკანტილიზმი, როგორც თეორიული სისტემა, დაძლეულ იქნა, მაგრამ პრაქტიკულად, როგორც ეკონომიკური პოლიტიკა – ის ჯერ კიდევ მტკიცედ განაგრძობდა არსებობას. ჯექს სტიუარტი თავის ამოცანად ისახავდა ის თეორიულადაც აღედგინა. 1767 წელს მან გამოაქვეყნა თავისი ძირითადი ნაშრომი – „გამოკვლევა პოლიტიკური ეკონომიის პრინციპების შესახებ“. მასში იგი გამოთქვამდა მერკანტილურ შეხედულებებს სისტემური სახით. ჯ. სტიუარტის აღნიშნული ნაშრომი სრულიად ახასიათებს მერკანტილიზმის როგორც დადებით, ისე უარყოფით მხარეებს.

ჯ. სტიუარტი იყო დამარცხებული სტიუარტთა საგვარეულოს მიმდევარი და თავისი რწმენით კონსერვატორი. ეს გარემოება მას ოპოზიციურად და კრიტიკულად განაწყობდა ბურჟუაზიული საზოგადოების მიმართ.

ჯ. სტიუარტი, როგორც დაგვიანებული მერკანტილისტი, აღნიშნავდა, რომ საშინაო ვაჭრობა არ შეიძლება იყოს სიმდიდრის წყარო. ასეთი შეიძლება იყოს მხოლოდ საგარეო ვაჭრობა და ისიც იმ პირობებში, თუ საეაჭრო ბალანსი აქტიურია.

ჯ. სტიუარტი პირდაპირ და მტკიცე პროტექციონისტად წარმოჩნდებოდა საშინაო ეკონომიკური პოლიტიკის მიმართაც: იგი მხარს უჭერდა სახელმწიფო ძალაუფლების მიერ ქვეყნის მთელი ეკონომიკური ცხოვრების სრულ მოწესრიგებას. იგი უნდობლობით

უყურებდა პირად ინიციატივას, ილაშქრებდა ეკონომიკური ლიბერალიზმის წინააღმდეგ, რომელმაც განვითარება დაიწყო უკვე მის დროს და რომელიც პასუხობდა განვითარების პროცესში მყოფ სამრეწველო კაპიტალის მოთხოვნილებებს.

ჯ. სტიუარტი იზიარებდა მთლიანად სავაჭრო ბალანსის მერკანტილურ კონცეფციას და გამოდიოდა ფულის რაოდენობრივი თეორიის წინააღმდეგ. ჯ. სტიუარტი ყოველმხრივ აკრიტიკებდა იუმისა და მონტესკიეს ფულის თეორიას. მან პირველმა დასვა კითხვა: მიმოქცევაში მყოფი ფულის რაოდენობას საქონლის ფასები განსაზღვრავს, თუ საქონლის ფასები განისაზღვრება მიმოქცევაში მყოფი ფულის რაოდენობით? ამ კითხვაზე ჯ. სტიუარტი პასუხობდა, რომ საქონლის ფასები კი არ განისაზღვრება მიმოქცევაში არსებული ფულის რაოდენობით, არამედ პირიქით, უკანასკნელი განისაზღვრება საქონლის ფასის დონით.

* * *

მერკანტილისტური პრაქტიკა გარკვეულად აღორძინებას განიცდის დღევანდელ საქართველოში. ის გამოიხატება, ჯერ ერთი, მოსახლეობის ერთი ნაწილის მისწრაფებით, ფული იშოვოს თურქეთთან და სხვა ქვეყნებთან საგარეო ვაჭრობით, მეორე მხრივ, პროტექციონიზმი უდევს საფუძვლად ჩვენი ქვეყნის მთავრობის რიგ დადგენილებას, რეგლამენტაცია გაუწიოს ქვეყანაში გაზის და სხვა საქონლის შემოტანას. ასეთი მიდგომა გასაკვირიც არ არის, რადგან ჩვენში რეალობად იქცა კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების ცნობილი პრაქტიკის განმეორება. ამის აუცილებლობას მოითხოვს აგრეთვე ქვეყნის მეტად შეზღუდული რესურსების გარედან შევსების აუცილებლობაც.

ურიგო არ იქნება, თუ ჩვენ დღეს იღებებს ფრანგული მერკანტილიზმიდან მოვიშველიებთ.

ჩემი აზრით, ჩვენთვის უმჯობესი იქნება გამოვიყენოთ ფრანგი კოლბერის ზემოთ აღნიშნული პრაქტიკა, მოვიწვიოთ გამოცდილი

მეწარმეები და მენეჯერები მოწინავე გამოცდილების დასანერგად.¹

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, მერკანტილიზმი ერთსა და იმავე დროს იყო პრაქტიკულ ღონისძიებათა სისტემა, რომელსაც ახორციელებდა სახელმწიფო ხელისუფლება და თეორია.

მერკანტილიზმი, როგორც პრაქტიკა, წინ უსწრებდა მერკანტილიზმს, როგორც თეორიას. პირველი იყო საქმე, რომელიც გამოწვეული იყო სავაჭრო კაპიტალის ეპოქის ეკონომიკური განვითარების მთელი მსვლელობით.

ანალოგიურ სიტუაციას აქვს ადგილი ჩვენს ქვეყანაში. ბოლო ათასწლეულის განმავლობაში ჩვენში ადგილი აქვს მერკანტილისტურ პრაქტიკას. არაფერი საჩოთირო არ არის ამის აღიარება და მერკანტილიზმის თეორიული ბაზის შექმნა.

2.3. გერმანული „აღმზრდელობითი პროტექციონიზმის“ ისტორიული გამოცდილების თანამედროვე ინტერპრეტაცია

XIX საუკუნის დასაწყისში გერმანიაში ეკონომიკური მეცნიერება გაცილებით უფრო სუსტად იყო განვითარებული, ვიდრე ინგლისში. გერმანიაში მასზე გავლენას ახდენდა ფრანგული თეორიები. აქ მერკანტილისტური მოსაზრებები ისე ადვილად არ იქნა უარყოფილი, როგორც საფრანგეთში. კლასიკურმა ეკონომიკურმა თეორიამ უბაჟო ვაჭრობის პოლიტიკით გერმანიაში შესაბამისი გავრცელება ვერ პოვა.

XIX საუკუნის შუახანებში გერმანიაში ჩამოყალიბდა პროტექციონისტული თეორიები. მათი ფუძემდებელი იყო ცნობილი გერმანელი ეკონომისტი ფრიდრიხ ლისტი.

¹ ჯ. სარიტონაშვილი, ჩარიწული ფული ქურდბაცაცაა, გაზ. „სიმართლე“, 1993, აპრილი, გვ. 4.

ა) ფ. ლისტი – გერმანული
პროტექციონიზმის ფუძემდებელი

ფ. ლისტი (1789-1846 წწ.) გამოხატავდა გერმანული ბურჟუაზიის მისწრაფებებს. მისი წვლილი ეკონომიკურ მეცნიერებაში მნიშვნელოვან ინტერესს იწვევს, რამდენადაც იგი მიდიოდა პრინციპულად სხვა გზებით, ვიდრე ინგლისელი კლასიკოსები, რომლებიც აგრეთვე ბურჟუაზიის ინტერესებს გამოხატავდნენ, მაგრამ სხვა ისტორიულ და სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში.

ფ. ლისტი მოითხოვდა და ასაბუთებდა გერმანიაში კაპიტალიზმის დამოუკიდებელ განვითარებას. მას სურდა ინგლისისა და საფრანგეთის ბურჟუაზიულ-პოლიტიკური ეკონომიისაგან განსხვავებული სისტემის შექმნა.

1841 წ. ფ. ლისტმა გამოაქვეყნა თავისი მთავარი ნაშრომი – „პოლიტიკური ეკონომიის ეროვნული სისტემა“, რომელშიც ცენტრალური ადგილი უკავია გერმანიის ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხებს. თუ კლასიკური სკოლის წარმომადგენლები მსოფლიო ეკონომიკას აანალიზებდნენ, ფრიდრიხ ლისტისათვის მთავარი იყო კონკრეტულად „ეროვნული ეკონომიკის“ პრობლემათა კვლევა.

თავის ნაწარმოებში ფ. ლისტი თავგამოდებით იბრძოდა გერმანიის ეროვნული ბურჟუაზიის ინტერესების დაცვისათვის. იგი მოითხოვდა ფეოდალიზმის ნაშთების მოსპობას, რადგან ფეოდალური ურთიერთობანი ხელს უშლიდა გერმანიაში კაპიტალიზმის განვითარებას. ფ. ლისტის მტკიცებით, გერმანიის გაერთიანების და აყვავების გზას მრეწველობის ზრდა წარმოადგენდა. გერმანიის მრეწველობა კი საჭიროებდა ძლიერი უცხოური კონკურენციისაგან დაცვას მაღალი საიმპორტო ბაჟებით და სავაჭრო პოლიტიკის სხვა საშუალებებით.¹

ფ. ლისტმა გაილაშქრა კლასიკური სკოლის წარმომადგენელთა, პირველ რიგში კი ა. სმითის წინააღმდეგ. მან სმითისეულ სისტემას კოსმოპოლიტური უწოდა. იგი ბრალს სდებდა ამ სისტემას იმაში, რომ ის ვერ ხელავდა ცალკეული ქვეყნების სამეურნეო განვითარე-

¹ ა. ანიკინი, მეცნიერების სიჭაბუკე, 1989, გვ. 329.

ბის ეროვნულ თავისებურებებს და დოგმატურად თავს ახევედა მათ პოლიტიკის ერთიან ბუნებრივ კანონებსა და წესებს. ფ. ლისტი თავის მიერ წამოყენებული სისტემის დამახასიათებელ განსხვავებას ეროვნულობის მტკიცებაში ხედავდა. „მთელი ჩემი შენობა ერის ბუნებას ეფუძნება“ – წერდა ის.

ფ. ლისტმა თავისი კრიტიკა ბურჟუაზიული კლასიკური სკოლის შრომითი ღირებულების თეორიის წინააღმდეგ მიმართა და მას დაუპირისპირა მწარმოებლურ ძალთა თეორია. მას მწარმოებლურ ძალებში შეჰყავდა პოლიტიკური და სამართლებრივი დაწესებულებები, რელიგია, მორალი და სხვ.

მწარმოებლურ ძალთა თეორიაზე დაყრდნობით ფ. ლისტი შეეცადა პროტექციონისტული პოლიტიკის დასაბუთებას და გერმანიის მწარმოებლურ ძალთა განვითარების უზრუნველყოფას. ა. სმიტისა და დ. რიკარდოს შეხედულებები თავისუფალი ვაჭრობის არსებობის აუცილებლობის შესახებ მიუღებელი იყო გერმანიის ბურჟუაზიისათვის, ამიტომ ფ. ლისტი არ იზიარებდა მათ შეხედულებებს თავისუფალი ვაჭრობის პოლიტიკის გატარების საკითხებში და იცავდა პროტექციონისტულ პოლიტიკას, რომელიც შეესაბამებოდა გერმანიის ბურჟუაზიის ინტერესებს. ამაში გამოიხატებოდა ფ. ლისტის დისიდენტური პოზიცია.

ფ. ლისტიც ბურჟუაზიის ინტერესებს იცავდა, მაგრამ მისი პროტექციონისტული პოლიტიკა გერმანიის ბურჟუაზიისათვის იყო სასარგებლო, ხოლო ინგლისის კლასიკური სკოლის წარმომადგენელთა მიერ ფრიტრედერობის დაცვა შეესაბამებოდა ინგლისის ბურჟუაზიის ინტერესებს. აქ განსხვავება იმაშია, რომ ფ. ლისტი უარყოფდა ბურჟუაზიული კლასიკური სკოლის წარმომადგენელთა ეკონომიკური პოლიტიკის უნივერსალურ ხასიათს.

ფრიდრიხ ლისტს გაცნობიერებული ჰქონდა, რომ ფრიტრედერობა არ შეიძლება მიესადაგოს ყოველგვარ სიტუაციას და ყველანაირ კონკრეტულ პირობას. XIX საუკუნის შუახანებში გერმანიაში ვაჭრობის თავისუფლებას შეეძლო მხოლოდ გაემარადისებინა

ქვეყნის სამრეწველო ჩამორჩენილობა. პროტექციონიზმი კი შეიძლება საბოლოო ანგარიშით სასარგებლო ყოფილიყო კაპიტალიზმის განვითარების დაჩქარებისათვის. აქვე ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ფრიდრიხ ლისტი მოითხოვდა სახელმწიფოებრივ მფარველობას არა წერილი კუსტარული წარმოებისათვის, არამედ მსხვილი კაპიტალისტური მრეწველობისთვის.

ფ. ლისტის ეკონომიკურ შეხედულებებში ყველა საკითხი და პრობლემა დასმული და განხილულია გერმანიის ბურჟუაზიის სასარგებლოდ. მისი მოძღვრება „აღმზრდელობითი პროტექციონიზმის“ შესახებ წარმოადგენდა გერმანიის ეროვნული მეურნეობის, გერმანიის ბურჟუაზიის იარაღს ინგლისის კონკურენციის წინააღმდეგ.

ფ. ლისტი ყოველ ზომას იღებდა გერმანიის ეროვნული მეურნეობის დასაცავად და გასაძლიერებლად. ეკონომიკური თეორიის საგნად იგი ეროვნულ მეურნეობას აცხადებდა.

ფ. ლისტი იცავდა პროტექციონისტულ პოლიტიკას. ამ პოლიტიკის გატარებისათვის აუცილებელი იყო გერმანიის იუნკრული სახელმწიფოს ჩარევა. ამიტომ იგი დიდ როლს ანიჭებდა სახელმწიფოს. ფ. ლისტისათვის მთავარი იყო გერმანიის ბურჟუაზიისათვის სასარგებლო პოლიტიკის გატარება, ამიტომ მან პირველ ადგილზე ეკონომიკური პოლიტიკა დააყენა. ფ. ლისტის ეკონომიკურ სისტემაში ცენტრალური ადგილი უკავია ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხებს, ხოლო მისი ეროვნული ეკონომია ემსახურებოდა მწარმოებელურ ძალთა ყოველმხრივ განვითარებას. მწარმოებელურ ძალთა განვითარების საქმეში ფ. ლისტი მთავარ როლს საფაბრიკო-საქარხნო მრეწველობას ანიჭებდა და ყველა ზომას იღებდა გერმანული ფაბრიკანტების ინტერესთა დასაცავად.

გერმანიის მრეწველობის, ვაჭრობისა და სოფლის მეურნეობის დაცვის მიზნით ფ. ლისტმა წამოაყენა ერის ეკონომიკური განვითარების სტადიების იდეა. ის აღიარებდა საზოგადოების განვითარების ხუთ ისტორიულ სტადიას: 1. კელურობის, ანუ მონადირე-

ობის; 2. მომთაბარე-მესაქონლეობის; 3. მიწათმოქმედების; 4. სამიწათმოქმედო-მანუფაქტურული და 5. კომერციული.¹

ამ სქემით ფ. ლისტს სურდა გერმანიის ყოველმხრივი განვითარების თეორიული დასაბუთება. მას სურდა გერმანიის ისეთი სამრეწველო განვითარება, რომ მსოფლიო ასპარეზზე მას კონკურენტი არ ჰყოლოდა. ფ. ლისტი მიუთითებდა, რომ გერმანია განვითარების III და IV ეტაპებს შუა პერიოდში იმყოფებოდა, უმაღლეს (V) ეტაპზე გადასვლისათვის მას საჭიროდ მიაჩნდა სახელმწიფოს მხრივ ისეთი პროტექციონისტური ღონისძიებების გატარება, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ გერმანიის პირველობას.

როცა გერმანია მძლავრი სამრეწველო სახელმწიფო გახდება, მიუთითებდა ფ. ლისტი, მას შესაძლებლობა ექნება მონაწილეობა მიიღოს ნედლეულის და გასაღების სფეროების განაწილებაში. იგი ამართლებდა კოლონიურ პოლიტიკას. განსაკუთრებით საჭიროდ მიაჩნდა კოლონიური დაპყრობის განხორციელება აღმოსავლეთ ევროპის ხარჯზე, აგრეთვე კოლონიების დაპყრობა ავსტრალიაში, ახალ ზელანდიაში და სხვ.

ფ. ლისტის შეხედულებები ნაციონალური მეურნეობის შესახებ შემდგომ გამოიყენა გერმანიის ფაშიზმმა. ფ. ლისტის მსგავსად, ა. პიტლერიც თავის წიგნში — „ჩემი ბრძოლა“ აყენებდა აღმოსავლური ტერიტორიების დაპყრობის ამოცანას.²

ბ) ძველი ისტორიული სკოლის პროტექციონიზმი

ცნობილი ქართველი ეკონომისტი ნიკოლოზ ქოიავა თავის წიგნში „ისტორიული სკოლა ეკონომიკურ მეცნიერებაში“ მიუთითებს, რომ ლიბერალურ-ინდივიდუალურმა სკოლამ მოგვცა ეკონომიკური მეცნიერების ძლიერ მწყობრი სისტემა. „მაგრამ, როგორც გვიჩვენებს ისტორია, ხშირად უმწყობრესი სისტემები ყველაზე უფრო სუსტნი აღმოჩნდნენ. ეს მწყობრობა ხშირად იყო მიღწეული ფაქტების დამახინჯებით, კომპრო-

¹ Лист Ф., Национальная система политической экономии, СПб., 1891 г., стр. 48.

² იხ. ა. პიტლერი, „ჩემი ბრძოლა“, თბ., 1991, გვ. 67-68.

მისით სინამდვილესთან. სერიოზული კრიტიკის ოდნავი შეხებაც ამტკიცებდა სისტემის უსაფუძვლობას, როგორც მთლიანისას. მას ანგრევდა ფაქტების უხვად შეიარაღებული კრიტიკა, მაგრამ იშვიათად მოიპოვება ისეთი სისტემა, რომლის ცალკე დებულებანი არ გადადიოდნენ თაობიდან თაობამდე. ლიბერალურ-ინდივიდუალისტურ სკოლასაც იგივე ბედი ეწია. რამდენიმე პიროვნების ჯგუფი, ამოფარებული „ინტერესთა ჰარმონიის სკოლის“ სახელს, ხშირად მკვეთრად განირჩეოდა ჩვენი მეცნიერების ცალკე საკითხების შეხედულებებში, მაგრამ მათ აერთიანებდა რაღაც საერთო და, მასთან, მთავარი. მათ სისტემაში ეს საერთო არის ერთნაირი გაგება ადამიანის ბუნებისა და აქედან გამოყვანილი ინდივიდუალიზმი, ლიბერალიზმი; გაგება კერძო საკუთრებაზე და თავისუფალ მეტოქეობაზე დამყარებულ საზოგადოებრივ წესწყობილებისა, როგორც მუდმივისა და მიზანშეწონილისა; აბსტრაქტულ-დედუქციური მეთოდის ხმარება, სამეურნეო კანონების გამოყენება და მტკიცება იმისა, რომ ეს კანონები გამოსადევია ყოველი დროისა და ადგილსამყოფელისათვის, მიგვითითებს იმაზე, რომ რიკარდოს მიხედვით პირველყოფილი მონადირენი და მეთევზენი სწორედ ისე მოქმედებენ, როგორც თანამედროვე city-man. ჯ. ს. მილმა, კლასიკური სკოლის ერთ-ერთმა გამოჩენილმა ეკონომისტმა, მიგვითითა მეორეხარისხოვანი ფაქტების მხედველობაში მიღების საჭიროებაზე. სკოლის დებულებებს უნდა განეცადათ და კიდევ განიცადეს განსაზღვრული მოდიფიკაცია, კლასიკური სკოლა თვითვე დაზიანდა“.

ლიბერალურ-ინდივიდუალისტურმა სკოლამ — აგრძელებს ნ. ქოიავა — კიდევ უფრო ადრე გამოიწვია მწვავე თავდასხმები.

რომანტიკოსი ად. მიულერი აკრიტიკებდა ა. სმითის ატომისტურ, მექანიკურ და მატერიალისტურ წარმოდგენას საზოგადოებრიობაზე. ის მიგვითითებდა დამლუპველ გავლენაზე პრინციპ „Laissez Faire, Laissez Patsser“-ისა, რომელიც ამშვენებდა სკოლის დროშას. ეს სისტემა, ამბობდა მიულერი, შეიძლება ვარგოდეს ინგლისისათვის მისი განვითარებული ვაჭრობით და ქალაქური ცხოვრებით; მაგრამ ის არ ვარგა კონტინენტისათვის. ა. მიულერი ხაზს უსვამდა ეკონო-

მიკურ მოვლენათა რელატიურ, ისტორიულ ხასიათს. ისტორიული რელატივიზმი – აი ახალი პრინციპი. ა. მიულერს ეყო გამბედაობა ლიბერალურ-ინდივიდუალისტურ სკოლაზე თავდასხმისა.

1819 წ. სკოლამ განიცადა მეორე დიდი თავდასხმა შვეიცარიელ ფრანგ ს. დე სისმონდის მიერ.

სისმონდი უარყოფს აბსტრაქტულ-დედუქციურ მეთოდს, უარყოფს ეკონომიკურ კანონთა უნივერსალურ ხასიათს, იხილავს მოვლენის ისტორიულ პერსპექტივაში. ის უკუაგდებს ლიბერალურ-ინდივიდუალისტური სკოლის მიზანს და მასთან ერთად მის მისაღწევ საშუალებას – თავისუფალ კონკურენციას. ის ხელმძღვანელობდა უმთავრესად განაწილების ინტერესით და გამოდიოდა სახელმწიფოს ჩარევის, შრომის და კაპიტალის დამოკიდებულებათა მოწესრიგების მომხრედ.

მესამე ძლიერი თავდასხმა მიიღო სკოლამ 1841 წ. ისევ გერმანელ ფრ. ლისტისაგან. ისიც ხაზს უსვამს ა. სმითის დოქტრინების ატომისტურ მექანიკურ ხასიათს. ისიც იხილავს მოვლენებს ისტორიულ პერსპექტივაში, ის მოითხოვს ინდივიდუუმის ინტერესთა მსხვერპლად გაღებას ერის ინტერესებისათვის. მან დაწერა „ნაციონალური სისტემა პოლიტიკური ეკონომიისა“. ნაციის ინტერესები მჭიდროდ არის დაკავშირებული წარმოების ინტერესებთან. წარმოება კი უნდა ვითარდებოდეს ინტენსიურად და თანაბარზომიერად. საჭიროა სახელმწიფო მფარველობა.

ძირს თავისუფალი მეტოქეობა, გაუმარჯოს პროტექციონიზმს, რომელიც გარეშეობათა მდგომარეობით მართლდება!

გერმანიის ბურჟუაზიული ეკონომიკის სპეციფიკურმა მოტივებმა სრული ასახვა პოვა ისტორიული სკოლის წარმომადგენლების შრომებში. ისტორიულმა სკოლამ ეკონომიკურ თეორიას ახალი იმპულსი მისცა. მან აჩვენა, რომ ლიბერალური მიმდინარეობის ავტორების მიერ დასმული პრობლემების უკეთ შეცნობისათვის საჭიროა წარსულის უფრო ღრმად ცოდნა.

ისტორიული სკოლა აღმოცენდა გერმანიაში XIX ს. 40-იან წლებში. ამ სკოლამ გამოიყენა ფ. ლისტის მოძღვრება საზოგადოე-

ბის განვითარების შესახებ და მისი ისტორიული სქემა.

ისტორიული სკოლა გამოხატავდა გერმანიის ბურჟუაზიის ინტერესებს და მოითხოვდა გერმანიის ერთიანი იუნკრული სახელმწიფოს შექმნას. ამ სკოლის წარმომადგენლები გადამწყვეტ როლს ანიჭებდნენ გარეშე ეკონომიკურ ფაქტორებს (სახელმწიფო, სამართალი, მორალი, რელიგია).

ისტორიული სკოლა იდეალისტურად ხსნიდა ისტორიულ პროცესებს, აღიარებდა ევოლუციონიზმს და უარყოფდა საზოგადოების განვითარების დიალექტიკურ ხასიათს. იგი მარადიულად აცხადებდა კაპიტალისტურ წარმოებით ურთიერთობებსა და კერძო საკუთრებას.

ისტორიული სკოლის ჩამოყალიბებაზე ძლიერი ზეგავლენა მოახდინა ფ. ლისტის შეხედულებებმა. ფ. ლისტის მსგავსად ამ სკოლის წარმომადგენლებიც პოლიტიკურ ეკონომიას განიხილავდნენ, როგორც მეცნიერებას ეროვნული მეურნეობის შესახებ. ისტორიული სკოლის წარმომადგენლები კრიტიკულად ეკიდებოდნენ კლასიკური სკოლის დებულებებს. სამაგიეროდ მათ ბევრი რამ ისესხეს ინგლისისა და საფრანგეთის პესიმიისტური და ოპტიმიისტური თეორეტიკოსებისაგან.

ისტორიული სკოლის თეორიკოსებმა პოლიტიკურ ეკონომიაში შექმნეს განსაკუთრებული ისტორიული მეთოდი, რომელმაც შემდგომ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ამ მეცნიერების განვითარებაში გერმანიასა და აშშ-ში.

ისტორიული სკოლის მესვეურები უარს ამბობდნენ აბსტრაქტულ მეთოდზე და აბსოლუტურ პრინციპამდე დაჰყავდათ ეროვნული თავისებურებანი. მათ უარყვეს ეკონომიკური თეორიის დამუშავება და საკმარისად ჩათვალეს ეკონომიკური ისტორია, რომელიც შემოიფარგლებოდა ეკონომიკური ფაქტების შეგროვებითა და აღწერით.

ისტორიული სკოლა დროთა განმავლობაში იცვლიდა ზოგიერთ დამახასიათებელ თვისებას. ამის მიხედვით განარჩევენ ძველ ისტორიულ სკოლას და ახალ ისტორიულ სკოლას. ძველი ისტორიული სკოლა აღმოცენდა XIX ს. შუახანებში, ხოლო ახალი, ანუ ახალგაზრდა ისტორიული სკოლა XIX ს. 70-იან წლებში.

ძველი ისტორიული სკოლის ფუძემდებლები იყვნენ პროფესორები ვილჰელმ როშერი (1817-1894 წწ.), ბრუნო ჰილდებრანდი (1812-1878 წწ.) და კარლ კნისი (1821-1898 წწ.)

თუ ლიბერალური სკოლა „ლესე ფერ“ პრინციპს თვლიდა ერთადერთ მხსნელ საშუალებად და მოითხოვდა ინდივიდის თავისუფლებას სამეურნეო სფეროში, როშერი სცილდებოდა ამ ცალმხრივობას და ხაზს უსვამდა ამა თუ იმ ინსტიტუტის შედარებით ღირებულებას.

ლიბერალური სკოლა სამეურნეო მოქმედების ერთადერთ მოტივად თვლიდა ეგოისტურ მოტივს – პირად ინტერესს. როშერიც პირად ინტერესს სამეურნეო მოქმედების მნიშვნელოვან მოტივად თვლიდა, მაგრამ მისი აზრით ამ პირად ინტერესს აკაეებს ხმა ღვთისა – სინდისი. გარდა ამ მოტივისა, მოქმედებს აგრეთვე საზოგადოებრივი გრძნობა, რომელიც საფუძვლად უდევს ოჯახის, თემის და ხალხის ცხოვრებას.

ვ. როშერის მიხედვით ერთეული მეურნეობანი პირადი ინტერესით ხელმძღვანელობენ, მაგრამ საზოგადოებრივი გრძნობის წყალობით ისინი ერთდებიან საზოგადოებრივ მეურნეობაში (კომუნალური, სახელმწიფო, სახალხო მეურნეობა) და მასში პოულობენ შერიგებას.

ლიბერალური სკოლის საწინააღმდეგოდ ვ. როშერი რეალურ მოვლენად თვლიდა არა მარტო ცალკე ინდივიდუუმებს, არამედ აგრეთვე თვით ხალხს. მისი თქმით, სახალხო მეურნეობა მხოლოდ ხალხთან ერთად გაივლის აღორძინების, აყვავების და დაცემის სტადიებს.

ვ. როშერი სახალხო მეურნეობას ამსგავსებდა ორგანიზმს. თუკი სახალხო მეურნეობა წარმოადგენს ორგანიზმს, მაშინ იმ არეულობასაც, რომელიც ჩნდება მასში, აქვს მსგავსება ავადმყოფობასთან. საჭიროა ყოველთვის გამოვარკვით ავადმყოფობის მიზეზი და დაესახოთ გზები მის დასაძლევად.

ისტორიული სკოლის მეორე დამაარსებლად ითვლება ბრუნო

პილდებრანდი. იგი იყო ბერნისა და იენის უნივერსიტეტების პროფესორი. ბრუნო პილდებრანდმა 1848 წ. გამოაქვეყნა წიგნი „აწმყოსა და მოძვლის პოლიტიკური ეკონომია“, რომელშიც თავგამოდებით იცაუდა გერმანიის ბურჟუაზიის ინტერესებს და სოფლის მეურნეობაში კაპიტალიზმის განვითარების პრუსიულ გზას. ბ. პილდებრანდი იბრძოდა კლასიკური სკოლისა და უტოპიური სოციალიზმის წინააღმდეგ.

პილდებრანდი, თავისი წინამორბედების მსგავსად, გმობდა ლიბერალური სკოლის მატერიალიზმს და აბსოლუტიზმს. იგი უარყოფდა ბუნებრივი კანონების არსებობას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ვერ შეძლო საბოლოოდ მასთან კავშირის გაწყვეტა.

კ. კნისი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სახელმწიფოს ჩარევას სამეურნეო ცხოვრების განვითარებაში. ფორმა და ძლიერება სახელმწიფოსი განისაზღვრება, კნისის მიხედვით, ხალხის ისტორიული ცხოვრების საერთო პირობებით. სახელმწიფო ძალაუფლება გავლენას ახდენს სახალხო მეურნეობაზე. ჩარევის ფორმა და ხარისხი განისაზღვრება ხალხის ისტორიით და ხასიათით.

გ) ახალი ისტორიული სკოლა

ახალი ისტორიული სკოლა აგრძელებდა ძველი ისტორიული სკოლის ტრადიციებს. ამ სკოლის წარმომადგენლები: გუსტავ შმოლერი, ლუი ბრენტანო, ა. ვაგნერი და სხვ. თავიანთი წინამორბედების მსგავსად განაგრძობდნენ გერმანიის ბურჟუაზიულ-იუნკრული სახელმწიფო პოლიტიკის დაცვასა და დასაბუთებას.

თუ ძველი ისტორიული სკოლა თავის კრიტიკას წარმართავდა ბურჟუაზიული კლასიკური სკოლის დებულებების წინააღმდეგ, ახალი ისტორიული სკოლის წარმომადგენლებმა თავის მთავარ ამოცანად გაიხადეს ეკონომიკურ თეორიაში მარქსისტული მეთოდის გამოყენების წინააღმდეგ ბრძოლა.

XIX ს. 70-იანი წლები, როდესაც სცენაზე გამოვიდა ახალი ისტორიული სკოლა, წარმომადგენდა გარდატეხის პერიოდს გერმანიის ისტორიაში. საფრანგეთ-პრუსიის ომში (1870-1871 წწ.) გამარჯვებული გამოვიდა პრუსია. ეს გამარჯვება პრუსიელმა იუნკრებმა

ბურჟუაზიასთან ერთად იმისათვის გამოიყენეს. რომ დასრულებულიყო 1860-იან წლებში დაწყებული გერმანიის გაერთიანება ერთ ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ.

იმ პერიოდში გერმანია წვრილმან სამთავროებად იყო დაყოფილი. ყოველ სამთავროს თავისი საბაჟოები ჰქონდა. მეზობელი სამთავროებიდან შემოტანილ საქონელს უზომო ბაჟს ახდევინებდა. გერმანიის მთავრებს საბაჟოთი ედგათ სული. ხანდახან ისეც ხდებოდა, რომ საქონელს ერთი დღის განმავლობაში სამი-ოთხი სამთავროს და საბაჟოს გავლა სჭირდებოდა. საბაჟოს გავლა ბაჟის გადახდას ნიშნავდა. ეს გარეგნობა საშინლად ავიწროვებდა როგორც ვაჭრობას, ასევე საქონელმწარმოებლებსა და მყიდველს, ესე იგი მთელ ხალხს. პრუსიის მთავრობამ მოისაზრა ისეთი საშუალება, რომელიც ვაჭრობისა და მრეწველობის მდგომარეობასაც გააუმჯობესებდა და თვითონ მთავრობასაც შემოსავალი არ მოაკლდებოდა. მათი აზრით, გერმანიაში მთლიანად უნდა მოსპობილიყო ყოველნაირი საბაჟო, რომ ერთი სამთავროდან მეორეში საქონელს თავისუფლად შეძლებოდა ტრიალი. სამაგიეროდ მთელ გერმანიას საგარეო საბაჟოები უნდა შემორტყმოდა. ასეთი საბაჟოების შემოსავალი ყველა სამთავროებს შორის უნდა განაწილებულიყო მათი მცხოვრებლების რაოდენობის მიხედვით. ამ გეგმას დაარქვეს სახელად „ბაჟის ერთობა“. ეს აზრი პრაქტიკულად გამოსცადეს პრუსიასა და მის მეზობელ რამოდენიმე სამთავროში. როცა ამ გეგმის სიკეთე დაინახეს, შემდგომ მას სხვა სამთავროებიც შეუერთდა. ამ ღონისძიებამ გამოიწვია საქონლის გაიაფება, ამან კი — საქონელმწარმოებელთა და მყიდველთა გამრავლება.¹

გერმანიის ბურჟუაზიულ-იუნკრულ სახელმწიფოში რაიხსკანცლერი ოტო ბისმარკი ატარებდა ბურჟუაზიისა და პრუსიელ იუნკერთა სასარგებლო პოლიტიკას. ბისმარკმა დააწესა პროტექციონისტული ტარიფები და ხელი შეუწყო მრეწველობის განვითარებას. იგი მოითხოვდა კოლონიური სამფლობელოების გაფართოებას.

¹ ნ. ნიკოლაძე, პრუსიის გაძლიერება გერმანიაში, თხზ. ტ. 2. გვ. 120.

ახალი ისტორიული სკოლის წარმომადგენლებმა 1872 წელს შექმნეს „სოციალური პოლიტიკის კავშირი“, რომელშიც შედიოდნენ ბ. პილდებრანდი, გ. შმოლერი, ა. ვაგნერი, ლ. ბრენტანო, ვ. ზომბარტი და სხვ. მათ მიზნად დაისახეს სოციალური პოლიტიკის ღონისძიებათა დამუშავება.

ლ. ბრენტანო შესაძლებლად თვლიდა სოციალურ ზავს. მუშათა კლასის საკითხის გადაწყვეტა მას შესაძლებლად მიაჩნდა ბურჟუაზიული სახელმწიფოს მიერ გატარებული რეფორმებით. ის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა რეფორმისტული პროფკავშირების მოღვაწეობას და ბურჟუაზიული სახელმწიფოს როლს.

დ) სახელმწიფო სოციალიზმი

გ. შმოლერი და ლ. ბრენტანო ითვლებიან სახელმწიფო სოციალიზმის ფუძემდებლებად. ისინი დიდ იმედებს ამყარებდნენ გერმანულ სახელმწიფოზე და მის მიერ ეთიკური რეფორმების გატარების გზით შესაძლებლად მიაჩნდათ სახელმწიფო სოციალიზმის დამყარება.

სახელმწიფო სოციალიზმის დამცველთა დასაყრდენს წარმოადგენდა „სოციალური პოლიტიკის კავშირი“, რომლის პირველი ყრილობა 1872 წ. 6 ოქტომბერს ჩატარდა ეიზენახში. სოციალური პოლიტიკის კავშირში, გარდა ისტორიული სკოლის წარმომადგენლებისა, იყვნენ სხვა ეკონომისტებიც (ა. ვაგნერი, ვ. ზომბარტი და სხვ.). მათ მარქსიზმს დაუპირისპირეს სახელმწიფო სოციალიზმი.

სახელმწიფო სოციალიზმის წარმომადგენლები უნივერსიტეტების კათედრებიდან მოითხოვდნენ კლასობრივ ზავს და ამუშავებდნენ სოციალური რეფორმის პროექტებს. მათ მიიღეს კათედერ სოციალისტების სახელწოდება. ბურჟუაზიული სახელმწიფო მათ წარმოდგენილი ჰქონდათ, როგორც ზეკლასობრივი ორგანიზაცია და მის მიერ გატარებული რეფორმებით შესაძლებლად მიაჩნდათ ანტაგონისტურ კლასთა შერიგება და სოციალიზმის თანდათან შემოღება. ამ იდეას განსაკუთრებით დიდ პროპაგანდას უწევდა ფერდინანდ ლასალი.

სახელმწიფო სოციალიზმის გამოჩენილი თეორეტიკოსი იყო ადოლფ

ვაგნერი (1835-1917 წწ.). იგი აღნიშნავდა, რომ სახელმწიფოს უნივერსალური მნიშვნელობა აქვს. მისი თქმით, სახელმწიფო არის უმაღლესი ფორმა საზოგადოებრივ-იბულებითი მეურნეობისა. ის არის დიდი ფაქტორი წარმოებისა და განაწილებისა. სახელმწიფო არის ისტორიული კატეგორია; მისი მიზნები და მოქმედებანი იცვლება, მაგრამ მას აქვს ორი ორიგინალური მიზანი და მათი შესაფერისი ორი ჯგუფი მოქმედებათა: 1. უფლება და ძალა; 2. საერთო კეთილდღეობა და კულტურა — აი მისი მიზნები. 1. სახელმწიფო სპობს წინააღმდეგობებს და უადვილებს ინტერესთა განხორციელებას იმათ, ვისაც არ შეუძლია ეს საკუთარი ძალებით; 2. ის აარსებს დაწესებულებებს, რომლითაც სარგებლობა შეუძლიათ მის ქვეშევრდომთ, თავის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. სახელმწიფოს მოქმედების სფერო თანდათან იზრდება და არა მხოლოდ ექსტენსიურად, არამედ ინტენსიურადაც. როგორც საერთო წესი, სახელმწიფომ უნდა იკისროს მოქალაქეთა იმ მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, რომელთა დაკმაყოფილება არ შეუძლია ან ცუდად ძალუძს სხვა სამეურნეო სისტემებს.

სახელმწიფო უბრალო დარაჯის როლში არ ეგუება ა. ვაგნერის შეხედულებებს, რომელსაც სახელმწიფო აჰყავს უნივერსალური ფაქტორის სიმაღლემდე, ზაზს უსვამს მის მტკიცე დამოკიდებულებას სახალხო მეურნეობასთან და ორივეს ორგანულ ხასიათს. ამიტომ ის არ საზღვრავს სახელმწიფოს როლს. მხოლოდ დამოკიდებულებათა მოწესრიგებით და აძლევს მას დიდ ამოცანას წმინდა სამეურნეო სფეროში, წარმოების, ალემ-ბიცემის, განაწილების და მოხმარების სფეროში; ამოცანას, რომელიც მან უნდა შეასრულოს საკუთარ სამეურნეო საწარმოთა საშუალებით. სახელმწიფო იჭრება კერძო სამეურნეო სისტემაში და ნაწილობრივ კისრულობს იმ ფუნქციებს, რომლის შესრულება არ შეუძლია უკანასკნელს.¹ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ა. ვაგნერი წინააღმდეგი იყო წმინდა ინდუსტრიული სახელმწიფოსი და მოითხოვდა აგრარულ პროტექციონიზმს.

¹ ნ. ქოიავა, ისტორიული სკოლა ეკონომიკურ მეცნიერებაში, გვ. 77.

ე) სოციალური მიმართულება

სახელმწიფოს ეკონომიკურ როლზე ამყარებდნენ დიდ იმედებს სოციალური მიმართულების გამოჩენილი წარმომადგენლები: რ. შტოლცმანი, ა. ამონი, კ. დილი, ო. შპანი და სხვ. ეს მიმართულება ფართოდ გავრცელდა XX ს. პირველ ათწლეულში.

რუდოლფ შტოლცმანმა (1852-1930 წწ.) წამოაყენა კლასების ცვლის თეორია. იგი ამტკიცებდა, რომ უმცირესი შემოსავლის მქონე — ზღვრული კაპიტალისტის მდგომარეობა ცოტად განსხვავდება კარგი ხელფასის მქონე მუშის მდგომარეობისაგან. ასეთი კაპიტალისტი ადვილად შეიძლება გადაიქცეს, მუშად, ხოლო მუშა ასევე ადვილად შეიძლება გახდეს კაპიტალისტი.

კ. დილის სიტყვებით, კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ყველა შრომობს. კაპიტალისტი, მისი აზრით, შრომითი ფუნქციის მატარებელია, ხოლო მოგება არის კაპიტალისტის ნიჭის, ცოდნის და ენერგიის შედეგი.

ო. შპანი სახელმწიფოს თვლიდა ზეკლასობრივ ორგანიზაციად. იგი უარყოფდა ყოველგვარ დემოკრატიასა და პირად თავისუფლებას და ასაბუთებდა, რომ საერთო ინტერესები მალლა დგას კერძო ინტერესებზე.

სოციალური მიმართულების წარმომადგენლები სახელმწიფოს აცხადებდნენ ზეკლასობრივ ორგანიზაციად, რომელიც საზოგადოების ყველა წევრის ინტერესებს იცავს.

* * *

როგორც ვხედავთ, ბურჟუაზიულ-ისტორიული სკოლის წარმომადგენლებმა და მათმა წინამორბედებმა არ გაიზიარეს იმ პერიოდში გაბატონებული ეკონომიკური ლიბერალიზმის პრინციპები და დაქუცმაცებული ფეოდალური გერმანიის მოწინავე კაპიტალისტური ქვეყნების რიგში ჩასაყენებლად პროტექციონისტული პოლიტიკა აირჩიეს.

ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირებისა და სოციალური ღონისძიებების ფართო სპექტრის გატარებით მათ მიაღწიეს საწადელს, ხოლო შემდეგ, XX საუკუნეში, როდესაც დაინახეს, რომ ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება განვითარების მუხრუჭად იქცა, ფართო გზა გაუხსნეს ეკონომიკურ ლიბერალიზმს.

ვითვალისწინებთ რა ასეთ გამოცდილებას, რეკომენდაციას ვუწევთ მობილური ეკონომიკური პილიტიკის გატარებას. როცა საჭიროა, უპირატესად უნდა გამოვიყენოთ პროტექციონისტული პრინციპი, ხოლო, როცა შესაძლებელი გახდება, პრიორიტეტი მივანიჭოთ და გზა გავუხსნათ ფრიტრედერობას.

თავი III. XX საუკუნის ძირითადი პროტექციონისტული მოძღვრებები

3.1. პრიორიტეტისათვის ბრძოლა რეგულირებადი ეკონომიკის პროტექციონისტულ მოძღვრებაში. შვედური სკოლის მიდგომები ეკონომიკური პროტექციონიზმისადმი

XX საუკუნის დასაწყისში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა მსოფლიო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში. თავისუფალი კონკურენციიდან მონოპოლისტურ კაპიტალიზმზე გადასვლამ, საერთო კრიზისის დაწყებამ და ა. შ. განაპირობა XIX ს. ეკონომიკური მოძღვრებების კრიზისი და ახალი თეორიების წარმოშობა.

შეცვლილ ვითარებაში ნიადაგი გამოეცალა ძველ ფრიტრედერულ თეორიებს, რომლებიც მანამდე იყო გაბატონებული ბურჟუაზიულ ლიტერატურაში. კაპიტალიზმის მზარდმა განვითარებამ აშშ და დასავლეთ ევროპის ინდუსტრიული ქვეყნები სახელმწიფოს ჩაურევლობის პრინციპის უარყოფამდე მიიყვანა. მთავრობებმა სულ უფრო მზარდი ეკონომიკური როლის შესრულება იწყეს. ეკონომიკური ლიბერალიზმის ადგილი დაიკავა რეგულირებადი ეკონომიკის მოძღვრებაში.

კაპიტალისტური ეკონომიკის რეგულირების იდეის ჩანასახები მიეკუთვნება XX საუკუნის დასაწყისს. მათი წარმოშობის ობიექტურ საფუძველს წარმოადგენს მონოპოლისტურამდელიდან მონოპოლისტურ კაპიტალიზმზე გადასვლა. ახალ ისტორიულ პირობებში ბურჟუაზიულ ეკონომისტთა ერთი ნაწილი გამოდიოდა დებულებით სტიქიური საბაზრო მექანიზმის სულ უფრო მეტად შეგნებული რეგულირებით შეცვლის შესახებ.¹

1915 წელს გამოცემულ შრომაში „გერმანიის საკრედიტო ბანკი“, გერმანელი ეკონომისტი გ. შულცე-პევერნიცი წერდა: „ჩვენი მსხვილი ბანკების ბატონობა ბირჟაზე სხვა არაფერია, თუ არა გამოხატ-

¹ Брегель Э. Я., Критика буржуазных учений об экономических систем капитализма, М., 1972, стр. 103.

ულემა გერმანიის სამრეწველო სახელმწიფოს სრული ორგანიზებულიობისა. თუ ვიწროვდება ეკონომიკური კანონების ავტომატური ფუნქციონირების სფეროს მოქმედება და ბანკის საშუალებით მნიშვნელოვნად ფართოვდება შეგნებული რეგულირების სფერო, მაშინ ამასთან დაკავშირებით გიგანტურად იზრდება სახელმწიფო პირთა სახალხომეურნეობრივი პასუხისმგებლობა“.¹ ამით შულცე-ჰევერნიცი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ იმპერიალიზმის ეპოქაში კაპიტალიზმის სტიქიური ეკონომიკური კანონები შეგნებულად იცვლება სახალხო მეურნეობის გეგმიანი ორგანიზაციით. ასეთივე შეხედულებას იზიარებდნენ ი. რისერი, რ. ლიფმანი და სხვა ეკონომისტები.

1906 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „გერმანიის მსხვილი ბანკები და მათი კონცენტრაცია მეურნეობის საერთო განვითარებასთან დაკავშირებით გერმანიაში“, გერმანელი ბანკირი და ეკონომისტი ი. რისერი აცხადებდა, რომ მსხვილი ბანკები სულ უფრო მეტად ხდებიან არა კერძო სამეურნეო, არამედ, სახალხო-სამეურნეო რეგულირების ორგანოები.

რეგულირებადი ეკონომიკის იდეა ბურჟუაზიული ეკონომისტებიდან ისესხეს სოციალ-დემოკრატებმა. გერმანელი სოციალ-დემოკრატი რ. ჰილფერდინგი 1910 წელს გამოცემულ წიგნში „ფინანსური კაპიტალი“, დასაშვებად თვლიდა ეკონომიკური კრიზისების დამანგრეველი მოქმედების შემსუბუქებას. საწარმოთა გამსხვილების, კრედიტის სფეროს გაფართოების და სხვა მოვლენების შედეგად კაპიტალის კონცენტრაციის ტენდენციის გაძლიერება ძირეულად ცვლის კაპიტალიზმის ანარქიის ხასიათს და იწვევს ამ უკანასკნელის გარდაქმნას ორგანიზებულ კაპიტალიზმად – აღნიშნავდა იგი.

რ. ჰილფერდინგმა „ფინანსურ კაპიტალში“ გამოთქმული მოსაზრებები შემდგომ განავითარა ორგანიზებული კაპიტალიზმის თეორიაში. ეს თეორია მან 1927 წელს ჩამოაყალიბა ქალაქ კილში გამართულ გერმანიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ყრილობაზე გაკეთებულ მოხსენებაში. ამ ყრილობაზე იგი ამბობდა: „დღეს ჩვენ ვიმყო-

¹ ციტირებულია წიგნიდან – Империализм и кризис мирового капитализма, М., 1968, стр. 404.

ფებით კაპიტალიზმის იმ პერიოდში, როდესაც ძირითადად დაძლეულია თავისუფალი კონკურენციის ერა და ბაზრის ბრმა კანონების ბატონობა, ჩვენ მივდივართ ახლა მეურნეობის კაპიტალისტურ ორგანიზაციამდე, სხვა სიტყვებით — ეკონომიკურ ძალთა თავისუფალი თამაშიდან ორგანიზებულ მეურნეობაზე გადასვლამდე“.¹ ეს პროცესი, პილფერდინგის აზრით, განპირობებულია მონოპოლიების განვითარებით. ის აღნიშნავდა, რომ მონოპოლიები თავდაპირველად აერთიანებენ ცალკეულ საწარმოებს ერთი დარგის შიგნით, ხოლო შემდეგ კონტროლს ახორციელებენ მთელ დარგებზე და საქმე მიდის ერთიანი ორგანიზებული მეურნეობის შექმნისაკენ.

ორგანიზებული კაპიტალიზმის თეორიის ძირითადი იდეა არის ის, რომ კაპიტალიზმის იმანენტური განვითარების კანონების გავლენით იქმნება მონოპოლიები, რომლებიც თანდათან იპყრობენ კაპიტალისტურ მეურნეობას, ავიწროვებენ კონკურენციას და მეურნეობის გასახელმწიფოებრიობის პროცესთან ერთად, კაპიტალისტურ ეკონომიკას ორგანიზებულად აქცევენ.

* * *

რევულირებადი კაპიტალიზმის პროტექციონისტული მოძღვრების ჩამოყალიბებაზე პრიორიტეტს აცხადებენ სტოკპოლმის სკოლის წარმომადგენლები: კ. ვიქსელი, გ. კასელი, ე. ლინდალი, გ. მიურდალი, ბ. ულინი და სხვ. რომლებმაც თავიანთი იდეები ჩამოაყალიბეს XX საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში, ვიდრე ჯ. კეინზი გამოაქვეყნებდა თავის მთავარ ნაშრომს — „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“.

შვედური, ანუ სტოკპოლმის სკოლა ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდში ყველაზე გავლენიან მიმართულებებს შორის მოიხსენიებოდა. შვედური სკოლის გაფურჩქვნის პერიოდი იყო XX საუკუნის 20-30-იანი წლები. ამ სკოლის თეორიული საფუძვლები ჩადებული იყო კნუტ ვიქსელის (1851-1926 წწ.) ნაშრომებში. 1893 წ. კ. ვიქსელმა

¹ Р. Гильфердинг, Капитализм, социализм и социальдемократия, М., 1928, стр. 120.

გამოაქვეყნა ნაშრომი „ღირებულება, კაპიტალი და რენტა ახალ ეკონომიკურ თეორიებში“; 1898 წელს – „პროცენტი და ფასი“; 1901-1906 წლებში გამოაქვეყნა ორტომიანი ლექციების კურსი პოლიტიკურ ეკონომიაში. პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ კ. ვიქსელმა გამოაქვეყნა რიგი თეორიული ნაშრომებისა, მაგრამ მის ნაშრომებს იმ პერიოდში ენთუზიაზმის გარეშე შეხვდნენ. მისმა შეხედულებებმა ევროპული აღიარება მოიპოვა მხოლოდ 30-იანი წლების შუახანებში.

დასაწყისში კ. ვიქსელი მისდევდა ტრადიციულ მარჟინალისტურ შეხედულებებს, მაგრამ თანდათანობით მან გადაუხვია ამ პოზიციიდან. კ. ვიქსელი მარჟინალიზმის თეორიას მწყობრად თვლიდა, მაგრამ მაინც არასაკმაროდ რეალურად მიაჩნდა. ამ თეორიის წინააღმდეგ მთავარ არგუმენტს წარმოადგენდა ის, რომ „ჩვენში ვარაუდი – წერდა კ. ვიქსელი – თავისუფალი კონკურენციის თაობაზე მხოლოდ არასრულყოფილი სახით ეთანხმება – და არც შეიძლება პეტად დაეთანხმოს სინამდვილეს“.¹ კ. ვიქსელის მიხედვით, სერიოზულად ცდებიან ის ავტორები, რომლებიც თავისუფალ კონკურენციაში ხედავენ საკმარის პირობას, რომელიც უზრუნველყოფს მთელი მოსახლეობის მოთხოვნილებებისა და სურვილების ყველაზე სრულ დაკმაყოფილებას.²

კაპიტალისტური ეკონომიკის განვითარების დინამიკის შესწავლის საფუძველზე კ. ვიქსელი მივიდა დასკვნამდე, რომ გარდაუვალია მისი წონასწორობის დარღვევა. იგი ეჭვის ქვეშ აყენებდა კაპიტალისტური ეკონომიკის უნარს, ავტომატურად აღადგინოს დარღვეული წონასწორობითი პროპორციები.

კ. ვიქსელის შეხედულებებში შეიმჩნევა ბევრი დებულება, რომელმაც შემდგომ თავი იჩინა რეგულირებადი ეკონომიკის კეინზურ თეორიაში.

კ. ვიქსელის მოწაფეები: ე. ლინდალი, გ. მიურდალი, ე. ლუნდბერგი, ბ. ულინი და სხვა თავიანთ პრიორიტეტად მიიჩნევენ სამეურნეო

¹ Wicksell. Lectures on political Economy Vol. I, 1934, P. 171.

² Ibid. P. 141.

პროცესების დინამიკურ ანალიზს. ისინი შეეცადნენ დაეძლიათ ეკონომიკური ანალიზის სტატიკური მეთოდების შეზღუდულობა.

ე. ლინდალმა დინამიკური ამოცანების დაყენება მოახდინა ვიქსელისეულ ტრადიციებთან შესაბამისობით. მან განიხილა საპროცენტო განაკვეთის ცვლილებების გავლენა ფასებისა და დასაქმებულობის მოძრაობაზე; გამოიყენა მიმდევრობითი ანალიზის მეთოდი და მივიდა შემდეგ დასკვნამდე: მნიშვნელოვანი უმუშევრობის არსებობის პირობებში საპროცენტო განაკვეთის დაწევას შეუძლია მასტიმულირებელი ზემოქმედება მოახდინოს წარმოების მოძრაობაზე, ხოლო მოთხოვნის შესაბამისმა გაფართოებამ უნდა უზრუნველყოს დასაქმებულობის ზრდა არა მარტო წარმოების საშუალებათა წარმოებაში, არამედ იმ დარგებშიც, რომლებიც მოხმარების საგნებს უშვებენ.¹

ე. ლინდალის მიხედვით, საპროცენტო განაკვეთის დაწევა სახელმწიფომ უნდა მოახდინოს. ამ დასკვნით ე. ლინდალი მხარს უჭერს ბურჟუაზიული სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის გაფართოებას.

კაპიტალისტური ეკონომიკის შინაგან არასტაბილურობაზეა აქცენტი გაკეთებული ე. ლუნდბერგის წიგნში, რომელიც ერთი წლით ადრე გამოვიდა ჯ. კეინზის წიგნზე – „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“.

XX საუკუნის 30-იანი წლების შუახანებიდან შეედი ეკონომისტები, კრიზისის გაღრმავების კვალობაზე, სულ უფრო მეტ ყურადღებას იჩენდნენ ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების პრობლემებისადმი. 1937 წელს შევედეთში შექმნილ იქნა კონიუნქტურული ინსტიტუტი, რომლის ხელმძღვანელადაც დაინიშნა ე. ლუნდბერგი. სამეურნეო კონიუნქტურის რეგულირების მთავარ იარაღად შეედი ეკონომისტები თვლიდნენ სასესხო პროცენტის საბაზრო განაკვეთებზე ზემოქმედებას.² 30-იან წლებში გუნარ მიურდალმა გამოსცა წიგნი „ფულადი წონასწორობა“,³ რომელშიც

¹ E. Lindahl, Penningpolitikes medel. Malmö, 1930.

² Всемирная история экономической мысли, т. 4, стр. 518.

³ G. Myrdal, Monetarz Equilibrium, L., 1939.

დაწერილებითაა განხილული ეს საკითხები. 1974 წელს გუნარ მიურდალს ამერიკის შეერთებულ შტატებში მოღვაწე ავსტრიელ ეკონომისტ ფრიდრიხ ჰაიეკთან ერთად მიენიჭა ნობელის პრემია ნაშრომებისთვის ფულსა და კონიუნქტურული რყევის თეორიასა და ეკონომიკური, სოციალური და ინსტიტუციონალური პროცესების ურთიერთგავლენის ანალიზში.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 1929-1933 წლებში კრიზისის შემდეგ, შვედი ეკონომისტები მივიდნენ დასკვნამდე, რომ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა შეიძლება აღმოჩნდეს რეგულირების არასაკმაო საშუალებად იარაღი. ფინანსურმა პოლიტიკამ შვედი ეკონომისტების აზრით შეიძლება მხოლოდ დამხმარე როლი ითამაშოს. 30-იან წლებში ე. ლინდალმა ჩამოაყალიბა სახელმწიფო ბიუჯეტის „ციკლური ბალანსირების“ იდეა. ამ კონცეფციის თანახმად, კრიზისის პირობებში სახელმწიფომ უნდა შეამციროს გადასახადები და მიმართოს „დეფიციტურ დაფინანსებას“, გაზარდოს ასიგნებები საზოგადოებრივ სამუშაოებზე. ამის შედეგად წარმოშობილი დაეალიანება უნდა დაიფაროს ციკლური აღმავლობის დროს, როდესაც გაიზრდება გადასახადო ნაკადები. აღნიშნული გამოკვლევების წყალობით შეედურმა სკოლამ ერთ-ერთი საპატიო ადგილი დაიკავა ეკონომიკური აზრის ისტორიაში.

3.2. ჯონ მაინარდ კეინზის პროტექციონისტული მოდელი. ამერიკული კეინზელობის პროტექციონისტული მოთხოვნები

XX საუკუნის პროტექციონისტულ მოძღვრებებში ყველაზე გავლენიან მომართულებას წარმოადგენს კეინზელობა.

კეინზელები აღნიშნავენ, რომ კაპიტალიზმს და, განსაკუთრებით, თავისუფალ საბაზრო სისტემას თანდაყოლილი მანკიერებანი გააჩნია. ჩვენი ანალიზისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანია კეინზური მტკიცება, რომ კაპიტალიზმი მოკლებულია ეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფილ მექანიზმს. შეუსაბამობა გვემიან ინვესტიცი-

ებსა და დანაზოგებს შორის ნამდვილად არსებობს და საქმიანი აქტიურობის მერყეობას იწვევს, რაც პერიოდულად ინფლაციასა და უმუშევრობაში გამოიხატება. კერძოდ, მრავალი ბაზარი კონკურენტული არაა, რაც ფასებისა და ხელფასის განაკვეთების მოუქნელობას იწვევს შემცირების თვალსაზრისით. ამიტომ სახელმწიფოს, კეინზელთა თვალსაზრისით, შეუძლია და კიდევაც უნდა შეასრულოს აქტიური როლი ეკონომიკის სტაბილიზაციაში; დისკრეტული ფისკალური პოლიტიკა და საკრედიტო-ფულადი პოლიტიკა აუცილებელია მკვეთრი ეკონომიკური აღმავლობისა და დაქვეითების შესარბილებლად, რომელიც წინააღმდეგ შემთხვევაში, კაპიტალიზმის განვითარების თანმხლები იქნება.

რეგულირებადი ეკონომიკის კეინზური მოძღვრებისათვის დამახასიათებელია შემდეგი ძირითადი ნიშნები:

- ა) კაპიტალიზმის შინაგანი ძალების არასაკმარისი მოქმედების იძულებითი აღიარება და რწმენის დაკარგვა თავისუფალ კონკურენციაზე, როგორც კაპიტალისტური ეკონომიკის ავტომატურ რეგულატორზე;
- ბ) ყურადღების გადატანა არაეკონომიკური ფაქტორების ანალიზზე. „კეინზური ანალიზის ძირითადი ელემენტები გამოდინარეობენ არაეკონომიკური ფსიქოლოგიური ფაქტორებიდან“¹;
- გ) სახელმწიფოს გამოცხადება კაპიტალისტური ეკონომიკისათვის დამახასიათებელ წინააღმდეგობათა დაძლევის ძირითად პირობად. ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს სულ უფრო აქტიური ჩარევის აშკარა გამართლება. თუ თავისუფალი კონკურენციის ეპოქაში სახელმწიფოს მთავარ დანიშნულებად ითვლებოდა კერძო მეწარმეობის ყოველნაირი წახალისება, კეინზელებმა ახალ ვითარებაში სახელმწიფოს დააკისრეს ეკონომიკური კრიზისებისა და მასობრივი უმუშევრობის წინააღმდეგ ბრძოლის პასუხისმგებლობაც;
- დ) მათემატიკური აპარატის ფართოდ გამოყენება ანტიკრიზისული

¹ Б. Селигмен, Основы течения современной экономической мысли, М., 1968, стр. 503.

ღონისძიებების, პროგრამებისა და რეკეტების დამუშავებაში.

კეინზური მიმდინარეობის სულისჩამდგმელი იყო კაცობრიობის ყველა დროის გამოჩენილი ინგლისელი ეკონომისტი ჯ. მ. კეინზი. ჯ. კეინზი უმნიშვნელოვანესი ფიგურაა მსოფლიო ეკონომიკური აზრის ისტორიაში. ამერიკელი ეკონომისტი ბ. სელგმენი აღნიშნავს, რომ ჯ. კეინზის გავლენა საზოგადოებრივ აზრზე ყველაზე ძლიერი აღმოჩნდა ა. სმითის, დ. რიკარდოს და კ. მარქსის შემდეგ.¹

თანამედროვე ამერიკელი ეკონომისტები რ. ჰეილბრონერი და ლ. ტუროუ ჯ. კეინზს ასახელებენ ყველა დროის გამოჩენილ ეკონომისტთა სამეულში, ესენია: ა. სმითი, კ. მარქსი და ჯ. კეინზი.² პ. სამუელსონი და უ. ნორდჰაუსიცი იგივე სამეულში ასახელებენ ჯ. კეინზს.³ კემპბელ რ. მაკკონელი და სტენლი ლ. ბრიუ ჯ. კეინზს ასახელებენ წარსულის უდიდესი ეკონომისტების ხუთეულში, ესენია: ა. სმითი, დ. რიკარდო, ჯ. ს. მილი, კ. მარქსი და ჯ. კეინზი.⁴

ჯონ მაინარდ კეინზი (1883-1946 წწ.) დაიბადა კემბრიჯში. 1906 წლიდან იგი მუშაობდა კემბრიჯის უნივერსიტეტში, სადაც ბატონობდა აღფრედ მარშალის შეხედულებები. იგი თავის თავს ა. მარშალის მოწაფედ თვლიდა, მაგრამ „კემბრიჯის სკოლის“ კრიზისის შემდეგ მან დაიწყო ა. მარშალის შეხედულებების კრიტიკა.

მაკროეკონომიკური წონასწორობის კლასიკური თეორია ემყარება ჟ. ბ. სეის იდეას იმის შესახებ, რომ ბაზარი ფლობს თვითრეგულირების შინაგან მექანიზმს. სეი თვლიდა, რომ საქონელთა მიწოდება ქმნის თავის საკუთარ მოთხოვნას, ამიტომ ნაწარმოები პროდუქციის მოცულობა ავტომატურად უზრუნველყოფს ისეთი შემოსავლების მიღებას, რომლებიც საკმარისია ამ საქონლის შესასყიდად. ამ მტკიცებით სასაქონლო ღირებულებანი ტოლია ერთობლივი შემოსავლების. ამ სიტუაციაში ტოლობა არ გამოდის, ვინაიდან სასაქონლო ღირებულებანი არის $C+V+M$, ყველა შემოსავლის ჯამი კი $V+M$.

¹ Б. Селигмен, Основы течения современной экономической мысли, М., 1968, стр. 494.

Р. Хейлбронер, Л. Туроу, Экономика для всех, Лондон, 1991, стр. 27.

² პ. სამუელსონი, უ. ნორდჰაუსი, ეკონომიკა, თბ., 1992, გვ. 9.

⁴ კ. რ. მაკკონელი, ს. ლ. ბრიუ, ეკონომიკა, ნაწ. I, თბ., 1993, გვ. 7.

მასში არ შედის დახარჯული წარმოების საშუალებები, მასალები და ენერგია.

შემდგომ კლასიკური თეორია სრულყოფილ იქნა მიწოდებათა საპროცენტო განაკვეთის მოქნილობის შესახებ, რომელსაც აქვს საკუთრივ მაწონასწორებელი წერტილი, როგორც ხელფასსა და, რენტას. რამდენადაც წარმოების ყველა ფაქტორს აქვს თავისი მაწონასწორებელი წერტილი ბაზარზე, და, მაშასადამე, ყოველთვის შეუძლია გამოასწოროს დარღვეული წონასწორობა, რომელიც პერიოდულად წარმოიშობა ამა თუ იმ მიზეზით, ამით კერძო კაპიტალისტურმა იდეოლოგიამ დაასაბუთა ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის ზედმეტობა.

ჯ. კეინზმა საბაზრო ეკონომიკის ციკლურ რყევას სხვა თვალსაზრისით შეხედა. მან წონასწორობის წერტილიდან საბაზრო ეკონომიკის გადახრა განიხილა არა როგორც ღრობითი მოვლენა, არამედ როგორც ამ სისტემის აუცილებელი თვისება. ჯ. კეინზი მივიდა კლასიკური თეორიისათვის ნაკლებ სანუგეშო დასკვნამდე:

1. კაპიტალიზმის დროს არ არსებობს არავითარი მექანიზმი, რომელიც სრულ დასაქმებას უზრუნველყოფს;
2. ეკონომიკამ შეიძლება მიაღწიოს წონასწორობის მდგომარეობას და შეინარჩუნოს ის უმუშევრობისა და მისი შესაბამისი ინფლაციის გარკვეული დონის არსებობის ვითარებაში;
3. კაპიტალისტური ეკონომიკა არ წარმოადგენს თვითრეგულირებად სისტემას, რომელსაც უსასრულოდ აყვავების უნარი შესწევს;
4. არ შეიძლება ეკონომიკის ციკლური რყევა დაუუკავშიროთ მხოლოდ გარეშე ფაქტორებს (გვალვა, ცივი გაზაფხულის შედეგები, სტიქიური უბედურება, ომი). მათი მიზეზები უნდა ვეძებოთ თვით ეკონომიკის შიგნით – უმუშევრობაში, ინფლაციაში, დაზოგვისა და ინვესტიციების თანაფარდობაში;
5. ნებისმიერი ნეგატიური მოვლენა ეკონომიკაში, პირველ რიგში გავლენას ახდენს ფასებსა და ხელფასზე მათი შემცირების მიმართულებით, რაც უშუალოდ წინ უძღვის არასტაბილურობას და ვარაუდობს მას;

6. სასესიო პროცენტის, მოგების, ხელფასის ავტომატური რეგულირება არ ხდება, თუმცა მათი შესაბამისი ბაზარი არსებობს.¹

აქედან ჯ. კეინზი აკეთებს დასკვნას – კაპიტალისტური ეკონომიკა აუცილებელია დარეგულირდეს. უფრო ზუსტად, საბაზრო სისტემას უნდა დაეხმაროთ შეინარჩუნოს წონასწორობა მაკროდონეზე. ეს შეუძლია გააკეთოს მხოლოდ სახელმწიფომ. თუ რა ბერკეტებით შეიძლება ეს გააკეთოს, ამაზე კეინზმა მიუთითა თავის მთავარ წიგნში – „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“.

1926 წ. გამოქვეყნებულ სტატიაში „ლესე ფერის დასასრული“ – ჯ. კეინზმა გააკრიტიკა ეკონომიკური ლიბერალიზმის ძველი დოქტრინა, რომლის მიხედვითაც ბურჟუაზიული საზოგადოების ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფო არ უნდა ერეოდეს. მან კატეგორიულად მოითხოვა ბურჟუაზიული სახელმწიფოს ჩარევა ეკონომიკურ ცხოვრებაში არა მარტო ფულის მიმოქცევის რეგულირებისას, არამედ მთელი სახალხო მეურნეობის რეგულირების მიზნით.

ჯ. კეინზმა და მისმა მიმდევრებმა ეკონომიკური ლიბერალიზმის პრინციპებთან ერთად დაიწუნეს ამ პრინციპების შესაბამისი მეთოდოლოგია. კეინზელობა იკვლევდა არა მხოლოდ მაკროეკონომიკურ მოვლენებს, არამედ ისეთ ერთობლივ სიდიდეებს, როგორიცაა შემოსავალი, დასაქმება, მიწოდება, მოთხოვნა, დაზოგვა, ინვესტირება მაკროეკონომიკურ ასპექტში.

ჯ. კეინზს დიდი სახელი მოუხვეჭა ნაშრომმა – „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“. ამ წიგნს წინ უძღოდა 1929-1933 წწ. ჭარბწარმოების ეკონომიკური კრიზისი. ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ ამ წიგნში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი დასაქმებისა და ანტიკრიზისულ პრობლემებს.

ჯ. კეინზმა აღნიშნა, რომ უმუშევრობისა და კრიზისების ძველი თეორიები უძღური აღმოჩნდა ახალი პრობლემების წინაშე და ვეღარ აკმაყოფილებდა მოთხოვნებს; ძველი თეორიების ნაცვლად მან წამოაყენა ახალი დოქტრინა, რომელსაც რეგულირებადი

¹ В. 3. Беликов, Общая экономическая теория, Новосибирск, 1996, стр. 326.

ეკონომიკის შექმნის საფუძვლად ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევა მიაჩნდა.

მაგრამ აქვე უნდა ითქვას, რომ ჯ. კეინზი მთლად ორიგინალური არ იყო. მისი თეორია წინამორბედების მდიდარ გამოცდილებაზე აღმოცენდა. ჯ. კეინზი თავის წინამორბედად აღიარებდა მონტესკიეს, ჰოუტრის, რობერტსონს, კ. კიქსლსს, ჯ. ჰობსონს, პ. მარტინს, დ. რაიდლის და სხვ. მაგრამ ყველა ამ ეკონომისტის გავლენა მხოლოდ უმნიშვნელო ხასიათისა იყო. მათი თეორიები მხოლოდ ეკონომიკურ მასალას შეიცავდა. ჯ. კეინზმა მათ მისცა სისტემის სახე.

ჯ. კეინზის აზრით უმუშევრობის მიზეზია მოთხოვნილების არასაკმარისი დონე. მისი რეცეპტით ბურჟუაზიულმა სახელმწიფომ უნდა გაადიდოს მოთხოვნილება და უმუშევრობაც მოისპობა.

ჯ. კეინზის მიხედვით კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ადამიანების მოთხოვნილება მოხმარების საგნებზე არასაკმარისია. ამ უზრუნველობას იგი ხსნიდა ფსიქოლოგიური კანონით, რომლის მიხედვით ადამიანებს მიდრეკილება აქვთ მოხმარების თავშეკავებისაკენ და შემოსავლების მნიშვნელოვან ნაწილს ზოგავენ.

ჯ. კეინზი თვლის, რომ დაზოგვისადმი მიდრეკილების რეალიზაცია ანუ დაზოგვა, რაც პრაქტიკულად გულისხმობს მოხმარების ფონდიდან შემოსავლის გარკვეული ნაწილის გამოქვითვას და მის დაგროვებას (ფულის სახით), ამცირებს სამომხმარებლო მოთხოვნას და, შესაბამისად, მოხმარების მოცულობას. ამის კვალობაზე კი მოთხოვნა წარმოების საშუალებებზე მცირდება და ასეთ პირობებში ინვესტიციები და, მაშასადამე, წარმოების მოცულობა არათუ ვეღარ ფართოვდება, არამედ კიდევაც იკვეცება და მოსახლეობის სულ უფრო დიდი ნაწილი დაუსაქმებელი რჩება.

კეინზის აზრით, ინვესტიციების გადიდებით მწარმოებლები დაინტერესებული არ არიან აგრეთვე იმიტომ, რომ მოგების ნორმა დაბალია და, მაშასადამე, დამატებითი კაპიტალდბანდებები სასურველ მოგებას არ იძლევა. მოგების ნორმის, გადიდების ერთ-ერთ ხელშეშლელ ფაქტორად მას მიაჩნია სარგებლის მაღალი ნორმა, რომელიც მოგების ნორმის, ანუ ინვესტიციების „საზღვრითი ეფექტ“

ტურობის“ შემცირების პირობებშიც კი სტაბილური რჩება.

ამ მოვლენების თავიდან აცილების, ე. ი. კრიზისებისა და უმუშევრობის ლიკვიდაციის სრული დასაქმებისა და, საერთოდ, საზოგადოების ნორმალური განვითარების უზრუნველსაყოფად კეინზს მიზანშეწონილად მიაჩნია სახელმწიფოს აქტიურად ჩარევა სამეურნეო ცხოვრებაში, ე. ი. ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება. ამით იგი უარყოფს წანამორბედი ეკონომისტების თეორიას, რომელიც ეკონომიკის ავტომატური რეგულირების (ანუ თვითრეგულირების) უპირატესობასა და მიზანშეწონილებას აღიარებდა. ჯ. კეინზი, უწინარეს ყოვლისა, აუცილებელ საჭიროებად თვლის სახელმწიფოს მიერ ინვესტიციების რეგულირებას, კერძოდ, მათი მოცულობის გადიდებას და ამით სრული დასაქმებისათვის რეალური პირობების შექმნას. ამ მიზნით მას მიზანშეწონილად მიაჩნია სახელმწიფოს მიერ ისეთი ღირისძიებების განხორციელება, რომელთა შედეგადაც შემცირდება სარგებლის ნორმა, ამადღდება კაპიტალდაბანდებათა ეფექტურობა (მოგების ნორმა), და, შესაბამისად ამისა, გაძლიერდება მწარმოებელთა დაინტერესება ინვესტიციების გადიდებით. ეს კი გამოიწვევს როგორც სამომხმარებლო, ისე წარმოების საშუალებათა ბაზრის გაფართოებას, რაც, თავის მხრივ, გაზრდის ერთობლივ მოთხოვნას და საბოლოო ანგარიშით — მოხმარებას.

კეინზს შემოაქვს ტერმინი „ზღვრული მისწრაფება მოხმარებისაკენ“, რომელიც წარმოადგენს შეფარდებას შემოსავლის ზრდასა და მოხმარების შესაბამის ზრდას შორის. სადაც ორივე სიდიდე ხელფასის ერთეულებშია მოცემული.

მოხმარებისაკენ ზღვრული მიდრეკილება ექვემდებარება ძირითად ფსიქოლოგიურ კანონს. ჯ. კეინზის მტკიცებით, ადამიანებს აქვთ მიდრეკილება გაადიდონ მოხმარება შემოსავლის ზრდასთან ერთად, მაგრამ არა იმ დონით, რა დონითაც იზრდება შემოსავალი. მოხმარებისადმი ზღვრული მიდრეკილების ახსნა ჯ. კეინზმა დაუკავშირა მულტიპლიკატორის¹ თეორიას. ცნება მულტიპლიკატორი

¹ მულტიპლიკატორი — მაპრაელი, ხელსაწყო, რომელიც ბევრ ასლს იძლევა.

ეკონომიკურ მეცნიერებაში პირველად 1931 წ. ჩამოაყალიბა რ. კანმა. ტერმინ მულტიპლიკატორს ეკონომისტები იყენებენ რიცხვითი კოეფიციენტის აღსანიშნად, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რამდენჯერ გაიზარდება შემოსავალი ინვესტიციათა მოცემული ზრდის დროს. რ. კანის განმარტებით მულტიპლიკატორი გვიჩვენებს მოხმარების რაოდენობრივ დამოკიდებულებას წარმოების მოცულობის ცვლილებისადმი. მისი აზრით, ყველა დანახარჯი, ქმნის რა პირველად დასაქმებას, იწვევს ახალ მსყიდველობითუნარიანობას მუშებისა და წარმოების მხრიდან და ამით ქმნის ახალ მოთხოვნილებას, რომელიც შემდეგ ხდება ახალი დასაქმების წყარო. ასეთი მექანიზმით ხდება მეორადი დასაქმების წარმოება, რომელიც წინა დასაქმების წარმოებულია. XX საუკუნის დიდი დეპრესიის დროს, ლაპარაკობდა რა საზოგადოებრივ სამუშაოებზე, ის აღნიშნავდა, რომ საზოგადოებრივი სამუშაოების შესრულება იძლევა პირველად დასაქმებას, რაც კარგია თავისთავად, რადგან ადამიანები უმუშევრები აღარ არიან. მეორე, ისინი იღებენ ხელფასს, რომელსაც ხარჯავენ და ამით მოთხოვნას ზრდიან საქონელსა და მომსახურებაზე. ვინაიდან ერთის გასავალი მეორის შემოსავალია, მეწარმეებს ამით დამატებითი დაფინანსების შესაძლებლობა ეძლევათ, ეს კი დამატებითი სამუშაო ადგილებია. ამით იქმნება მეორადი, მესამედი და ა. შ. დასაქმება.

მულტიპლიკატორის კეინზური თეორია ადგენს ურთიერთდამოკიდებულებას საერთო დასაქმებას, შემოსავალსა და ინვესტიციის მოცულობას შორის. მულტიპლიკატორის პრინციპი გულისხმობს შემოსავლის ნამატის ჯერად გადიდებას დასაქმებისა და მოხმარების ინვესტიციათა ნამატთან.

მულტიპლიკატორის კეინზური თეორია აჩვენებს, რომ სახელმწიფოს, ფირმების, კერძო პირების მსხვილი გასავლები დადებითად მოქმედებს ეროვნული შემოსავლის წარმოების მოცულობასა და მასშტაბებზე.

მულტიპლიკატორს ეროვნულ წარმოებაზე აქვს პირდაპირი და შექცევითი ზეგავლენა, ე. ი. მას აქვს როგორც გადიდებული დადებითი ეფექტი ინვესტიციების ზრდისას, ისე გადიდებული უარყოფითი

ეფექტი მათი შემცირებისას. ინვესტიციებსა და დაზოგვას შორის წონასწორობის დარღვევა ეკონომიკაში ორ უარყოფით შედეგამდე მიგვიყვანს: ინფლაციურ და დეფიციტურ გარღვევამდე. პირველ ეფექტს ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც ინვესტიცია მეტია დაზოგვაზე — $I > S$, ე. ი. ინვესტიციები მყარად ამეტებს დაზოგვის ზომას, რომელიც შეესაბამება სრული დასაქმების მდგომარეობას. ეს ნიშნავს, რომ ინვესტიციებზე მოთხოვნილება არის. მეორე ეფექტი გამოწვეულია მდგომარეობით, როდესაც დაზოგვა, მეტია ინვესტიციებზე ($S > I$). ეს ნიშნავს, რომ დაზოგვა, რომელიც შეესაბამება სრულ დასაქმებას, მყარად აჭარბებს ინვესტიციებში მოთხოვნილებას. რამდენადაც S დიდია, მოხმარება მცირდება, მოთხოვნა მისდევს მას, განსაზღვრავს რა სამრეწველო პროდუქციის დაცემას და უმუშევრობის მატებას. აქ მულტიპლიკატიური ეფექტი იმაში ვლინდება, რომ წარმოების დაცმა ერთ დარგში იწვევს იმავე მოვლენას მეორეში, ისევე როგორც უმუშევრობის ზრდა ერთ დარგში იწვევდა მის ზრდას მეორეში.

მულტიპლიკატორი, ე. ი. კოეფიციენტი, რომელიც გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ახლად შექმნილი დასაქმების დროს, დამოკიდებულია ყოველ ახალ ეტაპზე დახარჯულ თანხებზე.

მულტიპლიკატორის დანიშნულებაა ის, რომ ინვესტიციების ზრდასთან ურთიერთდამოკიდებულებით დაახასიათოს შემოსავლის ზრდა. მულტიპლიკატორის თეორიის თანახმად, ინვესტიციების ზრდა იწვევს შემოსავლის გადიდებას, რომელიც უდრის: ინვესტიციათა ნამეტი გამრავლებული მულტიპლიკატორზე.

მულტიპლიკატორის თეორია ცდილობს პროპორციების დამყარებას მოთხოვნას, დასაქმებას, შემოსავალსა და ინვესტიციებს შორის; მოითხოვს სახელმწიფოს ჩარევას, რათა პროპორციულად გაიზარდოს ერთობლივი მოხმარება, ინვესტიციები, შემოსავალი.

რა ახდენს გავლენას ქვეანაში ინვესტიციების სიდიდეზე? პირველ რიგში მოგების მოსალოდნელი ნორმა. რაც უფრო მაღალია მოგების მოსალოდნელი ნორმა, მით უფრო ინტენსიურად ხორციელდება ინვესტირება. თუ მოგების ნორმა მაღალი იქნება სასესხო პროცენტზე — აზრი აქვს წარმოებაში ფულის დაბანდებას. თუ

ის ტოლია ან ნაკლები პროცენტზე, მაშინ აზრი არა აქვს რისკს. ფული უბრალოდ გადაიტანება ბანკში და იქიდან მიიღება პროცენტი.

ინვესტიციების სიდიდე დამოკიდებულია აგრეთვე საგადასახადო დაბეგვრის დონეზე. საგადასახადო დაბეგვრის მაღალი დონე ამცირებს საინვესტიციო შესაძლებლობებს ეკონომიკაში და პირიქით, ხელსაყრელი საგადასახადო სისტემა ქვეყანაში ასტიმულირებს საინვესტიციო პროცესს.

ინვესტიციების სიდიდეზე გავლენას ახდენს ინფლაცია, რამდენადაც ინფლაცია აუფასურებს კაპიტალდაბანდებებს. ასეთ ვითარებაში ვერავინ ბედავს თავის ფული დააბანდოს წარმოებაში.

* * *

ჯ. კეინზის პროტექციონისტული მოძღვრება, მისი იდეები და რეცეპტები იმთავითვე საფუძვლად დაედო არა მხოლოდ ინგლისის, არამედ, აგრეთვე, ამერიკის შეერთებული შტატების, კანადის, შვედეთის და სხვა სახელმწიფოების ეკონომიკურ პოლიტიკას. მათ პრაქტიკულ რეალიზაციას ისახავდა მიზნად ჯერ კიდევ 40-იან წლებში გაცემული კანონები „სრული დასაქმების“, „დაგეგმვის“, „ნაციონალიზაციის“, ხელფასის და სხვა პრობლემების შესახებ.

ჯ. კეინზის ეკონომიკურმა მოძღვრებამ განსაკუთრებით ღრმად გაიდგა ფესვები აშშ-ის ეკონომიკურ ლიტერატურაში. ამერიკელმა კეინზელებმა მთლიანად გაიზიარეს თავიანთი მასწავლებლის ძირითადი თეორიული დებულებები უმუშევრობასა და ეკონომიკური კრიზისების მიზეზების ახსნაში, სახელმწიფოს გადამწყვეტი როლის შესახებ ეკონომიკის რეგულირების საქმეში, მულტიპლიკატორის შესახებ და სხვ. ამასთან ერთად, იგი შეავსეს მთელი რიგი ახალი დასკვნებით, გამომდინარე აშშ ეკონომიკის სპეციფიკური ნიშნებიდან.

ამერიკელი კეინზელების ლიდერს წარმოადგენდა პარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი ელვინ ჰანსენი.

ე. ჰანსენი მრავალი ნაშრომის ავტორია, რომელთაგან აღსანიშნავია შემდეგი ნაწარმოებები: „ფისკალური პოლიტიკა და საქმიანი ციკლები“ (1941 წ.); „ეკონომიკური პოლიტიკა და სრული დასაქმება“ (1947 წ.); „ეკონომიკური ციკლი და ეროვნული შემოსავალი“ (1951 წ.); „კეინზის გზის მაჩვენებელი“ (1953 წ.); „ამერიკის ეკონომიკა“ (1957 წ.); „ამერიკის ომის შემდგომი ეკონომიკა“ (1966 წ.) და სხვ.

ე. ჰანსენი რეგულირებადი კაპიტალიზმის ერთ-ერთი დიდი პროპაგანდისტი იყო აშშ-ში. ჯ. კეინზის მსგავსად ისიც დიდ როლს ანიჭებდა სახელმწიფოს ეკონომიკურ როლს. სახელმწიფოს მეშვეობით ცდილობდა იგი მოთხოვნისა და ინვესტიციების გადიდებას. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ე. ჰანსენი ზოგიერთ საკითხში არ ეთანხმებოდა ჯ. კეინზს, მაგალითად, სარგებლის როლისა და ინფლაციის საკითხებში.

ე. ჰანსენი თავის მეცნიერულ კვლევაში ფართოდ იყენებდა კეინზურ ფსიქო-ეკონომიკური კატეგორიებსა და მათემატიკურ ფორმულებს. თავის ეკონომიკურ მოდელებში ე. ჰანსენი მიზნად ისახავდა კაპიტალისტური საზოგადოებრივი წყობა გადაექცია შეწყობილ, შეთანხმებულ და შრომისუნარიან სისტემად; აგრეთვე მსოფლიოში წესრიგის დამყარებას, როცა ჰუმანურ და განათლებულ ცივილიზაციას შესაძლებლობა ექნება ისევ განვითარდეს და აყვავდესო.¹

ე. ჰანსენს სურდა კაპიტალისტური ეკონომიკის განთავისუფლება წარმოების ანარქიისა და ჭარბწარმოების ეკონომიკური კრიზისებისაგან. ამისათვის აუცილებელია ღონისძიებების მიღება, სახელმწიფოს ეკონომიკაში ჩარევა და ა.შ.

ამერიკელი კეინზელების მეორე ცნობილი წარმომადგენელია სეიმურ პარისი (დაიბადა 1897 წ.). თავის ნაშრომში „ახალი ეკონომიკა“ – ს. პარისი ატარებს აზრს, რომ სრული დასაქმებისათვის აუცილებელია ბურჟუაზიული სახელმწიფოს მიერ სახსრების დიდი რაოდენობით გამოყოფა სამხედრო წარმოების გასაფორმებლად, რადგან მოთხოვნა საომარ მასალებზე ყოველთვის იქნება.

¹ Э. Хансен, Экономический цикл и национальный доход. М., 1959, стр. 45.

ამერიკული კეინზელობა ეკონომიკის დისპროპორციულობის და-
ძლევისა და კრიზისების წინააღმდეგ ბრძოლაში ფართოდ იყენებს
აქსელერაციის პრინციპს.

აქსელერატორი (ამჩქარებელი) მოწყობილობაა, რომელიც აწეს-
რიგებს საწვავი ნარევის მიწოდებას კარბულატორიდან შიგაწვის
ძრავას ცილინდრში ბრუნვათა რაოდენობის შესაცვლელად; პედალი,
რომელიც ამოქმედებს ამ მოწყობილობას. აქსელერატორი ეკონომიკურ
ლიტერატურაში გამოხატავს შეფარდებას საბოლოო პროდუქტებსა
(მოხმარების საგნებსა) და მათ საწარმოებლად საჭირო წარმოების
საშუალებების წარმოების ცვლილებებს შორის. აქსელერაციის
პრინციპის მიხედვით წარმოების გასაფართოებლად აუცილებელია
დიდი მასშტაბით პირდაპირი ინვესტიციების განხორციელება, რომ-
ლებიც რამდენიმე ხნის შემდეგ მოგვცემენ ეფექტს.

აქსელერატორის თეორეტიკოსების აზრით, წონასწორობის ($I=S$),
ე. ი. უკრიზისო ციკლის შესანარჩუნებლად საჭიროა აქსელერაციის
პრინციპების გამოყენება.

აქსელერატორს გამოხატავენ ფორმულით $\Delta i = \nu \Delta y$, სადაც Δi -
ინვესტიციების ნამეტი, Δy - შემოსავლის ნამეტი, ხოლო ν - ინ-
ვესტიციების კოეფიციენტი. სახელმწიფო უნდა აჩქარებდეს ან
ანელებდეს კაპიტალდაბანდებებს იმისდა მიხედვით, თუ როგორია
გადახრა.

3.3. სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის ნეოკეინზური ევოლუცია. ნეოკლასიკური სინთეზი

ჯ. კეინზის ეკონომიკურმა მოძღვრებამ მნიშვნელოვანი სამსახუ-
რი გაუწია კაპიტალისტურ ეკონომიკას, მაგრამ მეორე მსოფლიო
ომის შემდგომ მისი ზოგიერთი დებულება მკაცრი კრიტიკის ქვეშ
აღმოჩნდა. კაპიტალისტურმა ეკონომიკამ სტრუქტურული ცვლილებები
განიცადა. აღმოცენდა კეინზის დროის არარსებული მონოპოლის-
ტური ჯგუფები, რომლებმაც სრულიად შეცვალა ეკონომიკური სისტე-
მის ფუნქციონირების მექანიზმი და ჯ. კეინზის მოძღვრებაც მოძ-

ველებულად იქნა მიჩნეული.

ჯ. კეინზის მოძღვრებას შეეხილნენ რიგი ეკონომისტები, რომლებმაც გაითვალისწინეს მის კრიტიკოსთა შენიშვნები და ახალი ძალა შემატეს თეორიას. მათ მძლავრი ნეოკლასიკური სკოლა ჩამოაყალიბეს.

ნეოკლასიკურ კონცეფციებს შორის დიდი ადგილი უკავია ეკონომიკური ზრდის თეორიებს. ეკონომიკური ზრდის თეორიები ფართოდ მას შემდეგ გავრცელდა, რაც მეცნიერულ-ტექნიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების სფეროში მომხდარი ძვრების შედეგად უკვე შეუძლებელი შეიქნა კაპიტალიზმის დაცვა სტატიკური წონასწორობის კეინზურ იდეებზე დაყრდნობით.

ეკონომიკური ზრდის თეორიები აღმოცენდა კეინზელობის ევოლუციის შედეგად XX საუკუნის 50-იანი წლების დამდეგისათვის, როგორც ამ უკანასკნელის ნაირსახეობა და ლოგიკური გაგრძელება.

ეკონომიკური ზრდის თეორიამ ჯ. კეინზისაგან შემკვიდრებით შეიძინა:

1. კონცეფცია, რომ კაპიტალისტური ეკონომიკა როდესაც კარგავს ავტომატური თვითრეგულირების უნარს, შეიძლება გაჯანსაღებულ იქნეს ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს აქტიური ჩარევის გზით;
2. ეკონომიკურ კვლევა-ძიებაში ფსიქოლოგიური ფაქტორებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის მინიჭება.

ეკონომიკური ზრდის თეორიების მთავარი დანიშნულებაა, შეიმუშაონ კაპიტალისტური ეკონომიკის ზრდის მექანიზმის სრულყოფის საშუალებანი.

კეინზელები ეკონომიკურ ზრდას განიხილავენ უპირატესად მოთხოვნის ფაქტორთა თვალსაზრისით. ჩვეულებრივ ისინი ზრდის დაბალ ტემპებს ერთობლივი დანახარჯების არაადეკვატური ღონით ხსნიან, რომელიც ვერ უზრუნველყოფს მეპ-ის საჭირო ზრდას. ამიტომ ისინი ქადაგებენ სარგებლის დაბალ განაკვეთებს („იაფი ფულის“ პოლიტიკას), როგორც კაპიტალდამანდებათა სტიმულირების საშუალებას. აუცილებლობის შემთხვევაში საფინანსო-საბიუ-

ჯეტო პოლიტიკა შესაძლოა გამოყენებული იქნეს სამთავრობო დანახარჯებისა და მოხმარების შეზღუდვისათვის, რათა კაპიტალდობანდებათა მაღალმა დონემ არ გამოიწვიოს ინფლაცია.¹

ეკონომიკური ზრდის მიმდევრებმა ჯ. კეინზი დაადანაშაულეს იმაში, რომ იგი ყოველთვის გამოდიოდა საზოგადოების სტატიკური, ანუ უცვლელი მდგომარეობიდან და არ ითვალისწინებდა ცვლილებებს როგორც ტექნიკის, ასევე ეკონომიკის დარგში.

ეკონომიკურ ზრდაში გულისხმობენ ეროვნული შემოსავლის მუდმივმატებას მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით.

ეკონომიკური ზრდის დამცველთა თვალსაზრისით წარმოების ზრდის ტემპს განსაზღვრავს სამი ფაქტორი: ინვესტიციები, ტექნიკური პროგრესი და მოსახლეობის მატება.

ეკონომიკური ზრდის თეორიები რეგულირებადი კაპიტალიზმის კეინზური თეორიის მოდიფიკაციაა და წარმოადგენს ნეოკლასიკურ ღინამიკურ მაკროეკონომიკას.

ზრდის თეორიის მთელი შენობა ააგეს ინგლისელმა ეკონომისტმა რ. ჰაროდმა და ამერიკელმა ე. ღომარმა.²

ჯ. კეინზის თვალსაჩინო მიმდევარი, ინგლისელი ეკონომისტი როი ჰორბს ჰაროდი იყო ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი, ინგლისის სამეფო ეკონომიკური საზოგადოების პრეზიდენტი და ა. შ. იგი ეკონომიკური ღინამიკის გამოჩენილი თეორეტიკოსია. ეკონომიკური ღინამიკის თეორეტიკოსების მიზანია ღინამიკური კაპიტალიზმის მოდელის შექმნა. ამისათვის ისინი აუცილებლად თვლიან ეკონომიკაში გარედან ჩარევას, ბიძგის, იმპულსის მიღებას. რ. ჰაროდმა მიზნად დაისახა თავისი მასწავლებლის, ჯ. კეინზის სტატიკური თეორიისათვის ღინამიკური ხასიათი მიეცა.

რ. ჰაროდის ეკონომიკური ღინამიკის თეორია, მართალია, სახელმწიფოებრივ ღირიჟიზმს გულისხმობს, მაგრამ იგი გამოდის ტო-

¹ კემპლ რ. მაკონული, სტენლი ლ. ბრიუ, ეკონომიკი, ნაწილი II, თბ., 1993, გვ. 501-502.

² Новые явления в современной буржуазной политической экономии, Т. 2, М., 1963, стр. 30.

ტალიტარული დირეიზმის წინააღმდეგ და არ უარყოფს თავისუფალ მეწარმეობას. რ. ჰაროლის აზრით, კერძო კაპიტალისტური მეწარმეობა თვით ადამიანის ბუნებიდან გამომდინარეობს. მისი თქმით, კერძო მეწარმეობა ნიშნავს დემოკრატიას, ხოლო ტოტალიტარიზმი — თავისუფლების ლიკვიდაციას.

რ. ჰაროლის ეკონომიკური დინამიკის თეორიის მიხედვით ეკონომიკურ განვითარებას საფუძვლად უდევს სამი ფაქტორი:

1. მოსახლეობის ზრდა;
2. მოსახლეობის ერთ სულზე პროდუქციის წარმოების გადიდება;
3. დაგროვილი კაპიტალის ოდენობა.

ეკონომიკური ზრდის თეორიის ერთ-ერთმა ფუძემდებელმა, პოლონური წარმოშობის ამერიკელმა ეკონომისტმა ევსეი დევიდ ღომარმა 1957 წ. ნიუ იორკში გამოაქვეყნა წიგნი „ნარკვევები ეკონომიკური ზრდის შესახებ“, რომელშიც ჩამოაყალიბა თავისი კონცეფცია ეკონომიკური ზრდის შესახებ.

ე. ღომარი ძირითადად კეინზელობას ემყარება, მაგრამ რ. ჰაროლის მსგავსად მასაც არ მოსწონს კეინზის სტატიკური წონასწორობა და ცდილობს დინამიკური წინასწორობის დამყარებას. ამ მიზნის მიღწევას იგი ცდილობს ეკონომიკური ზრდის თეორიაში პროდუქციის მოთხოვნა-მიწოდების გაწონასწორებით.

ე. ღომარის ეკონომიკური ზრდის თეორიაში რეალიზაციისა და დაგროვების პრობლემა დაყვანილია წარმოების ზრდის საკითხებამდე. ე. ღომარის აზრით, პროდუქციის ზრდა უდრის ინვესტიციების ჯამს გამრავლებულს ამ ინვესტიციათა საშუალო საზოგადოებრივ ნაყოფიერებაზე.

* * *

XX საუკუნის 50-იანი წლების შუახანიდან მნიშვნელოვანი ძვრები მოხდა ეკონომიკური ზრდის თეორიაში. შესუსტდა ყურადღება დინამიკური წონასწორობის პრობლემებისადმი. წინა პლანზე წამოიწია ზრდის პოტენციურად შესაძლებელი ტემპებისა და მათი განმსაზღვრელი ფუნქციების ფაქტორების პრობლემა. ამასთან ერთად შეიცვალა ამ პრობლემების კვლევის თეორიული საფუძვლები. მისი

გადაწყვეტის ამოსავალი წერტილი გახდა წარმოების ნეოკლასიკური თეორია.

როგორც ნეოკეინზური კონცეფცია აღმოცენდა კეინზის თეორიის კრიტიკიდან, ასევე ზრდის ნეოკლასიკური თეორია განვითარდა ზრდის ნეოკეინზური თეორიების კრიტიკის საფუძველზე, ევოლუციური გზით.

ზრდის ნეოკლასიკური თეორიის წარმომადგენლები ნეოკეინზურ კონცეფციას არ ეთანხმებიან, იმისათვის, რომ ის განიხილავს ზრდის მხოლოდ ერთ ფაქტორს – კაპიტალის დაგროვებას და უგულებელყოფს ტექნიკურად ახალი წამოწყების, განათლების, კვალიფიკაციის ზრდის, ორგანიზაციის გაუმჯობესების და სხვა მოვლენების შედეგებს.

ზრდის ნეოკლასიკურ თეორიაში საინტერესოს წარმოადგენს წარმოებითი ფუნქცია.

წარმოებითი ფუნქციის ერთ-ერთ გავრცელებულ ტიპს წარმოადგენს კობა-დუგლასის მოდელი, რომელშიც ამოსავალი წანამძღვრების სახით მიღებულ იქნა შემდეგი პირობები:

1. პროდუქცია წარმოადგენს მხოლოდ ორი ფაქტორის შრომისა და კაპიტალის ფუნქციას, რომლებსაც შეუძლიათ შეუზღუდავად შეცვალონ ერთმანეთი;
2. შრომისა და კაპიტალის ყოველი ერთეულის გაცემა მუდმივია;
3. შრომისა და კაპიტალის გამოყენების ინტენსიურობის დონე მუდმივია;
4. დამოკიდებულება წრფივ ხასიათს ატარებს, ე. ი. თუ ორივე ფაქტორი გაიზრდება m -ჯერ, მაშინ პროდუქციაც m -ჯერ გაიზრდება.

შემდგომ მოხდა კობა-დუგლასის ფუნქციის სრულყოფა. მასში მესამე ცვლადის სახით შეტანილ იქნა ტექნიკური პროგრესის გავლენა. ამასთან ერთად, ფორმულაში შეტანილ იქნა დროის ფაქტორი, რომელსაც უნდა აეხსნა ფუნქციის სტატიკური ძვრის პროცესი. ეს გააკეთა ი. ტინბერგენმა.

წარმოებითი ფუნქციის ეს ტიპი XX საუკუნის 50-იან წლებში ფართოდ გამოიყენებოდა ამერიკელი ეკონომისტების მიერ, ზრდის

ცალკეული ფაქტორების როლის შეფასებისათვის, განსაკუთრებით ტექნიკური პროგრესის მნიშვნელობის გარკვევისათვის.

კობა-დუგლასის ფუნქციის დინამიზაცია ამერიკის შეერთებულ შტატებში განახორციელა ცნობილმა ეკონომისტმა რ. სოლოუმ. იგი შეეცადა ეჩვენებინა, როგორ ვითარდება წარმოების ფუნქცია ტექნიკური პროგრესის ზემოქმედებით.

ეკონომიკური ზრდის ნეოკლასიური მოდელი ყველაზე თანმიმდევრულად დამუშავა ინგლისელმა ეკონომისტმა ჯ. მილმა.

ეკონომიკური ზრდის მყარი ტემპის მთავარ პირობად ჯ. მილი თვლის შემდეგს:

1. სუბსტანციის ელასტიურობა თანაბარ ერთეულზე;
2. ტექნიკური პროგრესი ნეიტრალურია ყველა ფაქტორისადმი ურთიერთობაში;
3. დანაზოგის წილი ყველა სამი ფაქტორის შემოსავლიდან მუდმივ სიდიდეს წარმოადგენს.

პირველი პირობა ისაა, რომ შემოსავლის განაწილება შრომასა და კაპიტალს შორის მუდმივი რჩება, ე.ი. ხელფასის წილი და მოგების წილი ეროვნულ შემოსავალში არ იცვლება.

ჯ. მილის თანახმად, ეროვნული შემოსავლის ზრდის ტემპი ტოლია ძირითადი ფაქტორების ზრდის ტემპთა ჯამისა (შრომა და კაპიტალი), რომელიც იზომება მათი შემოსავლის წილით ეროვნულ შემოსავალში პლუს ტექნიკური პროგრესის ტემპი.

ეროვნული შემოსავლის ზრდის სიმყარეს ადგილი ექნება იმ შემთხვევაში, თუ მისი ზრდის ტემპი ტოლია კაპიტალური მარაგის ზრდის ტემპებისა. ესაა ეროვნული შემოსავლის ზრდის ტემპის კრიტიკული დონე.

ნეოკლასიკური სინთეზი

ჯ. კეინზს, უწინარეს ყოვლისა, აინტერესებდა საკითხი, როგორ ეკონომიკურ კონიუნქტურას შექმნის საბაზრო მექანიზმი მოკლე პერიოდში და საჭიროა თუ არა მასზე ზემოქმედება მოახდინოს სახელმწიფომ, თუ ის არასასურველად იქნა მიჩნეული.

ამერიკელი ეკონომისტი პოლ სამუელსონი მოუთითებს, რომ ეკონომისტთა უმრავლესობა დასავლეთში ცდილობს იმის მიღწევას, რასაც იგი ნეოკლასიკურ სინთეზს უწოდებს. ისინი ცდილობენ ეფექტური საკრედიტო-ფულადი და ფისკალური პოლიტიკის გზით ა. სმითისა და ა. მარშალის კლასიკური მიკროეკონომიკის შეერთებას შემოსავლის დონის განსაზღვრის თანამედროვე მაკროეკონომიკასთან, ორივე მიდგომაში არსებული ყოველგვარი ჯანსაღის შეხამებით.

ზოგადი ეკონომიკური წონასწორობის ნეოკლასიკური კონცეფცია (ლ. ვალრასი, ა. მარშალი, და სხვ.) წარმოადგენს კერძო კაპიტალისტური ეკონომიკის ფუნქციონირების აბსტრაქტულ მოდელს კონკურენციის იდეალური თავისუფლების, ფასების აბსოლუტური ელასტიურობის, საწარმოს ქცევის სრული რაციონალურობის (მოგების მაქსიმიზაცია და დანახარჯის მინიმიზაცია) პირობებში, სადაც არ ხდება ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევა.

კეინზელთა მტკიცებით კი კონკურენციის თავისუფლება თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში არ არსებობს. აქ გაბატონებულია არასრულყოფილი მონოპოლისტური კონკურენცია, რის გამოც ფასი ვერ ასრულებს მოთხოვნისა და მიწოდების გამაწონასწორებელ ფუნქციას. ამ პირობებში შეიძლება გვექნდეს მხოლოდ ნაწილობრივი წონასწორობა, რაც გულისხმობს წარმოების ფაქტორების არასრულ გამოყენებას. ეს კი იწვევს ეკონომიკის ქრონიკულ სტაგნაციას და სოციალური კონფლიქტების გამწვავებას. ასეთ სიტუაციაში კეინზელები იყენებენ მაკროეკონომიკურ მეთოდს, რომელიც ითვალისწინებს ეკონომიკის გლობალური სიდიდეების (მთლიანი ეროვნული პროდუქტი, ინვესტიცია, მოხმარება...) ურთიერთდამოკიდებულების შესწავლას.

ნეოკლასიკურ სინთეზში გაერთიანებულია ეკონომიკური წონასწორობის ანალიზის ამ ორი მეთოდის გონივრული ელემენტები, ანუ მოცემულია მათი სინთეზი.¹

¹ ჯ. კახნიაშვილი, მაკროეკონომიკა, ნაწილი I, თბ., 1996, გვ. 17.

3.4. კეინზური და ნეოკლასიკური იდეების სესხება ნეოლიბერალების მიერ. ნეო-ნეოლიბერალიზმი

ა) ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის ნეოლიბერალური ზომა

ეკონომისტთა ერთი ნაწილი არ დაეთანხმა კეინზელების მოთხოვნებს და დარჩა ლიბერალიზმის პოზიციებზე, მაგრამ მათ დაინახეს, რომ ძველი ფორმით შეუძლებელი იყო ლიბერალური იდეების დაცვა. ამიტომ მოახდინეს ძველი ლიბერალურ-პალეოლიბერალური მოძღვრების რევიზია, მისი ევოლუციური განვითარების გზით.

ახალი, ანუ ნეოლიბერალიზმი წარმოიშვა XX საუკუნის 30-იან წლებში დასავლეთ ევროპაში. იგი განსაკუთრებით ფართოდ გავრცელდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. სოციალურ-რევიზიონისტული ლიბერალიზმის სკოლები გაჩნდა გერმანიაში, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, საფრანგეთში, ავსტრიაში, შვეიცარიაში, ინგლისში, იტალიაში და სხვ.

თავისუფალი მეწარმეობის დამცველმა, ამერიკელმა ეკონომისტმა უოლტერ ლიპმანმა 1936 წელს გამოაქვეყნა წიგნი „თავისუფალი ადამიანების საზოგადოება და თავისუფალი ქალაქი“. ამ ნაშრომში მან წამოაყენა ახალი შეხედულება სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის შესახებ. იგი დარჩა თავისუფალი მეწარმეობისა და თავისუფალი ვაჭრობის პოზიციაზე, მაგრამ, ამავე დროს, შესაძლებლად ჩათვალა ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევა ისე, რომ ლიბერალური მეურნეობის ძირითადი პრინციპები ძალაში რჩება.

უ. ლიპმანმა მოითხოვა ეკონომიკაში სახელმწიფოებრივი ჩარევის ისეთი ფორმა, რომელიც თავისუფალი ბაზრის ფარგლებში უზრუნველყოფდა საბაზრო ეკონომიკას. მან დაინახა, რომ კაპიტალისტური ბაზარი, განსაკუთრებით ეკონომიკური კრიზისებისა და ომის დროს, თავისუფალი აღარ იყო. ძალთა თავისუფალი თამაში ბაზარზე – ბაზრის მექანიზმი დარღვეული იყო. მან მოითხოვა საბაზრო ეკონომიკისაკენ უკან დაბრუნება არა „ლესე-ფერ“-ის პრინციპით, არამედ განსაზღვრული დოზითა და მასშტაბით სახელმწიფოს ჩარევით.

ეკონომიკაში სახელმწიფოს გარკვეული ზომით ჩარევა დასაშვებად მიაჩნდათ დასავლეთგერმანელ ნეოლიბერალებს. მათ ჩამოაყალიბეს საბაზრო მეურნეობის ერთ-ერთი საყურადღებო ვარიანტი — სოციალური საბაზრო მეურნეობის მოდელი. ტერმინი სოციალური მეურნეობა პირველად იხმარა გერმანელმა ეკონომისტმა ალფრედ მიულერ-არმარკმა 1848 წელს გამოქვეყნებულ წიგნში „სამეურნეო მართვა და საბაზრო მეურნეობა“. ა. მიულერ-არმარკმა ამ წიგნში შეაზავა ფრიტრედეროზისა და ნეოლიბერალიზმის იდეები, ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, თავისუფალი მეწარმეობისა და რეგულირებადი კაპიტალიზმის პრინციპები. მან წინა პლანზე დააყენა ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობა და ამ გზით მიიღო სოციალური საბაზრო მეურნეობა.

სოციალური საბაზრო მეურნეობა პალეოლიბერალიზმისაგან იმით განსხვავდება, რომ იგი ცნობს სამეურნეო ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევას რეფორმებისა და სოციალური ღონისძიებების გატარებისათვის. საბაზრო მეურნეობაში ჩამატებული სიტყვა „სოციალური“ მიანიშნებს ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის ღონისძიებებსა და მასშტაბს.

სოციალური საბაზრო მეურნეობის ერთ-ერთ მთავარ დამცველს წარმოადგენდა ცნობილი გერმანელი ეკონომისტი ლუდვიგ ერჰარდი (1897-1977 წწ.) სოციალური საბაზრო მეურნეობის თეორიასა და პრაქტიკას ლ. ერჰარდი თვლიდა მთელი საზოგადოების კეთილდღეობის, საყოველთაო კეთილდღეობის წყობილების შექმნის აუცილებელ პირობად. ამ საკითხს მან მიუძღვნა ცნობილი წიგნი „კეთილდღეობა ყველასათვის“.¹

აღნიშნულ წიგნში ლ. ერჰარდი მიუთითებს, რომ სოციალური საბაზრო მეურნეობის პრაქტიკული განხორციელების შედეგად გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში კაპიტალიზმმა შეცვალა თავისი არსი. იგი გახდა სახალხო კაპიტალიზმი, რომელშიც ხდება საკუთრე-

¹ Э. Жамс, История экономической мысли XX века, М., 1959, стр. 229-232.

ბის დაქსაქსვა და კაპიტალის დემოკრატიზაცია; სამუდამოდ აღმოფხვრა ეკონომიკური კრიზისები, გაქრა კლასები და კლასობრივი წინააღმდეგობანი.

ლ. ერჰარდი და მისი მიმდევრები აღნიშნავენ, რომ სოციალური საბაზრო მეურნეობა წარმოადგენს ეკონომიკური დემოკრატიის ცხოვრებაში გატარებას. მათი აზრით მოგებას ქმნის შეჯიბრებაზე დამყარებული თავისუფალი საბაზრო მეურნეობა. ასეთი მეურნეობის პირობებში მათი მტკიცებით ფაქტობრივ აღმოფხვრილია მონოპოლიების ძალაუფლება.

ბ) გლობალური რეგულირების ეკონომიკური სტრატეგია

მეოცე საუკუნის 60-იანი წლების დამდეგიდან გერმანიაში ეკონომიკური მეცნიერების არენაზე სულ უფრო აშკარად გამოდიოდა კეინზური მიმართულება. გერმანელი ეკონომისტები ცდილობდნენ კეინზის თეორიის ძირითადი დებულებები შეესატყვისებინათ დასავლეთგერმანული კაპიტალიზმის მოთხოვნილებებისთვის.

დასავლეთგერმანელი ნეოლიბერალების ბანაკშიც კი გამოჩნდნენ კეინზის მიმდევრები, რომლებიც აუცილებლობად თვლიდნენ სოციალური საბაზრო მეურნეობის თეორიის შეესებას ეკონომიკური პოლიტიკის რაღაც კონცეფციით, რომელიც უზრუნველყოფდა მყარ სამეურნეო განვითარებას.

XX საუკუნის 60-იანი წლების მეორე ნახევარში სულ უფრო ნათლად გამოიკვეთა ნეოკეინზური მოძღვრების ზეწოლა დასავლეთგერმანულ ეკონომიკურ აზრზე.

იმ პერიოდში გარკვეულად თავისებურს წარმოადგენდა გერმანელი ეკონომისტების შეხედულებები სახელმწიფოებრივი დაგეგმვისა და ეკონომიკური რეგულირების შესახებ.

თუ ადრე გერმანელი ნეოლიბერალები აკრიტიკებდნენ სახელმწიფოებრივ დაგეგმვასა და ეკონომიკურ პროგრამირებას როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთაც, 60-იანი წლების მეორე ნახევრიდან წარმოების განსაზოგადობასა და დასავლეთ-

გერმანული ეკონომიკის განვითარების შეფერხებებთან დაკავშირებით ისინი სულ უფრო ხშირად აღიარებდნენ დაგეგმვისა და პროგრამირების აუცილებლობას. ყოფილი ნეოლიბერალები გამოვიდნენ ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის გაძლიერების მოთხოვნით.

გერმანული ნეოლიბერალიზმის ერთ-ერთი ცნობილი თეორეტიკოსი ლუდვიგ ერჰარდი თუ ადრე სახელმწიფოს მიაკუთვნებდა „მსაჯის როლს ფეხბურთის მოედანზე“, შემდგომ იგი მიიჩნევდა, რომ სახელმწიფო პასუხისმგებელია „საყოველთაო კეთილდღეობისათვის“.

60-70-იან წლებში გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის სტრუქტურული პოლიტიკა წინანდელისაგან განსხვავდებოდა თავისი გლობალური ხასიათით. ეს დაკავშირებული იყო არა მარტო თეორიაში, არამედ პრაქტიკაშიც ნეოლიბერალიზმიდან ნეოკეინზურ კონცეფციებზე გადასვლასთან. ამან კონკრეტული გამოხატულება პოვა კანონში სტაბილიზაციის შესახებ.

1966-1967 წწ. ეკონომიკურმა კრიზისმა მკაფიოდ აჩვენა, რომ წინანდელი სტრუქტურული და რეგიონული პოლიტიკა უძლური აღმოჩნდა აეცილებინა არა მარტო ჭარბწარმოების ციკლური კრიზისი, არამედ ნაწილობრივი სტრუქტურული კრიზისიც კი. ამასთან დაკავშირებით ეკონომიკის ყოფილმა მინისტრმა, სოციალ-დემოკრატიმა კარლ შილერმა წამოაყენა სახელმწიფო კაპიტალიზმისათვის ახალი, გლობალური რეგულირების იდეა. მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ ნეოლიბერალებს მთლიანად არ აუღიათ ხელი წინანდელ პოზიციებზე და შესაძლებლად მიიჩნევდნენ გლობალური რეგულირების განხორციელებას სოციალური საბაზრო მეურნეობის ფარგლებში.

გლობალური რეგულირების შილერისეული გეგმა მიმართული იყო „მაგიური ოთხკუთხედის“ ამოცანის გადაჭრისაკენ. ესენია: საგარეო ეკონომიკური წონასწორობის მიღწევა, სრული დასაქმება, ფასების სტაბილიზაცია და ეკონომიკური ზრდა. ამ მიზნით გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში გატარებულ იქნა რიგი ღონისძიებები, რომლებიც მიმართული იყო ეკონომიკისა და ფინანსების საერთო რეგულირებისაკენ.

შილერისეული გლობალური რეგულირების გეგმა მოიცავდა ღონისძიებებისა და მეთოდების სულ ცოტა ოთხ კომპლექსს:¹

1. ანტიციკლურ ღონისძიებათა კომპლექსი, რომელიც ემყარება როგორც ფულად-საკრედიტო, ისე ფინანსურ პოლიტიკას. ეს ღონისძიებები ითვალისწინებს დეფიციტურ დაფინანსებას, მრავალ-ლი კონიუნქტურული ფონდის შექმნას, ცვლილებას საგადასახ-ადო პოლიტიკაში.
2. საშუალოვადიანი ფინანსური დაგეგმვა. ფინანსური გეგმები მოძრავია, ისინი გადაისინჯება ყოველ წელს და კვლავ მტკიცდება ხუთი წლისათვის. მაგალითად, პირველი გეგმა, მიღებული იქნა 1967-1971 წწ., შემდეგ 1968-1972 წწ. და ა.შ.
3. სახელმწიფო ინდიკატორული საერთო გეგმის შედგენა. ეს საერთო გეგმა მოიცავს მიზნობრივ პროექციებსა და საორიენტაციო მონაცემებს. როგორც საშუალოვადიანი ფინანსური გეგმა, საერთო გეგმაც ხუთი წლისათვის დგება. ეს გეგმაც მოძრავია, ე. ი. კორექტირებას განიცდის ყოველ წელს. გეგმა მონაცემებს იძლევა ორიენტაციისათვის ეროვნული პროდუქტის მოსალოდნელი მატების, მისი განაწილების სტრუქტურული ცვლილების შესახებ. გეგმის მიზნობრივი პროექცია ითვალისწინებს, აგრეთვე, ფასების შესაძლებელ ცვლილებებს, საგარეო-ეკონომიკურ პირობებს.
4. „კონცერტული მოქმედება“ ხელფასით მეწარმეებსა და პროფკავშირებს შორის ურთიერთობაში. „კონცერტული მოქმედების“ მიზანია შეასუსტოს შრომასა და კაპიტალს შორის წინააღმდეგობა, მიაღწიოს იმას, რომ პროფკავშირებმა შეასუსტონ ხელფასის გადიდების მოთხოვნები და ხელფასი შეუგუონ ეკონომიკურ კონიუნქტურას.

„გლობალური რეგულირების“ მთავარი ინსტრუმენტია საშუალოვადიანი ფინანსური დაგეგმვა. საშუალოვადიან ფინანსურ რეგულირებაში საყრდენად აღებულია სამხედრო ხარჯები, მეცნიერული კვლევა, განათლება, ტრანსპორტის პრობლემები. ზრდის ყველაზე სწრაფი ტემპი გათვალისწინებულია ხარჯებისათვის, რომ-

¹ Klaus O. W. Müller, Neokejnesianismus; Berlin, 1972, S. 193-194.

ლებიც ხმარდება მეცნიერულ გამოკვლევებს.

ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის მნიშვნელოვან იარაღს წარმოადგენს სახელმწიფო საკუთრება. ეროვნულ შემოსავალში სახელმწიფოს წილის დიდი ნაწილი მოდის მოხმარებაზე. ამ შემთხვევაში სახელმწიფო გამოდის როგორც შემკვეთი, საქონლისა და მომსახურების მომხმარებელი.

გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში სახელმწიფო საკუთრების ობიექტს წარმოადგენს: რკინიგზა და საავტომობილო გზები, მიწის ნაკვეთები, ფოსტა, ენერგეტიკა, საკრედიტო დაწესებულებების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რიგი სამრეწველო საწარმოები. სახელმწიფო სამრეწველო საწარმოების ჩონჩხს შეადგენს ისეთი კონცერნები, როგორიცაა „აგ ფიურ ბერგ უნდ ჰიუტენბეტრიბე“ (კონცერნ „გ. გერინგის“ შემკვიდრე), „ფოლკსვაგენი“. მათ ხელშია სახელმწიფო საწარმოების მთელი სააქციო კაპიტალის $\frac{3}{5}$.

სახელმწიფო სექტორი დიდ როლს თამაშობს ქვანახშირისა და რკინის მადნის მოპოვებაში, ალუმინის გამოდნობაში, ელექტროენერგიის წარმოებასა და წყალმომარაგებაში, მსუბუქი ავტომობილების წარმოებასა და გემთმშენებლობაში. ფოსტა და ტელეგრაფი, აგრეთვე პრაქტიკულად ყველა რკინიგზა სახელმწიფოს ხელში იმყოფება. იზრდება სახელმწიფოს წილი ნავთობის მოპოვებაში.

სახელმწიფო სექტორს დამაჯერებელი პოზიცია უკავია საკრედიტო სისტემაში. სახელმწიფო საკრედიტო სისტემამ თავის ხელში მოუყარა თავი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის საკრედიტო სისტემის საშუალებების ნახევარს.

სახელმწიფო სექტორის ძირითად რგოლებად იყო და რჩება ცენტრალური საემისიო ბანკი, შემნახველი ბანკები, იპოთეკური ბანკების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რიგი სპეციალური ბანკები, საფოსტო-შემნახველი დაწესებულებები და რამოდენიმე წვრილი კომერციული ბანკი.

გ) ნეოლიბერალიზმიდან ნეოკეინზელობისაკენ

ომის შემდგომი გერმანიის ეკონომიკური აზრის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ, თუ ნეოლიბერალიზმი შეიძლება ჩაითვალოს დასავლეთგერმანულ ფენომენად, მაშინ ნეოკეინზელობა და ნეოკლასიკური თეორია მნიშვნელოვანი ზომით ნასესხები იქნა ანგლოსაქსური ქვეყნებიდან, კერძოდ, კობა-დუგლასის, ჰაროდის, დომარის, სოლოუს, მილის, სამუელსონისა და ფრიდმანის ნაწარმოებებიდან.

გერმანელმა ეკონომისტებმა ე. შნეიდერმა და ე. ჰოფმანმა ბევრი დრო და ენერგია დახარჯეს, რათა პოპულარული გაეხადათ ქვეყანაში ნეოკეინზელობა.

კეინზელობის შეღწევამ და ნეოკეინზელობის ჩამოყალიბებამ გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში სამი ეტაპი განვლო:

1. 50-იანი წლების შუახანებამდე;
2. 50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან 60-იანი წლების შუახანებამდე;
3. 60-იანი წლების შუახანებიდან 70-იანი წლების შუახანებამდე.

პირველი პერიოდი ხასიათდებოდა მხოლოდ კამათით კეინზის შესახებ. მეორე პერიოდში მოხდა კეინზელობის დამტკიცება ეკონომიკური აზრის ერთ-ერთ მიმართულებად.

1952 წ. გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში ხელახლა გამოიცა ჯ. კეინზის მთავარი ნაშრომი „დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია“.¹ 50-იან წლებში გერმანულ ენაზე გამოიცა პ. სამუელსონის მონოგრაფია. ე. შნეიდერმა გამოაქვეყნა კეინზური იდეებით გაჟღენთილი სამტომიანი ნაშრომი, ხოლო ა. პაულსონმა — ოთხტომიანი.

60-იანი წლების დასაწყისიდან ნეოკეინზური მიმდინარეობის მომხრეებმა მოითხოვეს გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის გაძლიერება. დაიწყო მსჯელობა პროგნოზირებისა და დაგეგმვის აუცილებლობის შესახებ. 1964 წ. ქვეყანაში ჩატარდა ორი დისკუსია: ერთი — „ლისტის საზოგადოების“

¹ პირველად იგი გამოიცა 1937 წ. იალმარ შახტის რედაქციით.

მიერ თემაზე – „დაგეგმვა გეგმური მეურნეობის გარეშე“, მეორე „ბერგედორფის წრის“ მიერ თემაზე – „დაგეგმვა თავისუფალ საბაზრო მეურნეობაში“.

„ბერგედორფის წრის“ დისკუსიაში გამოსულმა შვეიცარიელმა ეკონომისტმა ე. სალინმა მიუთითა რიგ სფეროებზე, სადაც დაგეგმვა აუცილებელია. მაგალითად, ინფრასტრუქტურის, განათლების სფეროს და ჯანდაცვის დაგეგმვა სახელმწიფოს ამოცანას წარმოადგენს და იმპერატიულ ხასიათს უნდა ატარებდეს. რაც შეეხება დარგებს, სადაც ბატონობს კერძო კაპიტალი (მრეწველობა, ვაჭრობა, საკრედიტო სისტემა, მომსახურების სფერო), აქ შეიძლება იყოს მხოლოდ ინდიკატორული დაგეგმვა.

„ლისტის საზოგადოებისა“ და „ბერგედორფის წრის“ მიერ დაწყებული დისკუსია გაგრძელებულ იქნა 1966 წ. „სოციალური პოლიტიკის საზოგადოების“ მიერ. ამ დისკუსიაზე გამოსული პ. არნდტი თავის მოხსენებაში „დაგეგმვა, როგორც საბაზრო ეკონომიკის პრობლემა“ აღნიშნავდა, რომ საბაზრო მეურნეობა ორიენტირდება მხოლოდ მოგებაზე და ვერ უზრუნველყოფს განვითარებისათვის საჭირო სამეურნეო სტრუქტურას; კონკურენციულ ბრძოლას კი ყოველთვის არ მივეყვართ წარმოების ეფექტურობის ამაღლებისაკენ. პ. არნდტი მიუთითებდა, რომ კონკურენციული ბრძოლიდან აღმოცენდებიან მონოპოლიები, რომლებიც არღვევენ საბაზრო მექანიზმს. იგი ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ საზოგადოებრივი კაპიტალის ინტერესები წინააღმდეგობაში მოდიან ინდივიდუალური კაპიტალის ინტერესებთან, ამან კი შეიძლება კრიზისი წარმოშვას.

პ. არნდტი ძალიან ფრთხილად ეკიდება ინდიკატორული დაგეგმვის აუცილებლობას. მიიჩნევდა, რომ სახელმწიფო და მეურნეობა ჯერ კიდევ არ იყო მზად ამ ღინისძიებებისათვის.

ნეოკეინზელობის ერთ-ერთი ბურჟი გფრ-ში ე. შნეიდერიც აღნიშნულ დისკუსიაზე გამოსვლისას ასაბუთებდა სახელმწიფოებრივი დაგეგმვის აუცილებლობას ორ ასპექტში: იმპერატიულს – სახელმწიფო სექტორში და ინდიკატორულს – კერძოში.¹

¹ Федеративная республика Германии, М., 1973, стр. 218-221.

აღნიშნულმა დისკუსიებმა ხელი შეუწყო გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში ეკონომიკური ზრდის ნეოკეინზური მიმდინარეობის ჩამოყალიბებას. XX საუკუნის 70-იან წლებში გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში გამოჩნდნენ ეკონომიკური ზრდის საკუთარი ეკონომისტები: ე. პრაიზერი, გ. გირში, კ. ჰოფმანი, კ. ვაიცზეკერი, ა. ოტი, ე. ჰელმშტედტერი, გ. კიონგი, ვ. კრაუზი, გ. რიზე, ვ. მელერი, ვ. მაინჰოლდი, ე. ნიჰანსი და სხვ.

გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ავანსცენაზე გამოვიდნენ თუ არა ნეოკეინზელები, მათ მაშინვე წინა პლანზე წამოსწიეს თანაბარზომიერი ეკონომიკური ზრდის მიღწევის ამოცანები. ამისათვის ისინი იყენებდნენ ნეოკლასიკოსების წარმოებით ფუნქციას. გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკისათვის დამახასიათებელი გახდა თეორიაში ნეოკეინზელობის სინთეზი წარმოებითი ფუნქციის ნეოკლასიკურ ანალიზთან.

აღნიშნული მიმდინარეობის ეკონომისტები ცდილობდნენ დაემუშავებინათ თანაბარზომიერი ეკონომიკური ზრდის მოდელი. ისინი იძლეოდნენ სახელმწიფოებრივი დაგეგმვის რეცეპტებს. მათ ნაშრომებში დიდი ადგილი ეკავა ეკონომიკური პროგნოზირების საკითხებს.

70-იან წლებში ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირებაზე გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში მრავალი სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი მუშაობდა. მაგალითად, ქ. კილის მსოფლიო ეკონომიკის ინსტიტუტი, დიუსელდორფის ეკონომიკურ მეცნიერებათა პროფკავშირული ინსტიტუტი და სხვ. გარდა ამისა, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის სპეციალურ დაკვეთებს ამუშავებდა ბაზელის პროგნოზირების სააქციო საზოგადოება.

დ) ნეო-ნეოლიბერალიზმი

ნეოკეინზური რეცეპტების გამოყენების შემდეგ XX საუკუნის 70-იანი წლების შუახანებში სასურველი კონიუნქტურა შეიქმნა გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში. 1974-1975 წწ. კაპიტალ-

იზმმა კრიზისიდან გამოსვლა დაიწყო. ამ პერიოდში დასავლეთგერმანულმა კორპორაციებმა დააჩქარეს ისეთი დარგების განვითარება, რომლებიც ყველაზე მეტ მოგებას იძლეოდა, ხოლო ნეოკლასიკური მიმართულების წარმომადგენლები განაგრძობდნენ კაპიტალისტური ეკონომიკის გაძღოლის ოპტიმალური ვარიანტის ძიებას.

გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის კანცლერის პოსტზე პელმუტ კოლის არჩევის შემდეგ (1979 წ.) ამ ქვეყანაში მოხდა თავისუფალი მეწარმეობის ფართო გაქანება. ამან განაპირობა ეკონომიკური ლიბერალიზმის პრინციპის ხელახალი აღორძინება, რასაც ნეო-ნეოლიბერალიზმს უწოდებენ.

ახალი ნეოლიბერალიზმი კვლავ გაბატონდა გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში. იგი გავრცელდა, აგრეთვე, ისეთ ორთოდოქსულ კეინზურ ქვეყნებში, როგორიცაა ინგლისი და ამერიკის შეერთებული შტატები. ინგლისში მან მიიღო ტექტიერიზმის, ხოლო ამერიკის შეერთებულ შტატებში – რეიგანომიკის სახელწოდება.

რამდენიმე სიტყვით შევჩერდეთ რეიგანომიკაზე.

რეიგანომიკა მოიცავდა ეკონომიკური პოლიტიკის შემდეგ ოთხ მიმართულებას:

1. ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის ზრდა შეჩერდა სოციალური ცხოვრების დონის შენარჩუნების პროგრამებზე დანახარჯების შემცირებისა და გაყინვის ხარჯზე;
2. მნიშვნელოვანად შემცირდა კერძო მეწარმეობის სახელმწიფოებრივი რეგულირების მასშტაბები;
3. ადმინისტრაცია ფედერალურ სარეზერვო სისტემას სტიმულს აძლევდა ფულადი მასის ზრდის ტემპი არაინფლაციურ დონეზე შენარჩუნებინა, რომელიც საკმარისი იქნებოდა ეკონომიკური ზრდის უზრუნველსაყოფად;
4. 1981 წლიდან დაწყებული, პირადი საშემოსავლო გადასახადისა და კორპორაციათა მოგების გადასახდელის განაკვეთები მკვეთრად შემცირდა. 1987 წლის საგადასახდო სისტემა იმნაირად იქნა რეფორმირებული, რომ გადასახადის ზღვრული განაკვეთი შეძლებული გადამხდელებისათვის 50-დან 28 პროცენტამდე დაეცა.

1981 წლის ძირითადი დებულებები მოიცავდა:

1. პირადი საშემოსავლო გადასახადის 25-პროცენტთან შემცირებას სამი წლის განმავლობაში;
2. კაპიტალის ზრდაზე გადასახადის განაკვეთების შემცირებას;
3. გადასახადებთან შედარებით ახალ შენობებსა და ნაგებობებზე მეწარმეთა დანახარჯების დაჩქარებულ ჩამოწერას.

ამ ღონისძიებათა მიზანი იყო საგადასახადო „სოლის“ შემცირება და, რაც ყველაზე მთავარია, შრომის დაზოგვისა და ინვესტირებისადმი სტიმულირების განმტკიცება – აღნიშნავენ თანამედროვე ამერიკელი ეკონომისტები კემპელ რ. მაკკონელი და სტენლი ლ. ბრიუ.¹ თუმცა ისინი იქვე მიუთითებენ, რომ „რეიგანომიკის პროგრამის ხანგრძლივადიანი შედეგები მოცემულ ვარიანტში ბოლომდე ნათელი როდია“.²

XX საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ეკონომიკური ლიბერალიზმის პრინციპის დანერგვას ცდილობენ პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში. ამ მიმართებით პირველი ნაბიჯები გადადგეს იუგოსლაველმა და ჩეხოსლოვაკიელმა თეორეტიკოსებმა ე. კარდელმა, ვ. ბაკარიჩმა, ზ. ჩეპომ, ო. შიკმა, გაეკმა, ი. სვიტაკმა და სხვ. მათ ჯერ კიდევ XX საუკუნის 60-იან წლებში გაილაშქრეს ტოტალიტარული, დიქტატორული სოციალიზმის წინააღმდეგ. მათი ანტიტოტალიტარიზმი გულისხმობდა სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის შემცირებას, თვითმმართველობაზე გადასვლას, წერილი საწარმოების გახსნას, კოლმეურნეობების დაშლას, განსაზოგადოებული მიწების გადაცემას კერძო მესაკუთრეებისადმი და სხვ.

ეკონომიკის გარკვეული ლიბერალიზაცია მოხდა 1965 წ. საბჭოთა კავშირში დაწყებული ეკონომიკური რეფორმით, რომელმაც მიიღო ლიბერმანიზმის სახელწოდება.

¹ კემპელ რ. მაკკონელი, სტენლი ლ. ბრიუ, ეკონომიკის, ტომი II, თბ., 1993, გვ. 414-415.

² იქვე, გვ. 421.

**თავი IV. ქართველი მოაზროვნეების
შეხედულებები სახელმწიფოებრივი
პროტექციონიზმისა და ეკონომიკური
ლიბერალიზმის შესახებ**

XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში ქართველი მოაზროვნეების მსჯელობის საგნად იქცა ეკონომიკური პროტექციონიზმისა და ლიბერალიზმის საკითხები.

ეკონომიკური ლიბერალიზმის იდეებს იცავდნენ: პ. უშიკაშვილი, ალ. წერეთელი, ივ. როსტომაშვილი და სხვ.

ეკონომიკის სახელმწიფოებრივ პროტექციონიზმს იცავდნენ „დროება - კრებულის“ ხელმძღვანელები: ნ. ნიკოლაძე, ს. მესხი, გ. წერეთელი და სხვ. წარმოების ანარქიისა და მონოპოლიის მოსაპოვის საქმეში ისინი განსაკუთრებულ როლს ანიჭებდნენ სახელმწიფო ხელისუფლებას, რომლის სათავეში უნდა იდგნენ ინტელექტუალური ადამიანები. მხოლოდ სურვილი და ძალა არ კმარა. არის ფენომენი, რომელსაც ბრძენი პიროვნებანი ფლობენ. სწორედ ეს ფენომენები უნდა შეიცნოს და გამოიყენოს საზოგადოებამ. იქ, სადაც გონებრივად და მორალურად ამაღლებული ადამიანები არ განაგებენ ქვეყნის ბელს, მძიმე ბოროტებანი იჩენს თავს აუცილებლად. ასეთ მდგომარეობას ადგილი არ ექნება, როდესაც რადიკალური სახელმწიფოებრივი სიბრძნით დაჯილდოებული პიროვნებანი უხელმძღვანელებენ ეკონომიკას.¹

სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის საკითხში - წერს პროფესორი გ. თოდუა - „დროება-კრებულის“ ხელმძღვანელები რამდენადმე ლუი ბლანის თეორიულ არსენალს ემყარებოდნენ. ლუი ბლანი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა სახელმწიფო ხელისუფლების ეკონომიკური როლის საკითხს. ის სახელმწიფოს მიზნად უსახავდა „ყოველგვარი უბედურების მიზეზის“ - თავისუფალი კონკურენციის მოსაპოვას. ლუი ბლანი საზოგადოებრივი წინააღმდეგობების მიზეზად მიიჩნევდა თავისუფალ კონკურენციას. სახელმწიფოს, რომელსაც ის წარმოების უმაღლეს მმართველობას ავალებდა,

¹ გ. თოდუა, XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური აზრის ისტორიის საკითხები, ნაწილი II, თბ., 1987, გვ. 213.

უნდა გამოყენებინა თვით თავისუფალი კონკურენცია, როგორც იარაღი თავისუფალი კონკურენციის მოსაპოვებლად. ამ უკანასკნელის განხორციელება, მისი აზრით, საზოგადოებრივი ასოციაციების შექმნით გახდებოდა შესაძლებელი, ხოლო ასეთი სახელოსნოების ერთადერთი ფუძემდებელი სახელმწიფო უნდა ყოფილიყო.¹

„დროება-კრებულის“ ხელმძღვანელები სასტიკად ილაშქრებდნენ სამეურნეო საქმეებში ხელისუფალთა ჩაურევლობის ეკონომიკური პოლიტიკის წინააღმდეგ; მოითხოვდნენ მმართველი ორგანოების აქტიურ ჩარევას ეკონომიკურ ცხოვრებაში. სწორედ ამ საკითხთან დაკავშირებით გაუძარტა ნიკო ნიკოლაძემ პრინციპული ხასიათის პოლემიკა ი. ჭავჭავაძეს.²

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართული ეკონომიკური აზრის წარმომადგენელთა შორის გრანდებად წარმოჩნდებიან ილია ჭავჭავაძე და ნიკო ნიკოლაძე. ამიტომ ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ მათ შეხედულებებზე სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმისა და ეკონომიკური ლიბერალიზმის საკითხებში.

4.1. ილია ჭავჭავაძე სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმისა და ეკონომიკური ლიბერალიზმის შესახებ

ილია ჭავჭავაძემ უდიდესი როლი შეასრულა ქართველი ხალხის სულიერ და ზნეობრივ ამაღლებაში. იგი თანამონაწილე იყო თავისი მშობლიური ხალხის ყოველდღიური ცხოვრებისა, მისი წესილისა და სიხარულისა. არ დარჩენილა XIX ს. მეორე ნახევრიდან ვიდრე XX ს. დასაწყისამდე საქართველოში რაიმე მნიშვნელოვანი საკითხი და სფერო ქართველთა ცხოვრებისა, მათი წარსულისა, აწმყოსი და მომავლისა, რომ მასში ილიას არ მიეღოს აქტიური მონაწილეობა ან თავისი გადამწყვეტი სიტყვა არ ეთქვას.³

1887 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „სატამოყნო პოლიტიკა

¹ გ. თოდუა, XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური აზრის ისტორიის საკითხები, ნაწილი II, თბ., 1987, გვ. 213.

² იქვე, გვ. 214.

³ შ. ქისტაური, ილია ჭავჭავაძე. დიდი ქართველი ბანკირი-ფინანსისტი, თბ., 1998, გვ. 6-7.

ევროპაში, ფრიტრედერობა და პროტექციონობა“, ი. ჭავჭავაძე აღნიშნავდა: „ჩვენს დროში საქმეებმა ისეთი ძირი გაიკეთა, ისეთი მიმართულება და ხასიათი დაიჭირა, რომ ღლეხ ყოველს ცალკე სახელმწიფოს შეუძლიან თავისი მოპირდაპირე, სამტროდ მოცილე სახელმწიფო უომრად ომზედ არა ნაკლებ დააზიანოს, თუ გენებათ ეს ახალი სამტრო სახსარი იგივე ომია და ზოგჯერ ომზედაც უარესი, მაგრამ სისხლდაუღვრელი ომი კია, იმისთანა ომი, საცა არც ზარბაზანის გრიალია, არც ხმლის ტრიალია“.¹ „ამისთანა ომის მოედნად საეკონომიო ყოფა ცხოვრებაა“, წერდა ის. მისი თქმით: „ღლეხ ძლიერი სახელმწიფო იგია, ვინც მდიდარია... ღლეკანდელი ტოკვა თვითეულის სახელმწიფოსი... სხვა არა არის რა, თუ არა ის, რომ საპოლიტიკო ეკონომიკის ბრძოლის მოედანზედ რაც შეიძლება მომეტებული ადგილი დაიჭიროს, ფართო გზა გაიკაფოს, დიდი არხები გასჭრას სიმდიდრის მოსადინებლად, სხვისი იაფად და ცოტა იყიდოს და თავისი ძვირად და ბლომად გაასაღოს. ამიტომაც საშინაო და საგარეო პოლიტიკამ თვითეულის ცოტად თუ ბევრად შემძლებელის სახელმწიფოებისამ თავისი ზომა მიიღო, რომ სახელმწიფომ, რაც შესაძლოა, დიდი და ბევრს ადგილას ბაზარი იქონიოს თავის საქონლის გასასაღებლად ქვეყნის მოედანზე და სხვისას კი კარი შიგნიდან ურდულით მაგრა გამოუკეტოს“.²

ი. ჭავჭავაძის თქმით: „მათ ის ღონე იხმარეს, რომ გეზი აიღეს კოლონიების და სხვა ქვეყნების დაპყრობაზე, საცა და საიდანაც საქონლის მიტანა და მიწვდენა თავისუფლად შეიძლებოდა აღებმცემობის გასამართავად, თავთავის სახელმწიფოებს კი საბაჟო ზღუდეები შემოავლეს.... რათა ბაზარი აღებ-მცემობისა ცოტად თუ ბევრად მოაკლონ და დაუკეტონ სხვა ქვეყნებს“. ი. ჭავჭავაძე ზახს უსვამს, რომ „საბაჟო გადასახადის მეტნაკლებობაზედ ბევრი რამ არის დამოკიდებული როგორც სხვა სახელმწიფოებისათვის, ისე თვით ბაჟის დამღებისათვის. ამ ბაჟს შინაც და გარეთაც ბევრი წყენა შეუძლიან, თუ კაცი გაუფრთხილებლად და წინდაუხედავად მოიქცაო“.

¹ ი. ჭავჭავაძე, სატაშოჟო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედერობა და პროტექციონობა, თხზ., ტომი 8, თბ., 1956, გვ. 310.

² იქვე, გვ. 311.

ი. ჭავჭავაძე შენიშნავდა, რომ საბაჟო გადასახადი ადრე არა მართო გარედან შემოსატან საქონელზე იყო, არამედ შინაურ საქონელზეც. ეს უკანასკნელი ახლა უკვე მოხსნილია პირველადი მოხმარების საქონელზე და დარჩენილია მხოლოდ ისეთ საქონელზე, ურომლისოდაც კაცს გაუჭირებლად ცხოვრება შეუძლია. მაგალითად, არაყზე, თამბაქოზე და სხვა ამისთანებზეო.

ი. ჭავჭავაძე ყურადღებას ამახვილებს იმ ბაჟზე, რომელიც უცხო ქვეყნის საქონელზეა დაწესებული, რომელიც ქვეყანაში შემოდის. ასეთ ბაჟს თავდაპირველად საფინანსო მიზეზი ჰქონდა, რომელიც კარგად დიდ ლუკმას იძლევა სახელმწიფო ხაზინისათვის. შემდგომ ასეთ ბაჟს პოლიტიკური მიზნებისათვისაც იყენებდნენ: „შესაძლოა ამით უმეტრონ კიდევ სხვა სახელმწიფოსა, რომელსაც საქონელი შემოაქვს, და შემწეობაც აღმოუჩინონ შინაურის მრეწველობას გაძლიერებისათვის“¹.

„ასეთი მოქმედების დროს მიზეზად იმას ამბობენ, რომ საქონლის შექმნა, რაც სხვიდან შემოგვაქვს, ჩვენ შეგვიძლიანო; ამ შეძლებას აბრკოლებს ის გარემოება, რომ სხვისი საქონელი ჩვენს შინაურს ბაზარში სჩაგრავს და გზას არ აძლევს ჩვენს საქონელსა; როცა სხვის საქონელს ჩვენის ბაზრიდან დავითხოვთ, მაშინ ბურთი და მოედანი ჩვენს ერსავე დარჩება, და რადგანაც საქონელი ერისათვის საჭიროა და რადგანაც როგორც გიჭირს, ისეც გიღირს, ამიტომაც ჩვენი ერი მოჰკიდებს ხელს მაგ საქონლის მრეწველობასა, მრეწველობა გაძლიერდება, ერი გამდიდრდება და თავისას თვითონვე გაჰყიდის და იყიდისო. ამ სახით ერის პირიდან გავარდნილი ლუკმა მის ჯამშივე ჩავარდებაო.

რა თქმა უნდა — აგრძელებს ი. ჭავჭავაძე — როცა კაცს თვითონვე შეუძლია თავის საქმეს გამორჩეს რასმე, მაშინ უჭკუობა იქნება, თვითონ გულზელი დაიკრიფოს და გამოსარჩომი სხვას დაანებოს“².

ი. ჭავჭავაძე შენიშნავს, რომ „იმ პერიოდში, არც ერთ გაზეთს და არც ჟურნალს ვერ ნახავთ, სადაც ან ფრიტრედერობასა ან პროტექციონიზმზე არ იყოს მსჯელობა, არც ერთი პუბლიცისტი არ

¹ ი. ჭავჭავაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 314.

² იქვე, გვ. 316.

არის ერთს ან მეორე სისტემას რომ არ ურჩევდეს თავის მთავრობასო“.¹

დასახელებულ სტატიაში ი. ჭავჭავაძე სიმპათიას გამოხატავს ფრიტრედერობის მიმართ და აღნიშნავს, რომ ამ მოძღვრებამ ევროპაში ფეხი აიდგა სახელოვანი ინგლისელი ეკონომისტის ადამ სმითის მეცადინეობით“. პირველ ხანებში ეს მოძღვრება თმას ყალყზე უყენებდა კაცობრიობის სვე-ბუდის გამგებლებს, რომელთაც ხშირად შერვეული ჭირი ერჩივნათ შეუჩვეველ ლხინსა, მაგრამ ამით ბევრი არაფერი დააკლდა ა. სმითის მოძღვრებას. ამ თავისუფალ აღებ-მიცემობის მოძღვრებამ იმდენად იმუშავა და იმოღვნა თანაგრძნობა მოიპოვა, რომ 1841 წელს, როცა ინგლისში მთავარი მინისტრი სერ რობერტ პილი გახდა, მაშინ ამ სამეცნიერო თეორიამ თვითონ ცხოვრებაშიც გზა გაიკაფა. 1846 წელს რობერტ პილმა გააუქმა პურზედ დადებული ბაჟი და პური სულ მთლად გაანთავისუფლა ბაჟისაგან ღარიბთა საკეთილდღეოდ. მისივე მეცადინეობით გაუქმდა ეგრეთ წოდებული „ზღვათამსვლელობა კრომველისა“, რომელიც ასე თუ ისე ჰხუთავდა აღებ-მიცემობის თავისუფალ მიდენ-მოღენას“.

მაშინ ამ აზბავს მიესალმა მთელი ევროპა, როგორც ლიბერალიზმის გამარჯვებას. ამ მოძღვრებას მოსარჩლენი გამოუჩნდნენ არა მარტო ინგლისში, — საფრანგეთშიაც. ბევრი, ცოტად თუ დიდად სახელგანთქმული მეცნიერი მიემხრო ამ მოძღვრებას. მაგალითად ილია ასახელებს ბასტიას, შვეალიეს და სხვ. ამ მოძღვრებამ ისეთი სახელი გაითქვა, რომ ერთაშორისმა კანონმდებლობამაც კი აღიარაო. ამ მოძღვრების საფუძველზედ 1861 წ. დაიდო აღებ-მიცემობის კონვენცია ინგლისსა და საფრანგეთს შორის და 1865 წელს — გერმანიასა და საფრანგეთს შორის.²

ი. ჭავჭავაძე ევროპაში პროტექციონიზმის შემოღებას უკავშირებს გერმანია-საფრანგეთის ომს XIX ს. 70-იანი წლების დასაწყისში. გერმანიის იმდროინდელი კანცლერი ოტო ბისმარკი, რომელიც მანამდე ფრიტრედერობის მომხრე იყო, ამ სისტემას საფრანგეთის გამოჯაერებით გადაუდგაო. ო. ბისმარკმა გერმანიის კანონმდებლობა სა-

¹ ი. ჭავჭავაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 317.

² იქვე, გვ. 320.

ბაჟო საქმეში პროტექციონიზმზე მიმართა და საფრანგეთის საქონელს ბაჟით მიმოქცევის გზა შეუკრა გერმანიაშიო. ი. ჭავჭავაძის თქმით, ო. ბისმარკის წყალობით ევროპამ დაივიწყა ფრიტრედერობის სიკეთე... ხელახლა თავი წამოყო და ფეხზედ წამოდგა წინათ უარყოფილი სისტემა პროტექციონიზმისა, ესე იგი სისტემა, რომლის დაძლევაც დიდის სიხარულით მიღებული იყო ამ ორმოცი წლის წინ.

აქ ვერ დავეთანხმებით ი. ჭავჭავაძეს, თითქოს ო. ბისმარკის პროტექციონისტული პოლიტიკა მხოლოდ საფრანგეთის წინააღმდეგობით იყო განპირობებული. ბისმარკის პროტექციონისტულ პრაქტიკას საფუძვლად ედო ფრიდრიხ ლისტის და ისტორიული სკოლის თეორეტიკოსთა მტკიცებანი გერმანიაში კაპიტალიზმის განვითარებისათვის „აღმზრდელობითი“ პროტექციონიზმის გამოყენების საჭიროების შესახებ.

კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების ეტაპზე ინგლისშიც გამოიყენებოდა პროტექციონისტული პოლიტიკა, რომელიც ყოველნაირად ზღუდავდა კონტინენტიდან ჩასული ვაჭრების საქმიანობას ამ ქვეყანაში. აქტიური პროტექციონისტული პოლიტიკა ზორციელდებოდა საფრანგეთშიც XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ფინანსთა მინისტრ კოლბერის ხელმძღვანელობით. ამ ორივე ქვეყანაში, როდესაც პროტექციონისტულმა ღონისძიებებმა ხელი შეუწყო კაპიტალისტური საწარმოების (მანუფაქტურების) დაარსებასა და განვითარებას, იგი იქცა წარმოებისა და ვაჭრობის განვითარების შემოზღუდვად. ლოგიკურ შედეგად მოხდა კიდევ ასეთი არტახებიდან განთავისუფლება და გადასვლა თავისუფალ კონკურენციაზე. არ გამართლდა ი. ჭავჭავაძის შიში, რომ გერმანული პროტექციონიზმი იმ პერიოდში ევროპაში დაამარცხებდა ფრიტრედერობას. XIX საუკუნის 70-80-იან წლებში ევროპაში ჩამოყალიბდა მძლავრი ნეოკლასიკური სკოლა კ. მენგერის, ლ. ვალრასის და ა. მარშალის მეთაურობით, რომლებმაც ახალი სული ჩაჰბერეს ეკონომიკური ლიბერალიზმის მოძღვრებას.

უფრო მეტიც, როდესაც გერმანიაში პროტექციონისტულმა ზომებმა აღმზრდელობითი მისია შეასრულა და გერმანიის კაპიტალიზმი ფეხზე დააყენა, იქაც დღის წესრიგში დადგა პროტექციონიზმის შეცვლის აუცილებლობა ლიბერალიზმით. XX საუკუნის 40-იანი წლების მეორე

ნახევრიდან ამოქმედდა მძლავრი ნეოლიბერალური მიმართულება, რომელმაც 80-იანი წლებიდან მსოფლიო მასშტაბს მიაღწია.

თავის სტატიაში ი. ჭავჭავაძე ყურადღებას ამახვილებს საეკონომიკურ შეზღუდვებზე, მაგრამ იქვე მსჯელობს სამრეწველო პროტექციონიზმის შესახებაც. იგი აღნიშნავს, რომ პროტექციონიზმი „იქიდან არის წარმომდინარე, რომ შინაურს მრეწველობას მოპირდაპირე მოაცილოს შინაურს ბაზარში და მით თვით ამ სხვის ცილობისაგან განთავისუფლებულს მრეწველობას ფეხი აადგმევინოს და თავის ერს ერთი წყარო სარჩო-საბადებელის შოვნისა მოუმატოს. პროტექციონობა მოსარჩელობაა, რადგანაც შინაურის მრეწველობას სარჩელს უწევს და ხელს უწყობს არსებობისა და გაძლიერებისათვის“.¹

ი. ჭავჭავაძე უდიდესი ქართველი ეკონომისტი იყო, მაგრამ არც მისი აზრი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც აბსოლუტური. ი. ჭავჭავაძის რეკერანსი ეკონომიკური ლიბერალიზმის მიმართ იმით იყო განპირობებული, რომ „ყოველს ქვეყანას ან იმისთანა საქონელი შეაქვს და გამოაქვს სხვისაგან, რომელიც გადაკეთებულია საფაბრიკო და საქარხნო მრეწველობით სახმარ ნივთად, ან იმისთანა, რომელიც უნდა გადაკეთდეს ფაბრიკებითა და ქარხნებითა. მაგალითებრ, მატყლი მაუდის გასაკეთებლად, ან კიდევ პირდაპირ სახმარი, მაგალითებრ, პური. როცა თავისუფლად მიდენ-მოღენაა საქონლისა, მაშინ რომელსამე სახელმწიფოს შინაურ ბაზარში დიდი ცილობაა, და ბურთი და მოედანი ბაზრისა იმ სახელმწიფოს პრჩება, რომელის საქონელიც უფრო უკეთესია და უფრო იაფი. ერს ამისაგან სიკეთისა და რგების მეტი არა მოსდის რა, იმიტომ რომ კარგ საქონელს იაფად ჰყიდულობს და მაშასადამე თავს ადვილად ირჩენს და იკვებავს“.

პროტექციონიზმის მომხრე ილიას ოპონენტებს თავიანთი არგუმენტაცია ჰქონდათ. ისინი ამბობდნენ, რომ „ეკონომიკური მართალია, მაგრამ ამ სხვის საქონელს ვთქვათ, კარგსა და იფუსა, რომ ჩვენი ერი სხვისაგან ჰყიდულობს, ხომ საფასურად აძლევს რასმეო; რაკი აძლევს, სჩანს ჩვენის ერის სიმდიდრე გარეთ გადის, სხვას გააქვს და ის არ

¹ ი. ჭავჭავაძე, სატამოენო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედერობა და პროტექციონობა, თბზ. ტ. 8, თბ., 1956, გვ. 320.

სჯობია, ლუკმა გავარდეს და ჯამშივე ჩავარდესო. სხვის საქონლის სასყიდლად გაღებული ქონება ისევ ჩვენს ერს შინ დარჩეს და თვითონ მოიხმაროსო; თუ ჩვენს ბაზარს სხვებისათვის როგორმე დავკეტავთ, ჩვენი ქონება ვაჭრობის გამო გარეთ აღარ გაიზიდება და ჩვენშივე დატრიალდებაო. გარდა ამისა, იგი საქონელი, რომელიც სხვისაგან შემოგვაქვს და მის სამაგიეროდ ჩვენი სიმდიდრე გარეთ გავვაქვს, განა ჩვენში კი არ გაკეთდება, ჩვენში კი არ შეიქმნებაო. რომ ჰკითხოთ: თუ ეგრე რატომ ეხლა კი არა კეთდებაო? ამაზედ აი რა პასუხს იძლევიან: არა კეთდება იმიტომ, რომ სხვანი გვეცილებიან, სხვებს უფრო კარგი საქონელი მოაქვთ და უფრო იეფად, და რაკი ესეა, ცილობას ვერ გავუწევთ, რადგანაც კაცი იმას ეტანება, ვისაც კარგი და იეფი საქონელი აქვსო; ოღონდ საქონელი კარგი და იეფი იყოს და ვაჭრობაში იმას არ დაგიდევნ, ჩვენი კაცი ჰყიდის, თუ სხვა კაციო. თუ მისთანა მოიცილეს, თავიდან მოვიშორებთ, მაშინ კი საქმე სულ სხვა იქნება: თვითონ ჩვენი ერი, კარგად იქნება თუ აეად, ხელს მოჰკიდებს საცილობელის საქონლის კეთებასა და ამ გზით თვითონ გაგვემართება იგი მრეწველობა, რომლის უქონლობის გამო დღეს სხვანი ისე გვწოვენო. რა ეუყოთ, რომ პირველ ხანებში ჩვენი ახლად ფეხადგმული მრეწველობა იმისთანა კარგს და იეფს საქონელს ვერ მოგვაწვდის, როგორსაც ეხლა სხვა ქვეყანა გვაწვდისო. თავი გავიმაგროთ, მოვითმინოთ; ამ პირველ ხანების უკეთურებას და სიძვირეს ჩვენსავე სიკეთისთვის როგორმე გავუძლოთ და დრო მოვა შინაური ცილობა საქონელსაც გავვიკარგებს და იეფობასაც ჩამოგვიგდებსო. განკარგებულს და გაძლიერებულს მრეწველობისაგან ჩვენი ერი სიმდიდის წყაროს გაიჩენს, და თვითონ ქონება ჩვენი, რომელიც ეხლა სხვის საქონლის სყიდვისა გამო გარეთ გადის და სხვას მიაქვს, ჩვენვე და ჩვენშივე დაგვრჩებაო“.

ჭავჭავაძე არ ეთანხმებოდა ამ პოზიციის მომხრეებს და წინააღმდეგი იყო იმპორტულ საქონელზე მაღალი ბაჟის დადების, რამეთუ ეს იწვევს საქონლის ფასის ზრდას. ი. ჭავჭავაძე აკრიტიკებდა ი. ბისმარკს პურზე ბაჟის დადების გამო, რადგან გერმანიას დიდ რაოდენობით თვითონ პური ვერ მოჰყავდა და მიუთითებდა, რომ პური შამპანური ღვინო არ არის, რომ უმისობა გერმანიის ერმა

ითმინოს იმ დრომდე, ვიდრე თვით მოიყვანდეს. „პური იმისთანა საჭიროებაა, რომ უიმისობა და შიმშილით სიკვდილი ერთია, მანამ პავლე მოვა პეტრეს ზომ ტყავი გასძვრა“.¹

ი. ჭავჭავაძე მაინც აღიარებდა იმ პერიოდში პროტექციონიზმის ალორძინების ფაქტს და ამბობდა: „აი დღეს თითქმის ყველგან პროტექციონობის გაძლიერებას ვხვდებითო“.²

ი. ჭავჭავაძის ვერსია იმის შესახებ, რომ უცხოური საქონლის შემოტანა ბაზარს გააიფუბდა, კეთილშობილურია, მაგრამ ისიც არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარების შედეგად განვითარებული წარმოება, ჯერ ერთი, ახალ სამუშაო ადგილებს გააჩენს და უმუშევრობა შემცირდება; მეორეც, მიღებული ხელფასით მსყიდველობითუნარიანი მუშა ბაზარზე გამოვა და ამით ბაზარი გაფართოვდება. თანამედროვე პირობებში უხელფასო ადამიანს იაფი საქონელიც კი ვერ უყიდა.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ თავისუფალი კონკურენციის კანონის როლს ი. ჭავჭავაძე რამდენადმე აზვიადებდა კიდევ – აღნიშნავს პროფესორი გ. თოდუა.³

უნდა ითქვას, რომ, თუ ზემოთ განხილულ სტატიაში ი. ჭავჭავაძე ლიბერალიზმისაკენ იხრება, პოლემიკაში „ბ-ნი მეისნერის პროექტის“ შესახებ იგი მხარს უჭერს სამამულო წარმოების დაცვას უცხოური კაპიტალის მოძალებისაგან.

გერმანელმა ბიზნესმენმა მეისნერმა იმ პერიოდში კავკასიის მთავარმართებელთან წარადგინა ორი პროექტი. მას მოუწადინებია დაეარსებინა ორი სააქციო საზოგადოება: ერთი – „ამიერკავკასიის ღვინის კეთებისა, ღვინით ვაჭრობის და არყის ხდისა“, და მეორე – „ბალეულობისა და ბოსტნეულობის კეთებისა“. ეს პროექტები მთავარმართებელმა განსახილველად გადასცა სამეურნეო საზოგადოებას.

სამეურნეო საზოგადოებამ წარმოდგენილი პროექტების შესაფასებ-

¹ ი. ჭავჭავაძე, იქვე, გვ. 323.

² იქვე.

³ გ. თოდუა, XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური აზრის ისტორიის საკითხები, ნაწილი მეორე, თბ., 1987, გვ. 214.

ლად გამოყო კომისია შემდეგი შემადგენლობით: რ. დ. ერისთავი, ალ. ზ. ჩოლოყაშვილი, გ. ზ. ანდრონიკაშვილი, პ. ს. გამბაროვი, ს. ი. მონასტირიცევი და ი. ს. ხატისოვი.

მეისნერი აღნიშნული დარგების განვითარებისათვის ორ მილიონ-ნახევარ ფულს პპირდებოდა.

კომისიის წევრებიდან რ. ერისთავს გამოუთქვამს აზრი, რომ „ეს საზოგადოება ხელთ იგდებს მთელს ჩვენს ალებ-მიცემობას ღვინისა და ამ რიგად ავენებს აქაურ ვაჭრობას და თვითონ ღვინის პატრონსაცო. იგი შეიძლება გახდეს მონოპოლისტი, რომელმაც ღვინის წერილი ვაჭრები შეიძლება შემოგვიფრთხოს და მარტომ დაინარჩუნოს ბურთი და მოედანიო“. ასეთივე აზრი გამოუთქვამს ა. გამბაროვს. ამიტომ იგი მოითხოვდა უფრო ნაკლები ფულით დაეწყო საზოგადოებას ეს საქმე.

ა. ჩოლოყაშვილი მხარს უჭერდა პროექტებს იმის გამო, რომ ამით ქვეყანას ფული მიეშველება და ღვინის კეთების მცოდნეობასაც შეისწავლიანო, რადგან ჩვენი ტექნოლოგიით დამზადებული ღვინო დიდხანს არ ინახებაო. ზ. ჯორჯაძე მხარს უჭერდა პროექტებს იმ მოტივით, რომ ეს საქმე ხელს შეუწყობდა ბაზრის გაფართოებას. მას მხედველობაში ჰქონდა საგარეო ბაზარზე კონდიციური ღვინით გასვლა. ასეთივე აზრზე იდგნენ ს. მონასტირიცევი და ი. ხატისოვი.

კომისიას დაუდგენია: „ამიერ-კავკასიის ღვინის კეთებისა და ალებ-მიცემობისათვის დაარსება აქციონერების საზოგადოებისა ცნობილი იქნას სასარგებლოდ, — იმ პირობით კი, რომ მაგ საზოგადოებამ დაიწყოს თავისი საქმე უფრო ნაკლების თანხითა და მერე თანდათან უმატოს“!

გ. ანდრონიკაშვილს თავის აზრი კომისიაში ცალკე წერილით წარუდგენია. ამ წერილში გ. ანდრონიკაშვილი მიუთითებდა, რომ ორ მილიონ-ნახევარიანი საზოგადოება „ხელთ იგდებს მთელს იქაურს ვაჭრობას ღვინისას და შეჰქმნის მონოპოლიას, მავნებელს როგორც ღვინის ვაჭართათვის, ისეც სოფლის მეურნეთათვის, რომელნიც მაგ კამპანიის სრულს ნებაზედ უნდა დარჩნენო“.² საზოგადოება — აგრძელებს გ. ანდრონიკაშვილი — ღვინოს ძალიან იაფად შეისყი-

¹ ი. ჭავჭავაძე, ბ-ნი მეისნერის პროექტის შესახებ, თხზ., ტომი 5, გვ. 195.

² იქვე, გვ. 196.

დის და იქამდის დააფოლებს მას, რომ ღვინის პატრონს არავითარი მოგება აღარ ჰქონდესო.

ამ მიზეზებით „უნდა უარ იქმნას ბ-ნ მეისნერის პროექტი, დაუსკვნია ბოლოს გ. ანდრონიკაშვილს“¹ – და თუ გვინდა ღვინის წარმოების საქმე ამიერკავკასიაში ფეხზედ დაეყენოთ, ვიშუამდგომლოთ, რომ თვითონ ღვინის მწარმოებელთაგან შესდგეს საზოგადოებაო.

კავკასიის სამეურნეო საზოგადოებამ საზოგადო კრებაზე განიხილა ყოველივე ეს და გადაწყვიტა: „აუქციონერების საზოგადოება ღვინის კეთებისა, ღვინის ვაჭრობისა და არყის ხდისა ამიერკავკასიაში, ცნობილი იქმნას სასარგებლოდ ამიერკავკასიისა და ნებაც მიეცეს დაიწყოს საქმე მთელის ორ მილიონ-ნახევრითაო“.²

ამ გადაწყვეტილების შემდეგ სამმა პირმა – ი. შალიკაშვილმა, ოსელიანმა და ელიოზოვმა წერილით თავიანთი აზრი შეიტანეს საზოგადოებაში. ამ სამთაგან ორნი სრულიად უარყოფდნენ მეისნერის პროექტს, შალიკაშვილი კი მოითხოვდა მეისნერის პროექტის ხელახლა განხილვას და წესდების ზოგიერთი მუხლის შეცვლას. საზოგადოების კრებამ საჭიროდ ჩათვალა ხელახლა შეკრებილიყო ცალკე აზრების განსახილველად. ეს კრება შედგა 1882 წლის 30 ნოემბერს.

ოსელიანი კრებაზე ხუთი უმთავრესი საბუთით წარსდგა:

1. „ბლომა ფულის დატრიალება ღვინის კეთებისათვის ჩვენში იმ სიკეთეს ვერ მოიტანს, რასაც კომისია ფიქრობს. ბავშვობა იქნება ჩვენგან ვიფიქროთ, რომ, ფული თავის-თავს სადმე დაივიწყებს და მოგებას არ აჰყვება. ფულის ნატვრა გამორჩენა და მოგებაა, უამისოდ ფული ადგილიდანაც არ დაიძვრის. რაკი ფული ფეხს აიდგამს, – არ უნდა დაივიწყოს კაცმა, რომ ფული აქედან გამორჩენას მოელოდინება. ფულის პატრონის წყურვილი და სურვილი ისაა, რომ სხვა ვაჭრები დააფრთხოს, ახალი მუშტარი და ბაზარი მოიპოვოს, დიდი მოგება დაინარჩუნოს. ეს რომ ასე მოახდინოს ფულმა, ყველაზე უწინარეს ის არის საჭირო, რომ მოცლილი ხელი მოიპოვოს სამუშაოდ, ესე იგი იმისთანა მუშა-ხალხი, რომელსაც თავისი არა

¹ ი. ჭავჭავაძე, ბ-ნი მეისნერის პროექტის შესახებ, თბზ., ტომი 5, გვ. 197.

² იქვე, გვ. 197.

აქვს რა და ცხოვრობს მარტო თავის ცარიელის მარჯვენითა და რომელიც ამის გამო იძულებულია თავისი შრომა ჰყიდოს ხოლმე. თუ ამისთანა ხალხს არ იშოვის ფული და ყურმოჭრილ ყმად არ გაიხდის, არც ერთი ეგრეთ წოდებული წარმოება კაპიტალისა თავს ვერ დაიჭერს. ამიერკავკასიაში ჯერ არ არის ამისთანა უბინაო მუშა-ხალხი, მაშასადამე, კაპიტალისტურმა წარმოებამ თვითონ უნდა შექმნას მაგისტანანი. ნუთუ სასარგებლო იქნება ეს ქვეყნისათვის?

2. ღვინო რომ რიგიანი კეთდებოდეს, ანუ ღვინის ალებ-მიცემობა რიგიანს გზაზედ დადგეს თავნის მეოხებითა, ამისათვის მარტო ფული კი არა, ბოგანო, უბინაო კაციც არის საჭირო და ვენახების ქონაც. უამისოდ შეუძლებელია კონკურენცია. გარდა ამისა, საჭირონი არიან ღვინის საქმის ზედმიწევნით მცოდნენიცა. ამ სახით, მაგ კომპანიას უნდა დაეთმოს ვენახები, მუშა ხალხი და ღვინის მცოდნენიცა, რომ საიმედო კონკურენცია გაუმართოს უცხო ქვეყნების ღვინოებსა... აი საგანი, რომელსაც ღირს კაცი ღრმად დაუკვირდეს. იოსელიანი მიუთითებს, რომ: ყოველი განვითარების საფუძველად, ყოველი რიგიანი წარმატების სათავედ, — წვრილი მემამულეების გათავსირება, და ბაგანო მუშების გამრავლება კი არ უნდა იქნეს აღიარებული, არამედ ის, რომ სოფლის მცხოვრებთ მიწა და მიწათმოქმედება მტკიცედ ეპყრათ ხელთო.

3. იოსელიანი არ ეთანხმებოდა, აგრეთვე, ვერსიას — მეისნერის პროექტი ღვინის წარმოებას გააძლიერებსო. ეს ტყუილი იმედია — წერდა იოსელიანი. მაგას კომპანია ვერ იზამსო. იმას კი იზამს, რომ ღვინოებს იყიდის რუსეთში გასატანად და პირველ ხანებშივე კარგ ღვინოს მოაკლებს აქაურ ბაზარს და მეორე მხრივ ისე გააძვირებს, რომ ღარიბი ხალხი, რომელიც აქ ღვინის სმას ჩვეულა, ხელს ვერ მიაწვდენს და უღვინოდ დარჩებაო.

4. საქციო საზოგადოება, რომელსაც ღიდი გამორჩენის მიღება სურს, არ მოინდომებს აქაურებში გაავრცელოს ღვინის კეთების ცოდნა და ხერხიო. ჯერ ერთი, ფულიანი აქციონერები ცოდნისაგან შორს დგანან და საქმეს ღვთის ანაბრად ჰკიდებენ ხელს, რის გამო,

ხშირად, ერთი მოხერხებული კაცი ჩაიგდებს ხოლმე საქმეს ხელში და საითაც უნდა, თავს იქით უზავს აქციონერებს. მეორეც, საზოგადოება რატომ მოინდომებს ცოდნისა და ხერხის ხალხში გავრცელებას. თავის თავს თვითონვე ხომ არ გაუთხრის ორმოსა, თავისთავს თვითონვე მოპირდაპირეს ხომ არ გაუჩენს!...

5. იოსელიანი მიუთითებდა იმაზეც, რომ ტყუილად ჰგონიათ საზოგადოება მონოპოლიას არ შეჰქმნისო, ბურთსა და მოედანს ღვინის ალემბიცემობისას თვითონ არ გაისაკუთრებსო. „ვისაც თვალყური უდევნებია ჩვენებური ალემბიცემობისთვის, ის დღესაც ხედავს, რომ მაგ მავნებელს მოვლენას ჩვენში ფეხი აუდგამს კიდევ. კონკურენცია ალემბიცემობაში მართლად საკეთილოა წარმოებისათვის, მაგრამ მაგას საზღვარი აქვს. საზღვარი კიდევ ის არის, რომ ერთის მხრით სიკეთე ნაწარმოებისა სისრულემდე უნდა იყოს მიყვანილი და ფასი კიდევ რაც შეიძლება დაბლა დაწული იქმნას. რაკი კონკურენცია მანამდე მივა, ამის წინააღმდეგ მოქმედობს ხოლმე. დაუბოლოვებელი განკარგება წარმოებისა და დაუბოლოვებელი ფასების ძირდაწევა ყოვლად შეუძლებელია და კონკურენცია კი ცდილობს ეგ არ საქმნელი ჰქნას. ამიტომაც მოტყუება, ყალბობა, შერეე-არეეა ნაწარმოებში მოსდევს ხოლმე კონკურენციას. ხშირად გვსმენია საჩივარი კეთილსინდისიან ვაჭართაგან, რომ კონკურენციის გამო იძულებული ვართ იმისთანა ღონე ვიხმაროთ, რომელიც ძალიან საფრთხილოაო. ღიდის შეძლების სოვდაგარნი ხშირად იძულებულნი არიან დროებით ფასები იმოღენად დაწიონ, რომ უფრო უღონო სოვდაგრებმა ვეღარ შეძლონ ვაჭრობა. კანონი ღიდის თავნისა ის არის, რომ პატარა თავნი აღარ გააწაწანოს, შეჰმუსროს ისე, რომ ბაზარში ცილობა, კონკურენცია ვეღარ გაუწიოს“.¹

ანალოგიურ შიშს გამოთქვამდა თავის ნაშრომში ელიოზოვი. იგი აღნიშნავდა, რომ: „მაგისტანა ზორბა კომპანია გააღატაკებს მამულებს და ვენახების პატრონებსა. სიმდიდრე სახელმწიფოსი შესდგება ვაჭრების სიმდიდრისაგან კი არა, არამედ მომქმელთა და ნამოქმედარის მომხ-

¹ ი. ჭავჭავაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 200.

მარებელთა სიმდიდრისაგან“.¹ ელიოზოვი დაასკენიდა, რომ: „რა მხრითაც უნდა გაისინჯოს პროექტი ბ-ნის მეისნერის, არავითარის მხრით მის სასარგებლოდ არც ერთს საბუთს ვერა ვხედავთო“.

აღნიშნული წერილების შესახებ დიდი სჯა-ბაასი გაიმართა სამეურნეო საზოგადოების კრებაზე. ამ სჯა-ბაას ფართო კომენტარი გაუკეთა ი. ჭავჭავაძემ 1882 წლის დეკემბერს შინაურ მიმოხილვაში სათაურით – „ბ-ნი მეისნერის პროექტი“.

ი. ჭავჭავაძემ გააანალიზა მეისნერის პროექტის მომხრეთა და მოწინააღმდეგეთა არგუმენტები და საყურადღებო დასკვნები გააკეთა. მან მიუთითა, რომ, „თუ ბ-ნი მეისნერის მექომაგეთ ჩვენში ფულის გამრავლების იმედი აქვთ, ტყუილი იმედია, და თუ ფულის მეტ-ნაკლებობას დიდს მნიშვნელობას აძლევენ საერთო ეკონომიაში, უმტკიცებთ, რომ ბ-ნი მეისნერის ამხანაგობა ფულს კი არ გაგვიმრავლებს, არამედ, რაცა გვაქვს, იმასაც გაზიდავსო“.

აი ამ მხრით ჩვენ საბუთი გვაქვს სრულებით გავამართლოთ ბ-ნი მეისნერის მოწინააღმდეგენი, რომელნიც ამბობდნენ, რომ ისევ აქაური ვაჭრები გვირჩევენ ბ-ნი მეისნერის ამხანაგობასო“.²

ი. ჭავჭავაძე შიშს გამოთქვამდა, რომ ორ მილიონ-ნახევარი ფულის მასის შემოტანას შეიძლება ინფლაცია მოჰყოლოდა. იგი აღნიშნავდა, რომ, „თუ ორმილიონ ნახევარი ბ-ნი მეისნერის ამხანაგობისა მარტო იმისათვის ეხარბებათ მის მექომაგეთა, რომ ჩვენში ფული გამრავლდებაო, ცხადია, ამით ჩვენ არა მოგვემატება რა, თუ საქონელთა რიცხვი ჩვენში იგივე იქნება, რაც არს. დაკლებით კი დაგვაკლდება, რადგანაც ღვინოს გაიტანს, რომელიც ჩვენთვის თითქმის პურისაებრ დიდ საჭიროებას შეადგენს. ღვინის გატანით ეგ ჩვეული საჭიროება ისეთის საფასურით აღარ დაკმაყოფილდება, როგორიც დღეს. კმაყოფილების დაკლება ცხადი გაღარიბებაა“.³

ი. ჭავჭავაძე დაასკენის, რომ: „მარტო ფულის გამრავლება არაფერია,

¹ ი. ჭავჭავაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 200.

² იქვე, გვ. 214.

³ იქვე, გვ. 17.

როცა საქონელი არ მრავლდება“.¹ ტყუილად ჰგონიათ მეისნერის მომხრეებს, რომ ფულის შემოტანა ლეონის წარმოების გადიდებას გამოიწვევსო — აღნიშნავდა ი. ჭავჭავაძე. „თუ ჩვენის ქვეყნის ეკონომიკური გარემოებანი ისევე ისე ღარჩებიან, როგორც დღეს არიან, ორმილიონ ნახევარის ფულის გარევა, ისიც ქაღალდის ფულისა, არაფერში გამოსაყენებელი არ იქნება, და არც არაფერში გამოსაყენებელია — ის არ აიძულებს არავის საზოგადოდ და ჩვენს ქვეყანას საკუთრით მეტი ღირსე მოიყვანოსო“.²

ილია ჭავჭავაძეს მიაჩნდა, რომ „ბ-ნი მეისნერის დაპირება, რომ ღირსე თქვენგან ვიყიდი, რომ ისევე გაყვიდო, ესე იგი ამ სახის ღირსის ვაჭრობას გაუმართაო, — არას-გზით და არას-მხრით ჩვენდა სახეიროდ არ უნდა იყოს ცნობილი. საზოგადოდ, ვაჭრობა იმ მხრით კი არ არის სახეირო ქვეყნისათვის, რომ ქვეყნის მეტი სარჩო გაიტანოს, არამედ იმ მხრით, რომ იმ მეტის სარჩოთი ის აშოვნინოს, რაც აკლია ქვეყანას დანარჩენ სარჩოდო“.³

ილია ჭავჭავაძე არ ეთანხმებოდა მეისნერის მომხრეებს იმაში, რომ მეისნერის პროექტით ღირსე ახალი ბაზარი გაუჩნდებო. „სხვა ახალის ბაზრის აჩენა მაშინ არის კარგი, როცა უკვე არსებული, ესე იგი დღევანდელი ბაზარი, არ იტევს საქონელსაო“.⁴ ჩვენი მყიდველები — აგრძელებს ილია ჭავჭავაძე — ჩივიან: „ღირსე ძვირია, პური ძვირია, საკლავი ძვირია, ლამის გავტყავდეთო. ეს ჩივილი რომ უთარგმნოთ, იმას ნიშნავს, რომ ჩვენი ბაზარი ყოველ ამით არამც თუ საესეა, ნაკლულადაც არის, თუ ნაკლულად არ იყოს, იეფობა იქნებოდო“.⁵ „თუნდ ეგეც არ იყოს და დაეუჯეროთ ბ-ნ მეისნერს მექომაგეთა, რომ ...რუსეთი ჩვენის ღირსის ბაზრად შეიქმნებაო, თუ მართლა ეგრე იქნება, დიდძალი ღირსე ჩვენის ქვეყნისა რუსეთს გაედინება. ასე, რომ ამოდენა ხალხი, ღირსის სმას ჩვეული, ღირსის თვალთ ველარა ნახავს, ჯერ იმის გამო რომ ცოტა იქნება, მეორე

¹ ი. ჭავჭავაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 217.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 222.

⁴ იქვე, გვ. 223.

⁵ იქვე.

იმის გამო — რომ შეძლება არ ექნება დიდ ფასს შესწვდეს. მაშასადამე ეს შინაური ჩვენი ბაზარი ალაგდება... ცხვირწინ ბაზარს ვაუქმებთ, რომ ცხრა მთას იქით ახალი ავიჩინოთ. ჩვენდა სამწუხაროდ რომ ეს მოხდეს... მერე ვინ დაგვიდგება თავდებად, რომ ამხანაგობა არ გვეტყვის, გინდათ ამ ფასად მომყიდეთ თქვენი ღვინო, თუ არა თქვენ თვითონ წაიღეთ რუსეთშიო: რუსეთში ჩვენ ჩვენს ღვინოს ვერ წავიღებთ, შინ გასავალი იმოდენა აღარ იქნება და ჩვენ ან უნდა ბ-ნი მეისნერის ამხანაგობას დავემორჩილოთ, ან ვენახები გადაგვაფოთ“.¹

ილია ჭავჭავაძე აკრიტიკებდა მეისნერის მესამე დაპირებასაც: „სახელდობრ ისა, რომ ღვინოს მე გავაკეთებ, თქვენ ოღონდ ვენახები აკეთეთ და ბევრი ყურძენი მოიყვანეთო... თქვენი ხეირი ეს იქნებაო, რომ უფრო უკეთესი ღვინო იქნება თქვენი ღვინოო, იმასაც თქვენ კი არ დაგალვეინებთ, რუსეთში გავიტანო და ამ გზით სახელი თქვენი იქნება და სახრავი კი ჩემიო. თქვენ ძარტო ვენახების კეთებაც გეყოფათო“.²

ილია ჭავჭავაძე საყურადღებოდ მიიჩნევდა ელიოზოვისა და იოსელიანის შიშს — მეისნერის ამხანაგობა მიწასაც ხელიდან გამოგვაცდლისო.

მეისნერის მიერ დაპირებული ორ მილიონ-ნახევარი ფულის შემოტანის საპირისპირო საბუთად ილია ჭავჭავაძეს შემდეგი მაგალითი მოჰყავდა: „პრუსიამ ხუთიათასი მილიონი ბაჯალლო ოქრო წაართვა საფრანგეთს და ამ უზარმაზარმა ფულმა კი არ გაამდიდრა პრუსია, არამედ ისე გაუხდა საქმე იქაურთა მკვიდრთა, რომ მაგ ფულის შემოსავლისთანავე უმაღლ ხალხის გახიზნამ პრუსიიდან იმატა, რადგანაც არაქათი ცხოვერებისა აღარ იყო“.³

ილია ჭავჭავაძე დაასკვნის: „ამ სახით, რა მხრითაც უნდა მივუღებთ ბ-ნი მეისნერის პროექტს, რომელი აღქმა ან დაპირება არ გავსინჯოთ, ვნახავთ, რომ მასში ჩვენი სახეირო არა არის-რა და

¹ ი. ჭავჭავაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 227-228.

იქვე, გვ. 229.

³ იქვე, გვ. 230.

საენებელი კია. ასეც იცნო კავკასიის სამეურნეო საზოგადოებამ ბოლოს და უარჰყო იგი პროექტი“.¹

აქ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებას მინდა მივაქციოთ ყურადღება: თუ სტატიაში – „სატამოშო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედერობა და პროტექციონობა“ – ილია ჭავჭავაძე თავისუფალი ვაჭრობის და, საერთოდ, ფრიტრედერობის მომხრედ გამოდიოდა, ზემოთ აღნიშნულ მსჯელობაში იგი, პირიქით, ეწინააღმდეგება თავისუფალ ვაჭრობას და სამამულო წარმოების დაცვით გამოდის, ეს კი სხვა არაფერია, თუ არა პროტექციონიზმი.

სხვა სტატიებში ილია ჭავჭავაძე უფრო აძლიერებდა თავის პროტექციონისტულ მიდგომას. იგი მიუთითებდა, რომ ხმლით მოსულმა მტერმა ვერ დაგვათმობინა, ვერ წაგვართვა ჩვენი მიწა-წყალი, ჩვენი ქვეყანა... „ხერხით მოსული კი თან გაგვიტანს, ფეხ-ქვემიდან მიწას გამოგვაცლის, სახელს გაგვიქრობს, გაგვიწყვეტს, სახსენებელი ქართველისა ამოიკვეთება, და ჩვენს მშვენიერ ქვეყანას, როგორც უპატრონო საყდარს, სხვანი დაეპატრონებიან“.²

ილია ჭავჭავაძე მიუთითებდა, რომ დიდი კრიზისის წინაშე იდგნენ: „უზარმაზარი თხრილია ჩვენ, ქართველების წინ და აუნუნშიც არ მოგვდის. ამ თხრილის პირას ვდგავართ და საკმაოა ხელი გვკრან და შიგ გადავიჩეხებით დედაბუდიანად. ორბი, არწივიც კი ველარ გვიპოვის, ველარ დასწვდება ჩვენს ძელებს, რომ გამოხრან, გამოსწიწკნონ, ისეთი ღრმაა ეს თხრილი, ისეთი უძირო. ვდგავართ და უღონოდა ვბზუით „მე ვარ და ჩემი ნაბადიო“ და ამ ბზუილიდან არა გამოდის რა. იქნება იმიტომ, რომ ყველა ბუზი კი ბზუის, ფუტკართან კი ყველა ტყუის“.³

ილია ჭავჭავაძე წერდა: „ჩვენმა საზოგადოებამ სწორი მოგახსენოთ, ვერაფერი სახელი დაიმკვიდრა შესახებ თაოსნობისა, გაუმჯობესებისა, თვითმოქმედებისა და სხვ.“⁴

ილია ჭავჭავაძე დიდ გულისტკივილს გამოთქვამდა იმის გამო,

¹ ი. ჭავჭავაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 230.

² ილია ჭავჭავაძე, რა გითხრათ? რით გაგახართ? თხზ., ტომი 5, გვ. 13.

³ იქვე, გვ. 14.

⁴ იქვე, გვ. 42.

რომ ჩვენში მრეწველობა კუს ნაბიჯებით მიდიოდა. მისი თქმით, მრეწველობის ხელშეწყობა შესაძლებელი იყო კაპიტალური დაბან-
დების გაძლიერების გზით და ამ გზას კი ჩვენი შესაძლებელი
ფულიანი ადამიანები გვერდს უვლიან. ფულს მხოლოდ მევენახეობი-
სათვის იყენებდნენ და ტყავს აძრობდნენ მსესხებლებს. ამით ღარიბებს
უფრო აღარიბებდნენ. ქვეყნის ეკონომიკურ წინსვლას არაფერს მატებდ-
ნენ და მხოლოდ თვითონ ხეირობდნენ ცოტაოდენი სარგებლით.
მთელ მოქმედებას ფულიანი კაცებისას ერთი ჯიბიდან მეორეში ფულის
გადატანა წარმოადგენდა. აბა ერთი მიიხედ-მოიხედეთ ჩვენ გარშემო
— აღნიშნავდა ილია ჭავჭავაძე — გვიჩვენეთ, რომ ერთ ვინმე მათგანს
თითო გაენძიროს ქვეყნის სიმდიდრის წასამატებლად. ამ ყოველად და
მრავალგვარად მდიდარ ქვეყანაში, საცა ათასგვარი ფაბრიკა, ქარხანა
და ერთობ ამის მაგვარი მრეწველობა დიდს ხელს მისცემდა მრეწველო-
ბასაც და ქვეყანასაც გაამდიდრებს, არც ერთ ფულიან კაცს გუნება-
შიაც არ გაუტარებია, აზრადაც არ მოსვლია, რომ შეიძლება კაცმა
თვითონაც იხეიროს და ქვეყანასაც არგოს რამეო.

იქვე აღნიშნულია იმის შესახებ, რომ: „ჩვენი შემძლე ადამიანები
ჩარჩული მიზნით იყენებდნენ ფულს. ხალხის მოტყუებით უნდათ
გამდიდრება და ის კი არ იციან, რომ ერთხელ მოტყუებული კაცი
იმათ აღარ გაეკარება. მცირე სარგებელს სჯერდებიან და თავიანთი
უმეცრობით თუ დოყლაპიობით დიდს ხელიდან უშვებენ. როცა
ქალაქში ცხენის რკინიგზის გამართვას ფიქრობდნენ — ჩვენებურმა
სოფლაგრებმა ვერ შეჰბედეს ამ საქმეს. ვერ შებედვა კიდევ არაფერია,
საქმე ის არის, რომ მაგ გზის საქმე სიცილადაც კი არ ეყოთ და
აზრობდნენ, „რასაც მოიგებენ, ჩვენ წილს ნუ დაგვიდებენო“, იძახოდნენ
უმეცროების კმაყოფილებით და დაცინვით ჩვენი ფულიანი კაცები.
როცა ცხენის რკინიგზა სხვა ქვეყნიდან მოსულმა გამართა და ნახეს,
რომ ამ საქმეს კაი მოგება აქვს, მხოლოდ მაშინდა ჭყიტეს თვალები
და წუწუნებდნენ: „ვა ეს საქმე ხელიდან როგორ გავუშვითო“.¹

ასევე დაემართათ შავი ქვის (მანგანუმის) გამო — შენიშნავს
იქვე ილია ჭავჭავაძე: „უცხო ქვეყნელებმა ეს აუარებელი სიმდიდრე

¹ ილია ჭავჭავაძე, ჩარჩული ფული და ჩვენი მრეწველობა, თბზ., ტომი 7, გვ. 267.

ხელიდან გამოსტაცეს. ასეთივე საქმე დაემართათ შაქრის ქარხნის გამო, რომელსაც ეხლა სხვიდგან მოსულები მართავენ სკრაში, თ. კ. შალიკოვის მამულში. სოფდაგრები კი ღუქანში თვლემას ვერ მოშორებიან... სწორედ ეს ამბავიც დაატყდებათ თავზე ღვინის ვაჭრების გამოც... საითაც გინდა მიიხედეთ და ყველგან ნახავთ, რომ ჩვენებურ ფულიანებს არც გონება უჭრით, არც ფული, რომ დასანახი დაინახონ და ნამდვილ წყაროს სიმდიდრისას ხელი ჩაავლონ თავის სახეიროდ ცალკე და ქვეყნის საკეთილდღეოდ ერთობ“.¹

ილია ჭავჭავაძე გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ ჩვენში მეურნეობის გაძლოლა წინა პლანზე არ არის და ეს კი აღარიბებს ერსო.

იგი ცდილობდა ქართველი ხალხის ყურადღება მიექცია ეკონომიკისათვის, მისი დაუფლებისა და განვითარებისათვის: „ეკონომიკურის მხარეს ჩვენი ცხოვრებისას პირველი ადგილი უნდა დაეთმოს სხვა საზრუნავთა შორის, რომ ეკონომიკური ცხოვრების მოედანზე უნდა ვეძიოთ ღონე ჩვენი გაძლიერებისა“.²

ერთ საუკუნეზე მეტი გავიდა ილია ჭავჭავაძის ამ სიტყვებიდან და ჩვენში თითქმის არაფერი შეცვლილა: რამდენიმე წლის წინ სამთო ქიმიის წარმომადგენლებმა სამ მილიონ დოლარად ერთ ამერიკელ ბიზნესმენს მიჰყიდეს მეტალური დარიშხნის ნედლეული. პრესაში ამის გამო გამოითქვა ოპოზიციური აზრი, მაგრამ ამ აზრს ყური არავინ ათხოვა. ამ ამბიდან ცოტა ხნის შემდეგ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ამერიკელმა პროფესორმა, პრეზიდენტ რეიგანის მრჩეველმა ეკონომიკურ საკითხებში რიჩარდ პაიუსმა წაიკითხა ლექცია, სადაც აღნიშნა, რომ იმ ამერიკელმა ბიზნესმენმა აქედან წაღებული მეტალური დარიშხნისგან დააშადა ნახევარგამტარები და 50 მილიონ დოლარად გაყიდა. ამრიგად, მან მოიგო 47 მილიონი დოლარი. პროფ. რ. პაიუსმა მიუთითა, რომ ამ ნედლეულისაგან თბილისის მმართველ-გამომთვლელი მანქანების ქარხანაში თქვენ თვითონ შეგებდით დაგეშალებინათ ნახევარგამტარები და 47 მილიონ დოლარსაც დაიტოვებდით და მუშებს სამუშაოსაც მისცემდითო.

¹ ილია ჭავჭავაძე, ჩარჩული კაპიტალი და ჩვენი მრეწველობა, თბზ., ტომი 7, გვ. 267-268.

² შ. ქისტაური, ილია ჭავჭავაძე – დიდი ქართველი ბანკირი-ფინანსისტი, თბ., 1998, გვ. 11.

დღესაც საქართველოში კუს ნაბიჯებით მიდის მრეწველობის განვითარების საქმე. ამ მიმართულებით მცირეოდენი წინსვლა არის, მაგრამ ქვეყნის მასშტაბით მრეწველობა თითებზე ჩამოსათვლელია, არადა მათი რაოდენობის ზრდა ქვეყნის აღმავლობას დიდად წაადგებოდა და ქვეყნის ბიუჯეტსაც შეაგებდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ილია ჭავჭავაძე მრეწველობის განვითარების მომხრე იყო, საქართველოს მომავალი საზოგადოების საფუძვლად რაციონალურად მოწყობილი სოფლის მეურნეობა მიაჩნდა. მისი თქმით: „თავდაპირველი შემოქმედი ეროვნებისა და ერის სიმდიდრისა მართო გუთანი და მიწა ყოფილა და იქნება კიდევ. „საპოლიტიკო და საეკონომიო ყოფა-ცხოვრება ამ ორის საგნით სულდგმულობს“. ილია ჭავჭავაძის აზრით, მაშინდელი საქართველოს ეკონომიკური ხსნა სოფლის მეურნეობა იყო: „ჩვენი სრული ყურადღება მართო სოფელს უნდა ეკუთვნოდეს, თუ სამუდამოდ არა, ჯერ ხანად მაინც“.

ილია ჭავჭავაძე სოფლად მატერიალური სიუხვის შექმნის აუცილებელ პირობად მიიჩნევდა მეურნეობის რენტაბელობას, მიწის რაციონალურ დამუშავებასა და წარმოების ხარჯების შემცირებას.

უნდა ითქვას, რომ იმ პერიოდში ჩარჩულ კაპიტალს დაპყრობილი პქონდა საქართველოს სოფლის მეურნეობა, ამიტომ ილია ჭავჭავაძე კატეგორიულად მოითხოვდა მის წინააღმდეგ ორგანიზებულ ბრძოლას სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობების შექმნის გზით. „თუ ახლავე არ ვუშველეთ თავს, ჩვენი საქმე წასულია. ამიტომაც ყოველსავე ეკონომიკურ სარბიელზე ნაშრომს, საღვაწს, საწარმოებელს... ამხანაგური კრებული უნდა აეუჩინოთ, რაკი ცალ-ცალკე ამისათვის უღონონი ვართ“ – წერდა ილია ჭავჭავაძე. მისი თქმით, „იქ, სადაც თითოეული უღონოა, ღონიერი არიან ყველანი ერთად“. ილია ჭავჭავაძის ეს აზრი დღევანდელ ენაზე რომ გამოეთქვათ, გამოსავალი სააქციო საზოგადოებების შექმნა იქნება.

ილია ჭავჭავაძე ყურადღებას ამახვილებდა იმაზე, რომ იმ დროს გაძნელებული იყო სოფლად წარმოებული პროდუქტების რეალიზაცია. ამის მიზეზად ილია ჭავჭავაძე ასახელებდა ჩარჩ-ვაჭრებისა და დალალების აქტიურობას, რომლებსაც ხელთ ეპყრათ ბაზარი და

გლეხებისაგან იაფად ნაყიდს მამასისხლად ჰყიდდნენ. ეს საკითხი დღესაც პრობლემატურია და გადაწყვეტას მოითხოვს.

საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება ილია ჭავჭავაძეს სწორად ორგანიზებული ბანკის საშუალებით სურდა. მისი აზრით კრედიტის ეკონომიკური საგანი ის არის, რომ საზოგადოებაში მოხმარებულ იქნეს წარმოების გასავითარებლად. სწორედ ამით იზრდება „ქვეყნის ნივთიერი კეთილდღეობა და სიმდიდრე“ – აღნიშნავდა ის.

ილია ჭავჭავაძე, კრედიტის ობიექტური ბუნებიდან გამომდინარე, მოითხოვდა, რომ ბანკიდან სესხი მხოლოდ ბევრით ადამიანებს მისცემოდათ. არავის არ უნდა ჰქონოდა იმედი, რომ ბანკი თავის საღარიბეს უქნარებს გაუხსნიდა.

თბილისის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკში ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობას საფუძვლად ედო მთელი ქართველი ერის ინტერესები.

„ილია ჭავჭავაძის საადგილმამულო (სათავადაზნაურო) ბანკის სათავეში ჩადგომა, წერს პროფ. შ. ქისტაური, – არც დაწვრილმანება იყო და არც მერკანტილური მიზნებით იყო განპირობებული. ილიას ასეთი ნაბიჯისაკენ უბიძგა იმდროინდელი ევროპისა და ამერიკის წამყვან ქვეყნებში მიმდინარე ე.წ. „საბანკო ბუზმა“. მათმა სახელმწიფოებრივი ფორმებით დაარსებებმა და ქვეყნის შენებისათვის გამოყენებებმა. ილიამ დაინახა, რომ ბანკის დაარსებით და მისი საქართველოსათვის ამუშავებით დიდი ეროვნული საქმე შეიძლება გაკეთებულიყო. ერი ეკონომიკურად გაძლიერებულიყო, ეკონომიკურად გაერთიანებულიყო, ეკონომიკურად დამოუკიდებელი გამხდარიყო“¹.

თბილისის სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის საქმიანობას პროტექციონისტული მიმართულება ჰქონდა. ამ ბანკის უმთავრეს დანიშნულებას წარმოადგენდა, ქართველი თავადაზნაურობისათვის ხელსაყრელი კრედიტი მიეცა, რათა მათ თავიანთი მამულები ვალებში არ გაეყიდათ და არ დაეგირავებინათ. ილია ჭავჭავაძე მიუთითებდა, რომ: „საადგილმამულო კრედიტმა უნდა გააძლიეროს სოფლის მეურნეობის წარმოებაო“².

¹ შ. ქისტაური, ილია ჭავჭავაძე, დიდი ქართველი ბანკირ-ფინანსისტი, თბ., 1998, გვ. 15.

² ილია ჭავჭავაძე, შინაური მიმოხილვა, 1883 წ., იანვარი, თხზ. 5, გვ. 237.

ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით მოქმედი ბანკის მნიშვნელობა საქართველოსათვის მართო მის მიერ გაწეული საკრედიტო-საფინანსო დახმარებებით, შემოწირულობებით და დაკრედიტებით როდი ამოიწურებოდა. ილია ჭავჭავაძემ ბანკი გადააქცია ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების, მისი დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ერთ-ერთ მთავარ არენად, სკოლად, ბრძოლის ელად, ერთგვარ პარლამენტად.¹

4.2. ნიკო ნიკოლაძე – სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის ბაირახტარი

XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა შორის გამოირჩეოდა ნიკო ნიკოლაძე (1843-1928 წ.). მისი მოღვაწეობა სცილდება საქართველოსა და რუსეთის ფარგლებს. იგი წერდა ქართულ, რუსულ, ფრანგულ და გერმანულ ენებზე.

სამოცდაათი წლის მანძილზე ნ. ნიკოლაძე საოცარი ერუდიციით დაულალავად ეხმაურებოდა იმ პერიოდის ცხოვრებაში წამოჭრილ კულტურულ და საგანმანათლებლო, პოლიტიკურ, ადმინისტრაციულ, საზოგადოებრივ და ეკონომიკურ მოვლენებს.² მის წინაშე წამოჭრილ ყველა პრობლემას იგი განიხილავდა მეცნიერული და ადამიანური კეთილსინდისიერებით და ასევე კეთილსინდისიერად გამოთქვამდა თავის აზრს.³

ნიკო ნიკოლაძე მრავალი ნაშრომისა და პუბლიცისტური წერილის ავტორია, რომელიც გამოქვეყნებულია მისი დროის ქართულ, რუსულ, უცხოურ პერიოდულ გამოცემებში და ცალკე წიგნების სახით.

ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის საკითხებს.

პირველ რიგში ნიკო ნიკოლაძე ეხებოდა სახელმწიფოს როლს საკუთრების ინსტიტუტის რეორგანიზაციის საქმეში. იგი აღნიშნავდა, რომ მიწის საკუთრების გადაცემა იმ წოდების ხელში, რომელიც საჭიროებს მიწას, როგორც თავისი წარმოების უმთავრეს საშუალებას,

¹ შ. ქისტაური, ილია ჭავჭავაძე, დიდი ქართველი ბანკირ-ფინანსისტი, თბ., 1998, გვ. 27-28.

² პ. გუგუშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, ჟურნ. „საქართველოს ეკონომისტი“, 1963, 119, გვ. 81.

³ რ. კაკულია, ქართული ეკონომიკური აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1969, გვ. 18.

უდავოდ წარმოადგენს სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხს და მისი გადაწყვეტა არ შეიძლება მიენდოს კერძო პირებს. ის შედის სახელმწიფოს მოვალეობაში და მის კომპეტენციაში. ამიტომ ის მოითხოვდა მიწის საკუთრების გადასვლას მიწათმოქმედთა ხელში სახელმწიფოსაგან, რომელსაც საშუალებაც ჰქონდა და შესაძლებლობაც მოეწესრიგებინა ეს საკითხი დამაკმაყოფილებელი სახით.

ნიკო ნიკოლაძე იღბა რევოლუციურ პოზიციაზე და მოუთითებდა, რომ სახელმწიფომ, მთავრობამ უნდა გაატაროს ხელახალი რევოლუცია და ძირიანად შეცვალოს თანამედროვე აგრარული ურთიერთობანი. იგი გარკვეულ გეგმასაც უყენებდა მთავრობას განსაზოცილებლად.

ნიკო ნიკოლაძის გეგმა აგრარული საკითხის მოწესრიგების საქმეში არ მოითხოვდა მიწების უფასოდ გადაცემას გლეხებისათვის; მისი მთავარი აზრი იმაში გამოიხატებოდა, რომ აგრარული ურთიერთობები რადიკალურად შეცვლილიყო და გლეხობას გადასცემოდა მიწები. ეს გადაცემა კი უნდა მომხდარიყო არა ძალდატანებით, არამედ სრულიად მშვიდობიანი გზით. ნიკო ნიკოლაძის აზრით მიწის მშვიდობიანი გამოსყიდვა ერთადერთ სამართლიან და სწორ გზას წარმოადგენდა აგრარული საკითხის მოსაწესრიგებლად. ამ შემთხვევაში ნიკო ნიკოლაძე მთავარ როლს სახელმწიფოს ანიჭებდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ აგრარული საკითხის გადაჭრას ნიკო ნიკოლაძე ვარაუდობდა სამრეწველო კაპიტალიზმის პოზიციიდან. იგი მიიჩნევდა, რომ გლეხის ეკონომიკური დამოკიდებულება მემამულეებზე მეტად აფერხებდა სამრეწველო კაპიტალიზმის განვითარებას საქართველოში. გლეხის ეკონომიკურად მიჯაჭვა მემამულეზე უდიდეს ბაზარს ართმევდა ხელიდან სამრეწველო კაპიტალს, რადგან ეკონომიკურად დამონებული გლეხი მემამულის საექსპლუატაციო ობიექტი ხდებოდა და მას ეკარგებოდა მოხმარებითი უნარიანობა. ამიტომ იგი მოითხოვდა გლეხის განთავისუფლებას მემამულისაგან, რადგან მოღონიერებული გლეხი სამრეწველო კაპიტალის მთავარ ამოცანას შეადგენდა ფართო ბაზრის შექმნისა და მოპოვების საქმეში. მისი აზრით სამრეწველო კაპიტალიზმის ინტერესს ეკონომიკურად მძლავრი და პროგრესულად განთავისუფლებული გლეხი შეადგენდა.

ამ საკითხის გადაწყვეტის დროს ნიკო ნიკოლაძე ებრძოდა ლიბერალიზმს და ააშკარავებდა მის მცდარ მხარეებს. მისთვის ლიბერალიზმი ნიშნავდა ქედის მოხრას არსებული უსამართლობის წინაშე და შეგუებას ცხოვრების სიმახინჯეებთან. ნიკო ნიკოლაძის აზრით, ეკონომიკურ ლიბერალიზმს არ შეუძლია ცხოვრების განახლები-სათვის ბრძოლა და ხალხის ეკონომიკური და კულტურულ-ზნეობრივი მდგომარეობის გაუმჯობესება. მისი თქმით ლიბერალების ფრაზები დამორებულია მიზანშეწონილ საქმიანობას.

მრეწველობის განვითარება, ფაბრიკა-ქარხნების გამრავლება, სამთა-მადნო მრეწველობის ორგანიზაცია, რკინიგზების გაყვანა, საშინაო და საგარეო ვაჭრობის მოწესრიგება, ბანკების დაკავშირება ვაჭრობასა და მრეწველობასთან, სასოფლო-სამეურნეო ცხოვრების კაპიტალიზმის გზით განვითარება — აი ის ძირეული საკითხები, რომელთა გადაჭრაც ნიკო ნიკოლაძეს შესაძლებლად მიაჩნდა ეკონომიკაში სახელმწიფოებრივი ჩარევის გზით.

ნიკო ნიკოლაძის აზრით, ქართველმა საზოგადოებამ და ორგანიზაციებმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციონ ეროვნული კაპიტალის განვითარების საქმეს საქართველოში. ამ მხრივ ერთ-ერთ ღონისძიებად მას მიაჩნდა მფარველობითი სისტემის შემოღება და მისი საშუალებით დაცვა ქართული ნორჩი მრეწველობისა უცხოეთის გამანადგურებელი გავლენისაგან.¹

ქართველ საზოგადოებას ნიკო ნიკოლაძე მრავალგზის აფრთხილებდა, რომ „აღებ-შიცემობის თავისუფლება“ ცუდ შედეგს მოუტანდა ჩვენს ქვეყანას, რომ ეკონომიკურ ცხოვრებაში ხელმძღვანელი ორგანოების აქტიური ჩარევის გარეშე ჩვენს ადგილ-მამულებს უცხოელები დაეპატრონებიანო.²

მაგრამ, ნიკო ნიკოლაძის აზრით, მარტო მფარველობითი სისტემით — შეუძლებელია ჩვენი ეკონომიკის აღორძინება. თავის სტატიაში „ევროპის ცხოვრება“ იგი ყურადღებას მიაპყრობს ერთი ფრანგი

¹ ნიკო ნიკოლაძე, რჩეული ნაწერები, ტ. 6, თბ., 1930, გვ. CX.

² გ. თოდუა, XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური აზრის ისტორიის საკითხები, ნაწილი II, თბ., 1987, გვ. 216.

პუბლიცისტის აზრს, რომელმაც აღნიშნა, რომ „საფრანგეთის საზოგადოება 1848 წლიდან იმ შეშინებულ მხდელ ბრბოს ჰგავს, რომელთაც საპყრობილეს მიაშურეს, რათა იქ გადაერჩინათ თავიანთი სიცოცხლე და ქონება, შემდეგ კი ისინი იძულებად გათამამდნენ, რომ ამბოხება მოინდომეს ციხის მეკარეთა წინააღმდეგ და ემუქრებოდნენ: მთელ საპყრობილეს გადავუგავთ, თუ კარს დროზე არ გაგვიღებთ“.

ეს შედარება ფრიად და ფრიად მართალია და მოხდენილია, რათა წარმოვიდგონოთ, თუ როგორი უნდა იყოს სულისკეთება იმ ბრბოსი, რომელიც მომწყვდეულია კარჩაქეტილ და კარგად დაცულ ციხეში, სადაც ყოველ მის ნაბიჯს თვალყურს ადევნებს გაუმაძლარი და დაუღალავი მეკარე.

ცხადია, ამ ბრბოს თითოეულ წევრს თანდათანობით იპყრობს ერთი აზრი: „მეკარე ძალიან ხშირად ეჩრება ჩვენს საქმეებში, იგი ნამეტანად ავიწროებს ჩვენს პირად თავისუფლებასო“.¹ საფრანგეთის საზოგადოების ამნაირი სულისკეთების ბატონობის გამო – აღნიშნავს ნიკო ნიკოლაძე – საფრანგეთში გავრცელდა ისეთი საზოგადოებრივი თეორია, რომელიც თავის გამოსავალ წერტილად აცხადებდა ეკონომიკურ საქმეებში სახელმწიფოს ჩაურევლობასა და საზოგადოების ცალკე წევრების უსაზღვრო პირად თავისუფლებას. ამ თეორიის ფუძემდებლად ნიკო ნიკოლაძე მიიჩნევდა ცნობილ ფრანგ ეკონომისტებს – ჟან ბატისტ სეის და პიერ ჟოზეფ პრუდონს.²

როგორც ვხედავთ, ნიკო ნიკოლაძე ერთ შემთხვევაში მხარს უჭერს პროტექციონიზმს, ხოლო, მეორე შემთხვევაში ეკონომიკურ ლიბერალიზმს. ამასთან, იგი მიუთითებს, რომ: „ქვეყანაზე ღმერთს იმისთანა არა გაუჩენია რა, რომ ან ყველაფრით სასარგებლო და კარგი იყოს, ან სულ ცუდი და მავნებელი. საგნის სიკარგე და სიცუდე მომხმარებზე და გარემოებაზე ჰკიდია. მაგალითად, დანის მოხმარება კაცს თავის სასარგებლოდაც შეუძლია ოჯახში და თავის მოსაკლავადაცაო“.³

¹ ნ. ნიკოლაძე, ევროპის ცხოვრება, რჩ. ნაწერები, ტომი I, გვ. 284. იქვე, გვ. 285.

² ნიკო ნიკოლაძე, ბანკის საქმე ჩვენში, თხზ., ტომი III, თბ., 1963, გვ. 25.

მართალია, რიგ შემთხვევებში ნიკო ნიკოლაძის სიმპათია ეკონომიკური ლიბერალიზმისაკენ იყო მიმართული, მაგრამ იგი არც პროტექციონიზმის საჭიროებას ივიწყებდა და მიუთითებდა, რომ „თავადი ბისმარკი საყოველთაოდ აღიარებულია ჩვენი ღრრის ყველაზე გენიალურ პოლიტიკურ მოღვაწედ და თუმცა მან მოახერხა გერმანიის ერთიანობის შექმნა, ე.ი. ისეთი პოლიტიკური კომბინაციის განხორციელება, რომელიც ბისმარკამდე მიჩნეული იყო მიუღწეველ, რომანტიკულ ფანტაზიად, მიუხედავად ამისა ეს რომანტიკული წამოწყება სრულებითაც არ წარმოადგენდა რომანს პოლიტიკაში“.¹ „პოლიტიკისადმი ასეთი დამოკიდებულების გამო — აგრძელებს ნიკო ნიკოლაძე — თავადი ბისმარკი თავისი სამშობლოს არსებითი ინტერესების მსახური ხდება. იგი სულაც არ თხზავს პროგრამებს გერმანიის მომავლისათვის, სამაგიეროდ მისი ფიქრი დღენიადაგ ერთ რამეს დასტრიალებს — რა შეიძლება რომ გავიგო აწმყოშიო. უფ. კანცლერი სრულიად დარწმუნებულია იმაში, რომ მისი სახელმწიფოს ეს თანამედროვე ინტერესები მართებულად არის დაკმაყოფილებული, ხოლო მათი მომავალი განვითარება მოხდება არა სხვანაირად, თუ არა ხალხის ინტერესების სასარგებლოდ“.²

ნიკო ნიკოლაძე ო. ბისმარკზე ამბობდა, რომ „იგი არაფერს არ თხზავს, ხოლო თავისი ფანტაზია საღი გონებისადმი აქვს დამორჩილებული. იგი ყოველივეს შეიცნობს გარემოს ღრმა შესწავლით, ხოლო რასაც შეიცნობს ჯერ განიხილავს, შემდეგ გაიაზრებს და გაიანგარიშებს, რა ოდენობის სარგებლობაა ამა თუ იმ ფაქტში და რა ოდენობით არსებობს საშუალებანი ამ სარგებლობის მისაღწევად“.³

ნიკო ნიკოლაძის თქმით, „თავად ბისმარკის შორსმჭკვრეტელობა შედეგია არა შთაგონებისა, არამედ ღრმა და ფართო გონებრივი შრომისა: სწორედ იმიტომაც აქვს მის გეგმებს ისტორიული ბედ-

¹ ნიკო ნიკოლაძე, პოლიტიკური მიმოხილვა, 1880 წ., 7 იანვარი, თხზ., ტომი VII, გვ. 391.

² იქვე.

³ იქვე.

ილბალის უცილობელი ხასიათი, რომელშიც საკუთრივ ბისმარკისეული მხოლოდ საგანთა ჭეშმარიტი ვითარებისა და აქედან გამომდინარე, ბუნებრივი შედეგების ნათელი გაგებააო“.¹

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ი. ჭავჭავაძე ო. ბისმარკს უკიჟინებდა საფრანგეთის საქონელზე დაწესებული მაღალი საბაჟო გადასახადების გამო. ამის საპირისპიროდ ნიკო ნიკოლაძე მიუთითებდა: „შეუძლებელია მოვთხოვოთ გერმანიის კანცლერს, რომ, ნუ იქნები თავგამოდებული გერმანელი და, ვითარცა ასეთი, ნუ დააყენებ შენი ერის ინტერესებს მთელი დედამიწის ყველა ხალხების სარგებლობაზე მაღლა-თქო... ეს გარემოება... მაღალ გადასახადებთან ერთად, განაპირობებს იმ სრულიად ნორჩი, ყველაზე უნარიანი ძალების მოძრაობას, რომლებზეც დამოკიდებულია გერმანიის კეთილდღეობა“.²

შემდგომი პერიოდის გამოცდილების გათვალისწინებით ჩვენ ვიციით, რომ, როდესაც გერმანიაში აღმზრდულობითმა პროტექციონიზმმა თავისი როლი შეასრულა, გერმანელმა ეკონომისტებმა და სახელმწიფო მოღვაწეებმა ფართო გზა გაუხსნეს ეკონომიკურ ლიბერალიზმს.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გერმანიაში ჩამოყალიბდა ეკონომიკური ლიბერალიზმის მძლავრი მიმდინარეობა, რომელიც ცნობილია ნეო-ორდო ლიბერალიზმის სახელწოდებით.

* * *

როგორც ვხედავთ, ილია ჭავჭავაძე და ნიკო ნიკოლაძე, როცა საჭირო იყო, პროტექციონიზმს უჭერდნენ მხარს და მხოლოდ ამის შემდეგ აღიარებდნენ უფრო პროგრესულ ეკონომიკურ ლიბერალიზმს. ეს არის ლოგიკური გადასვლა, დიალექტიკური უარყოფა. ანალოგიური ის იქნებოდა, პირდაპირ ჩამოყალიბებული ბისმარკი ისურვო ბავშვობისა და ზრდის გაუქმელად.

¹ ნიკო ნიკოლაძე, თხზ., ტომი VII, გვ. 391-392.

² იქვე, გვ. 393-394.

ვინაიდან ჩვენს დღევანდელ სინამდვილეში ადგილი აქვს ეპოქის განმეორებას, საჭიროა გავითვალისწინოთ XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში კაპიტალიზმის განვითარების გაკვეთილები. საჭიროა ვისესხოთ ჩვენი სახელოვანი წინაპრების ეკონომიკური იდეები, რომლებიც გზის მანათობელ ლამპრად შეიძლება გამოვიყენოთ.

დღესდღეობით ეკონომიკური ლიბერალიზმი, ბაზრის ავტომატური მექანიზმი თავისით ვერ წყვეტს ჩვენს პრობლემებს. საბაზრო ეკონომიკას ექსტრემალურ სიტუაციებში არ შეუძლია დარღვეული წონასწორობის აღდგენა და ეკონომიკური ზრდა. ასეთ ვითარებაში უპირატესად უნდა გამოვიყენოთ ეკონომიკის რეგულირების პროტექციონისტული (მფარველობითი) მოდელი. მით უმეტეს, რომ ამ მიმართულებით მსოფლიოში დიდი გამოცდილებაა დაგროვილი. ვითვალისწინებთ რა ამ გამოცდილებას, რეკომენდაციას ეუწევთ მობილური ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებას – როცა საჭიროა უპირატესად უნდა გამოვიყენოთ პროტექციონისტული პრინციპი ეკონომიკურ ლიბერალიზმთან თანაარსებობით, ზოლო შემდგომ შესაძლებელი გახდება ფართო გზა გავუხსნათ თავისუფალ მეწარმეობასა და თავისუფალ ვაჭრობას.¹

დღეს ჩვენი საზოგადოების წევრთა მნიშვნელოვან ნაწილს თვალი რჩება საზღვარგარეთულ ქვეყნებში შექმნილ ეკონომიკურ ყოფაცხოვრებაზე, მაგრამ ყველას უნდა ესმოდეს, რომ ძლიერი ეკონომიკის შექმნა შესაძლებელია მხოლოდ ბეჯითი შრომითა და წარმოების კარგი ორგანიზაციით. ისიც უნდა ითქვას, რომ საჭიროა შრომის პირობების შექმნა და სათანადო დანტერესება. თუ შეიქმნება წარმოების განვითარების სათანადო პირობები, მაშინ შესაძლებელი გახდება მოწინავე საზღვარგარეთული გამოცდილების გაზიარებაც, უცხოური კაპიტალის მოზიდვა, ერთობლივი საწარმოების შექმნა და ა.შ. უცხოური გამოცდილების გასაზიარებლად სასურველია მოვიწვიოთ გამოცდილი მეწარმე-მენეჯერები; მათ შევუქმნათ შრომისა

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, ჩარჩული ფული ქურდბაცაცაა, გაზ. „სიმართლე“, 1993, აპრილი, №15, გვ. 4.

და დაინტერესების სათანადო პირობები. მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ვაქციოთ ისინი ჩვენი ეკონომიკის უზურპატორებად. მათ კი არ უნდა ჩაუვდეთ ხელში ჩვენი საწარმოებისა და კორპორაციების საკონტროლო პაკეტი და მართვის სადავეები, არამედ ჩვენ უნდა გვეპყრას ისინი ხელთ.

გასათვალისწინებელია კომპრადორული (შემთანხმებლური) ბურჟუაზიის როლის საკითხიც. კომპრადორი თავისი პირადი გამორჩენის საფასურად ადვილად გაურიგდება უცხოელებს ეროვნული სიმდიდრის განიავებაზე.

დიდ ყურადღებას მოითხოვს უცხოეთის ბანკებისა და ინვესტორებისაგან აღებული სესხის ეფექტურად გამოყენების საკითხიც. ეს თანხა უპირატესად გამოყენებულ უნდა იქნეს წარმოების განვითარების საჭიროებისათვის, სხვა შემთხვევაში კვლავ დაზარალებდა მოსახლეობის ფართო ფენები. საბოლოო ჯამში მათ კისერზე გადავა სესხის თაენისა და პროცენტის გადახდის სიმძიმე.¹

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, ჩარჩული ფული ქურდბაცაცაა, გაზ. „სიმათლე“, 1993, აპრილი, №15, გვ. 4.

**თავი V. პროტექციონიზმის თანამედროვე
დოქტრინები და მოდელები;
მათი გამოყენების შესაძლებლობა
საქართველოში**

**5.1. შერეული ეკონომიკა – კრიზისის
დაძლევის რეალური გზა**

ეკონომიკის ორგანიზაციის ორ ძირითად მოდელს განარჩევენ:
1. დაფუძნებული საბაზრო მექანიზმზე და 2. მბრძანებლურ მექანიზმზე.

საბაზრო მექანიზმი მეურნეობის ორგანიზაციის ისეთი ფორმაა, რომლის დროსაც ინდივიდუალური მომხმარებელი და მწარმოებლები ბაზრის საშუალებით ზემოქმედებენ ერთმანეთზე.

მბრძანებლური ეკონომიკის დროს კი რესურსების კონცენტრაციას განსაზღვრავს მთავრობა, რომელიც ინდივიდებსა და ფირმებს სახელმწიფო გეგმების შესრულებას უბრძანებს.

როგორც თანამედროვე ამერიკელი ეკონომისტები პ. სამუელსონი და უ. ნორდჰუსი აღნიშნავენ, დღეს არც ერთი ამ სახეობათაგანი არ ასახავს წმინდა სახით თვით ამერიკის შეერთებული შტატების რეალურ ეკონომიკურ სისტემას. „იგი წარმოადგენს შერეულ ეკონომიკას, სადაც კერძო და საზოგადოებრივი ინსტიტუტები ახორციელებენ ეკონომიკურ კონტროლს: კერძო სისტემა – უხილავი წარმმართველი საბაზრო მექანიზმის საშუალებით; საზოგადოებრივი ინსტიტუტები – ადმინისტრაციული რეგულირებითა და საგადასახადო სტიმულებით“.¹

ამერიკელი ეკონომისტი ჰარი როუზენი მიუთითებს, რომ „ამერიკის ეკონომიკა, რომელიც ჩვენ კაპიტალისტურად მიგვაჩნია, უფრო ზუსტად შეიძლება დახასიათდეს როგორც შერეული. ეს შეიძლება იმით აიხსნას, რომ პირადი არჩევანის თავისუფლების მიუხედავად, ბიზნესთან დაკავშირებით აგრეთვე მრავალი კანონი და რეგლამენტაციაა“.²

¹ პ. სამუელსონი, უ. ნორდჰუსი, ეკონომიკის, თბ., 1994, გვ. 19.

² პ. როუზენი, გასტი მელიონერი, თბ., 1994, გვ. 13.

თანამედროვე ამერიკელი ეკონომისტები კემპელ რ. მაკკონელი და სტენლი ლ. ბრიუ წერენ, რომ: „რეალურ სინამდვილეში ეკონომიკური სისტემები არსებობენ საღდაც წმინდა კაპიტალიზმსა და მბრძანებლური ეკონომიკის უკიდურესობებს შორის. აშშ ეკონომიკა უფრო ახლოსაა წმინდა კაპიტალიზმთან, მაგრამ არსებითი განსხვავებით... მთავრობა აქტიურ როლს ასრულებს ეკონომიკაში, ხელს უწყობს რა მის სტაბილურობას და ზრდას, უზრუნველყოფს მას ზოგიერთი საქონლითა და მომსახურებით, რომლებიც არასაკმარის მოცულობით ან საერთოდ არ იწარმოება საბაზრო სისტემის მიერ; სრულყოფს შემოსავლების განაწილებას და ა. შ. განსხვავებით წმინდა კაპიტალიზმისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური ძალაუფლების ფართო დაქსაქსულობისა და მრავალ წვრილ ერთეულს შორის, ამერიკელმა კაპიტალიზმმა წარმოშვა მძლავრი ეკონომიკური ორგანიზაციები მსხვილი კორპორაციების და მძლავრი პროფკავშირების ფორმით. ამ მძლავრი ბლოკების საბაზრო სისტემის დამახინჯება თავიანთი ინტერესებისათვის, ქმნის ეკონომიკაში სამთავრობო ჩარევის დამატებით საფუძველს“.¹

* * *

შერეული ეკონომიკის თეორია ახალი არ არის. იგი გვხვდება ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში. შერეული ეკონომიკის მკაფიო ფორმულირება მოცემულია გერმანელი ეკონომისტის ადოლფ ვაგნერის ნაშრომში — „პოლიტიკური ეკონომიის საფუძვლები“ (1876 წ.).

ა. ვაგნერი აღნიშნავდა, რომ რეალურად არსებული სახალხო მეურნეობა სხვადასხვა სამეურნეო სისტემის შეთანაწყობისაგან შედგებაო. ესენია: კერძო-სამეურნეო, საზოგადოებრივ-სამეურნეო (სახელმწიფოებრივი მეურნეობის ჩათვლით) და კეთილმყოფელი.² ა. ვაგნერის მიხედვით შერეული ეკონომიკა ყოველთვის შეიძლება არსებობდეს.

¹ კემპელი რ. მაკკონელი, სტენლი ლ. ბრიუ. ეკონომიკა, ნაწ. I, თბ., 1993, გვ. 78.

² Брегель, Критика Буржуазных учений об экономических систем современного капитализма, М., 1972, стр. 165.

XX საუკუნის 20-იან წლებში „შერეული ეკონომიკის“ თეორია ახალ ისტორიულ ვითარებაში აღადგინა ასევე გერმანელმა ეკონომისტმა ვ. ზომბარტმა. 1928 წელს სოციალური პოლიტიკის კავშირის ციურიხის კონგრესზე თავის მოხსენებაში კაპიტალიზმის ბედის შესახებ მან შერეული ეკონომიკის იდეა დაუპირისპირა კ. მარქსის ეკონომიკურ თეორიას.

შერეული ეკონომიკის თეორია შემდგომ განვითარდა 30-იან წლებში, როდესაც წარმოიშვა თვით ეს ტერმინი. ამ პერიოდში შერეული ეკონომიკის თეორიის დაცვით გამოვიდა ამერიკელი ეკონომისტი ს. ჩეიზი ნაშრომებში: „სახელმწიფო ბიზნესი“ (1935 წ.) და „სიტყვის ტირანია“ (1938 წ.).

შერეული ეკონომიკის თეორია დიდად გავრცელდა ბურჟუაზიულ და რეფორმისტულ ლიტერატურაში მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ.

აშშ-ში ამ თეორიის პროპაგანდით კვლავ გამოდიოდა ს. ჩეიზი, რომელიც განასხვავებდა საზოგადოების ეკონომიკური მოწყობის შემდეგ ოთხ მოდელს: 1. არასაკმაოდ შერეული სისტემა; 2. მართული შერეული სისტემა; 3. ავტომატური კონკურენციული სისტემა; 4. ავტორიტარული სახელმწიფო, ცენტრალიზებული დაგეგმვით. შერეული ეკონომიკის პროპაგანდისტია აგრეთვე ამერიკელი ეკონომისტი ჯონ მორის კლარკი. იგი აღიარებს, რომ, თუმცა თავისუფალი კერძო მეწარმეობა ეწინააღმდეგება წარმოების განვითარებას, აძლიერებს უმუშევრობას და კრიზისებს, წარმოების ანარქიას და სხვა, მაგრამ იგი აუცილებლად უნდა შევინარჩუნოთ და შევაკნოთ სახელმწიფო საქმიანობით.

კაპიტალისტური ეკონომიკის შემდგომი განვითარების შესახებ ჯ.მ. კლარკი აღნიშნავს: „ჩვენ ვირჩევთ ევოლუციურ ცვლილებებს, როგორც უპირატესს უეცარ რევოლუციასთან შედარებით, განსაკუთრებით, თუ უკანასკნელი ძალდატანებითია. ამჟამად ჩვენ ვამჯობინებთ შევინარჩუნოთ კერძო მეწარმეობის სისტემა, მაგრამ არა უცვლელი სახით“.¹

¹ I. M. Clark, Guidepost in Time of Chace, Ny, 1949, P. 64.

ჯ. მ. კლარკი და მისი მომხრეები პლურალიზმის იდეას იცავენ „ოლიგოპოლიის თეორიაზე“ დაყრდნობით. ოლიგოპოლიას (რამდენიმეს ბატონობას) ისინი უპირისპირებენ მონოპოლიას (ერთის ბატონობას). ამასთან, ოლიგოპოლიის არსებობით ისინი უარყოფენ მონოპოლიური ფასებისა და მონოპოლიური მოგების არსებობას.

ოლიგოპოლიის თეორიის დამცველები თანამედროვე კაპიტალისტურ ეკონომიკას ისეთ სისტემად მიიჩნევენ, რომლის დროსაც გამქრალია მონოპოლიები და გაბატონებული მდგომარეობა თავისუფალ კონკურენციასა და თავისუფალ მეწარმეობას უკავია. ოლიგოპოლიაში ისინი გულისხმობენ ეფექტურ კონკურენციას, რომელიც მონოპოლიების წარმოქმნას გამოიციხავს.

შერეული ეკონომიკის დაცვით გამოვიდა აგრეთვე ამერიკელი კეინზელების ლიდერი ე. ჰანსენი თავის ნაშრომში „ამერიკის ეკონომიკა“. იგი წერს: „კერძო მეწარმეობა ამჟამად მთელ დასავლეთ ევროპაში უფრო ძლიერია, უფრო სიცოცხლისუნარიანი, უფრო ღირამიკურია, ვიდრე მას ადგილი ჰქონდა ომებს შორის პერიოდში. ეს არ იყო გადასვლა კერძო საკუთრიდან სახელმწიფოებრივზე. ეს იყო გადასვლა ინდივიდუალური ეკონომიკიდან შერეულ, კერძო – სახელმწიფოებრივ ეკონომიკაზე სოციალური კეთილდღეობის საყრდენით“.¹

ა. სამუელსონი თავის წიგნში „ეკონომიკა“ აღნიშნავს: „ჩვენი ეკონომიკური სისტემა, ეს თავისუფალი მეწარმეობის „შერეული“ სისტემაა, რომელშიც ეკონომიკური კონტროლი ხორციელდება როგორც საზოგადოების, ისე კერძო ინსტიტუტების მხრივ. ჩვენი სისტემა სახელმწიფო და კერძო მეწარმეობის შერეული სისტემაა... შერეულია ცოტად თუ ბევრად ორი აზრით: კერძო ინიციატივის მოდიფიცირება ხდება სახელმწიფოს ჩარევით, სრულყოფილი კონკურენციის მოქმედება ექვემდებარება მონოპოლისტური ელემენტების გაელენას“.²

შერეული ეკონომიკის თეორიის განსაკუთრებული ნაირსახეობაა პლურალისტური ეკონომიკის კონცეფცია, რომელიც 1965 წელს

¹ H. Hansen, The American Economy, Ny, 1957, p. 57.

² П. Самуэльсон, Экономика. М., 1964. стр. 53-55.

წამოაყენეს ამერიკელმა ეკონომისტებმა: ე. გინზბერგმა, დ. საისტენდმა და ბ. რუბენსმა. ისინი რეალისტურ მოდელად თვლიან არა შერეული ეკონომიკისათვის ჩვეულ ორსექტოროვან მოდელს კერძო საწარმოების შერწყმით სახელმწიფოებრივ ინსტიტუტებთან, არამედ სამსექტოროვან მოდელს, რომელიც კერძო და სახელმწიფოებრივი საწარმოების გარდა კიდევ ისეთი სახის ორგანიზაციებს მოიცავს, როგორიცაა: საავადმყოფოები, უნივერსიტეტები, საქველმოქმედო ფონდები და სხვ., ე. ი. ისეთ ინსტიტუტებს, რომლებსაც მოგების მოცემა არ შეუძლიათ.¹

პლურალისტური საზოგადოების თავიანთი ვარიანტი შეიმუშავეს დასავლეთგერმანელმა ნეოლიბერალებმა: ლ. ერჰარდმა, გ. ბრიფსმა, რ. ალტმანმა, ე. ფოგელინმა, მეტცელმა და სხვებმა. მათი მტკიცებით, კაპიტალიზმის განვითარება სამ ფაზას მოიცავს, ესენია: 1. XIX საუკუნის კლასობრივი საზოგადოება; 2. პლურალისტური საზოგადოება და 3. ფორმირებული საზოგადოება. მათი აზრით, პირველ ფაზაში ჯერ კიდევ არსებობს მოწინააღმდეგე კლასები და კლასობრივი ბრძოლა. მეორე ფაზაში, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის შემდეგი პერიოდია, კლასებს შორის ბრძოლა წყდება. კლასობრივი საზოგადოების ადგილზე წარმოიშობა პლურალისტური საზოგადოება, ანუ კავშირებში ორგანიზებული განმტკიცებული ჯგუფები, რომლებიც მეწარმეთა ორგანიზაციებისა და პროფკავშირებისაგან შედგება.² ამ ორგანიზაციებს შორის მიმდინარეობს ბრძოლა არსებული საზოგადოების ჩარჩოებში შემოსავლის განაწილებისათვის.³ ზემოთ აღნიშნული ეკონომისტების მტკიცებით, XX საუკუნის 60-იანი წლების შუახანებში დასავლეთ გერმანიაში პლურალისტურმა საზოგადოებამ ადგილი დაუთმო ფორმირებულ საზოგადოებას, რომლის განმასხვავებელი ნიშანია ინტერესთა სრული ერთიანობა, საზოგადოების ყველა წევრის ორიენტაცია კეთილდღეობაზე. ამ ეტაპზე

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, იდენტა სესხების საკითხი პლურალიზმის თეორიაში, ჟურნ. „ეკონომისტი“, №3, 1990, გვ. 35-37.

² Wolf-Dieter Narr, Pluralistische Gesellschaft, Hannover, 1969, S. 19.

³ „Gesellschaftspolitische Kommentare“, Bonn, 1965, N13/14, S. 158.

საყოველთაო კეთილდღეობას ექვემდებარება ყველა კლასი, ფენა და ჯგუფი.

როგორც პლურალისტური, ისე ფორმირებული საზოგადოების ეკონომიკურ საფუძვლად აღიარებულია სოციალური საბაზრო მეურნეობა.

* * *

შერეული ეკონომიკის თეორიაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა სახელმწიფოებრივ პროტექციონიზმს. სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის როლი მნიშვნელოვანწილად იზრდება გარდამავალ პერიოდში.

გარდამავალი პროცესები ხასიათდება ახალი თვისებრიობის წარმოქმნაში. პროფესორი ე. მექვაბიშვილი მიუთითებს, რომ გარდამავალი პერიოდი განიხილება თვითორგანიზაციისა და ორგანიზაციის დიალექტიკურ ერთიანობად. მათ შორის სწორი თანაფარდობის განსაზღვრას გააჩნია არა მარტო ზოგადთეორიული, არამედ პრაქტიკული მნიშვნელობაც, რამეთუ მასზეა დამოკიდებული ეკონომიკის სისტემური ცვლილებების ფორმების, მეთოდების, ვადების შერჩევა, ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, ერთი სისტემიდან მეორეზე გადასვლის მოდელის შემუშავება.¹ იგი იქვე მართებულად მიუთითებს, რომ „გარდამავალ პერიოდში თვითორგანიზაციის გაფეტიშება და ორგანიზაციული მომენტის იგნორირება არასწორია.“²

გარდამავალი ეკონომიკის პერსპექტივის განსაზღვრისათვის საჭიროა განვაზოგადოთ თანამედროვე პირობებში განვითარებად ქვეყნებში შექმნილი სიტუაცია.

დღევანდელ მსოფლიოში ეკონომიკური განვითარების დონის მიხედვით აშკარად გამოიყოფა ქვეყნების სამი ჯგუფი: განვითარებული ქვეყნები, ყოფილი სოციალისტური ქვეყნები და „მესამე სამყაროს“, ანუ განვითარებადი ქვეყნები.

¹ ე. მექვაბიშვილი, სახელმწიფო და ეკონომიკა, თბ., 1995, გვ. 29-30.

² იქვე, გვ. 30.

განვითარებული ქვეყნები განსაზღვრავენ მსოფლიოს გლობალურ ეკონომიკურ სიტუაციას. მათ შეუძლიათ არეგულირონ არა მარტო საკუთარ ქვეყნებში მიმდინარე პროცესები, რამაც გამოიწვია ყოფილი სოციალისტური ქვეყნებისა და განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური დამოკიდებულება განვითარებული ქვეყნების მიმართ.

განვითარებადმა ქვეყნებმა უკვე კარგა ხანია მოიპოვეს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა. პოლიტიკური განთავისუფლება უდიდესი სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე საერთო-ეროვნული ამოცანების გადაჭრისა და სოციალური პროგრესის აუცილებელ წინამძღვრებს ქმნის. იგი არის ის განსაზღვრული ფაქტორი, რომელიც უზრუნველყოფს ამ ქვეყნების უზარმაზარი ბუნებრივი და შრომითი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას, ეკონომიკური ჩამორჩენილობის აღმოფხვრას.

„მესამე სამყაროს“ ქვეყნები თავიანთი შემდგომი განვითარების გზაზე მნიშვნელოვან სიძნელეებს აწყდებიან. ყოფილი მეტროპოლიები ცდილობენ ისინი მოაქციონ თავისი პოლიტიკური და ეკონომიკური ზეგავლენის ქვეშ. განვითარებული სახელმწიფოები აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის ქვეყნებს კვლავ მიიჩნევენ ნედლეულის ბაზად, თავიანთი კაპიტალდაბანდებების სფეროდ და გასაღების ბაზრად.

„მესამე სამყაროს“ ქვეყნები ბუნებრივია ვერ ურიგდებიან სანედლეულო დანამატის როლში ყოფნას. ისინი აქტიურად ცდილობენ საკუთარი ეკონომიკური თეორიებით თავი დააღწიონ ეკონომიკურ დამოკიდებულებას და შექმნან თავიანთთვის სასარგებლო ეროვნული მეურნეობის სტრუქტურა.

თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში ერთ-ერთ ცენტრალურ ადგილს იკავებს განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური პრობლემები.

განვითარებად ქვეყნებზე, მათი ეკონომიკური განვითარების ძირითად მიმართულებაზე მრავალი მოძღვრება შეიქმნა, რაც გამოწვეულია თვით საკითხის აქტუალობით.

განვითარებად ქვეყნებზე შექმნილ მოძღვრებაში სამ მიმართულებას

გამოყოფენ, ესენია: კონსერვატიული, ლიბერალური და ლიბერალურ-დემოკრატიული.

კონსერვატიული მიმართულება დაკავშირებული იყო მონოპოლისტური ბურჟუაზიის იდეოლოგიასთან.

ლიბერალური მიმართულების მიმდევრებისა და გარკვეული ზომით ლიბერალურ-დემოკრატებისათვისაც დამახასიათებელია განვითარებადი ქვეყნების მდგომარეობისადმი კრიტიკულ-აღმწერითი მიდგომა. თუმცა, საბოლოო ჯამში არც ისინი მოითხოვდნენ არსებული თანაფარდობის შეცვლას მსოფლიოში.

განვითარებადი ქვეყნების პრობლემების დამუშავებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ნეოკეინზელეზმა (კილდლუბერგერი, სტილი და სხვ.) ისინი განვითარებადი ქვეყნების ჩამორჩენას შინაგანი ფაქტორებით ხსნიდნენ.

ეკონომისტთა დიდი ნაწილი განვითარებადი ქვეყნებისათვის მოითხოვს თავისუფალი ვაჭრობის პრინციპების დაცვის აუცილებლობას. ისინი მიიჩნევენ, რომ განვითარებადი ქვეყნები უნდა დარჩნენ აგრარულ-სანეღლეულო სპეციალიზაციით, მათთვის საჭირო არ არის პროტექციონიზმი და ფორსირებული ინდუსტრიალიზაციის პოლიტიკა.

ამერიკელი ეკონომისტები დ. ტერპერი და უ. ნილი, გერმანელები ს. კერბერი, ტ. ბერგმანი და სხვ. მოითხოვენ განვითარებად ქვეყნებში მრეწველობის იმ დარგების განვითარებას, რომლებიც მოხმარების საგნებს ამზადებენ.

გერმანელი მ. შმიტი მოითხოვს, განვითარებადმა ქვეყნებმა განავითარონ სოფლის მეურნეობა, ხე-ტყის წარმოება; ხელი მოჰკიდონ პირველადი გადამუშავების საქმეს და მასთან დაკავშირებულ ინფრასტრუქტურას.

გერმანელი ნეოლიბერალები განვითარებად ქვეყნებში მძიმე მრეწველობის განვითარების წინააღმდეგი არიან. ისინი აღნიშნავენ, რომ ინდუსტრიალიზაცია განვითარებადი ქვეყნებისათვის საშიშია, ვინაიდან ის გაზრდის პროლეტარიატის რიგებს და ამ ქვეყნებში ადვილად გავრცელდება კომუნიზმის ბაცილები.

5.2. წარმოების შედარებითი ხარჯების თეორიის ეკოლუცია

განვითარებადი ქვეყნების ცნება პირობითად აერთიანებს სახელმწიფოთა ფართო რიცხვს, რომელნიც პრინციპულად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ამასთან, განვითარებადი ქვეყნები, დიდი განსხვავებულობის მიუხედავად, ხასიათდებიან გარკვეული ნიშნებით, რომლებიც საშუალებას გვაძლევს განვიხილოთ ისინი, როგორც ერთიანი სისტემა მსგავსი ინტერესებით ეკონომიკისა და პოლიტიკის სფეროში. ასეთ ნიშნებს მიეკუთვნება: 1. მათი დამოკიდებული მდგომარეობა მსოფლიო მეურნეობის სისტემაში; 2. შიდა სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურების გარდამავალი ხასიათი; 3. საწარმოო ძალების განვითარების ჯერ კიდევ დაბალი დონე; მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის ჩამორჩენილობა ინდუსტრიულ ქვეყნებთან შედარებით, რეგიონული დისპროპორციები.

განვითარებადი ქვეყნების ზემოაღნიშნული გლობალური ნიშნები იწვევენ მათ ხანგრძლივ მიჯაჭვულობას ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნებისადმი, მსოფლიო ინდუსტრიულ ცენტრებზე გარდაუვალ დამოკიდებულებას.

განვითარებადი ქვეყნების მჭიდრო კავშირი ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებთან განაპირობებს მათ წინააღმდეგობრივ მონაწილეობას მსოფლიო სამეურნეო ცხოვრებაში. საგარეო ეკონომიკური კავშირების რეალიზაციის მსვლელობაში განვითარებადი ქვეყნებს საკმე აქვთ ორ საკმაოდ გამოკვეთილ ტენდენციასთან:

1. განვითარებადი ქვეყნები სამართლიანად მოითხოვენ თავიანთი როლის გადიდებას მსოფლიო ეკონომიკაში;
2. განვითარებული ინდუსტრიული სახელმწიფოები დღეისათვის ფლობენ უდავო უპირატესობას წარმოების ეფექტიანობის დონე-სა და მასშტაბებში. ეს ორი ტენდენცია მოქმედებს არა „წმინდა“ სახით, არამედ ურთიერთგადაჯახვით, იმის გათვალისწინებით, რომ თითოეულ განვითარებადი ქვეყანაში არსებობს ამ ორი ტენდენციის მატარებელი კლასები და საზოგადოებრივი ჯგუფები. ამასთან,

განვითარებადი ქვეყნების, როგორც მსოფლიო ეკონომიკის დამოუკიდებელი ფაქტორის, მნიშვნელობა სულ უფრო იზრდება. ასე მაგალითად, 90-იანი წლების დასაწყისისათვის განვითარებადი ქვეყნების წილად მოდიოდა მთლიანი მსოფლიო პროდუქტის 20,0 პროცენტი.

მსოფლიოს ყველა ქვეყნიდან სამი მეოთხედი განვითარებადია, რომელშიც ცხოვრობს მთელი მსოფლიოს მოსახლეობის 80%. ესენია ძირითადად აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის ქვეყნები. სოციალურ-ეკონომიკური პირობებითა და განვითარების დონით ეს ქვეყნები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან, მაგრამ მათ საერთო დამახასიათებელი ნიშნებიც აქვთ.

განვითარებადი ქვეყნების საერთო ნიშნებიდან ძირითადია: სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურით საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი მდგომარეობა, მსოფლიო მეურნეობაში განვითარებულ ქვეყნებზე დამოკიდებულება, საწარმოო ძალთა განვითარების შედარებით დაბალი დონე და სხვა. ამ ნიშნების საერთო ხასიათი განპირობებულია მათი სოციალური და ეკონომიკური განვითარების ისტორიული ფესვებით. ზოგი მათგანი დაკავშირებულია კოლონიურ და ნახევარკოლონიურ წარსულთან, ბუნებრივ-კლიმატურ და გეოგრაფიულ მდგომარეობასთან ან კიდევ სხვა სპეციფიკურ პირობებთან.

თანამედროვე პირობებში ეროვნული საწარმოო ძალების ზრდა, კარნახობს რა შრომის საერთაშორისო დანაწილებაში ჩართვის გაღრმავების აუცილებლობას, იწვევს საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობაში განვითარებადი ქვეყნების მონაწილეობის გართულებას. სწორედ ამიტომ აუცილებელია ამ ურთიერთობათა სისტემატური მეცნიერული ანალიზი ეროვნული განვითარების, მათი სტაბილურ, თანასწორუფლებიან საფუძველზე გადაყვანის ინტერესების გათვალისწინებით.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან ჩანს, რომ განვითარებადი ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების კვლევა მეტად საჭირობოროტო და სადღეისოა.

წარმოების შედარებითი ხარჯების თეორიის დანიშნულებას წარ-

მოადგენს, დაასაბუთოს მსოფლიო ეკონომიკაში განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის არსებული შრომის დანაწილების შენარჩუნების აუცილებლობა.

წარმოების შედარებითი ხარჯების თეორიაც ძველია, არ ახალია. იგი ემყარება შედარებით უპირატესობათა პრინციპს, რომელიც თავის დროზე ცნობილმა ინგლისელმა ეკონომისტმა დევიდ რიკარდომ ჩამოაყალიბა.¹

დ. რიკარდო ითვლება ერთ-ერთ ავტორად იდეისა, რომელიც ასაბუთებს შრომის საერთაშორისო დანაწილებას და ქვეყნების სპეციალიზაციას ცალკეული საქონლის წარმოებაზე. იგი თვლიდა, რომ სპეციალიზაცია ხელსაყრელია არა მარტო იმ შემთხვევებში, როდესაც იგი ნაკარნახევია ბუნებრივი პირობებით, არამედ მაშინაც, როდესაც ქვეყანას აქვს შედარებითი უპირატესობა ამა თუ იმ საქონლის წარმოებაზე, ე. ი. მოცემულ საქონელზე მისი დანახარჯების თანაფარდობა სხვა ქვეყნების დანახარჯებთან ხელსაყრელი იქნება მისთვის, ვიდრე სხვა საქონელზე. ასეთი საქონლის წარმოების სპეციალიზაცია მოგებას მისცემს ამ ქვეყანას – აღნიშნავდა დ. რიკარდო. იგი მიუთითებდა, რომ სრულიად თავისუფალი ვაჭრობის არსებობისას ყოველი ქვეყანა, რასაკვირველია, თავის კაპიტალს და შრომას მრეწველობის ისეთ დარგებზე ხარჯავს, რომელიც მას უდიდეს სარგებელს აძლევს. ინდივიდუალური სარგებლობის ეს ძიება დაკავშირებულია ყველას საერთო სარგებლიანობასთან იმით, რომ ეს პრინციპი სტიმულს აძლევს მრეწველობის განვითარებას, აჯილდოებს გამოგონებლობას, გამოიყენებს ყველაზე უფრო ნაყოფიერად იმ განსაკუთრებულ ძალებს, რომელიც ბუნების მიერაა ბოძებული. ამით იგი ახდენს შრომის დანაწილებას ყველაზე უფრო ეფექტურად და ყველაზე უფრო ეკონომიკურად. იმავე დროს, აღიღებს რა პროდუქტთა საერთო მასას, იგი ავრცელებს საყოველთაო კეთილდღეობას და ინტერესის გაცვლა-გამოცვლის საერთო გადაჯაჭვუ-

¹ იხ. ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა რეტროსპექტივა და თანამედროვე პრობლემები, ნაწილი I, თბ., 1997, გვ. 104-105.

ლობით ქვეყნიერების ცივილიზებულ ერებს ერთმანეთთან ერთ უნივერსალურ საზოგადოებად აკავშირებს. სწორედ ეს პრინციპი გვიხსნის, რატომ უნდა იწარმოებოდეს ღვინო საფრანგეთსა და პორტუგალიაში; რატომ უნდა მოჰყავდეთ პური ამერიკასა და პოლონეთში, ზოლო სხვადასხვა ლითონური ნაწარმი და პროდუქტები უნდა მზადდებოდეს ინგლისში.¹

შედარებით უპირატესობათა პრინციპის დამუშავება დ. რიკარდოს მეცნიერულ მიღწევას წარმოადგენდა. ცნობილი გერმანელი ეკონომისტი კ. მარქსი ეთანხმებოდა მას ამ საკითხში და აღნიშნავდა, რომ სპეციალიზაცია შეიძლება ხელსაყრელი იყოს შედარებით ჩამორჩენილი ქვეყნებისათვის, რამდენადაც იგი, რაც უნდა იყოს, მაინც უფრო იაფად იღებს საქონელს, ვიდრე თვით მას შეეძლო ეწარმოებინა.²

მაგრამ დ. რიკარდო გვერდს უვლიდა იმ გარემოებას, რომ შედარებითი უპირატესობის დროსაც კი შეუძლებელია ქვეყნების ჰარმონიული ეკონომიკური ურთიერთობა. თვითონ დ. რიკარდო ინგლისს მიაკუთვნებდა მსოფლიოს მთავარი სამრეწველო სახელმწიფოს როლს, ზოლო სხვა ქვეყნებს მისი სასოფლო-სამეურნეო და სანედლეულო დანამატის ფუნქციას აკისრებდა.

პროფესორი გ. თოდუა მიუთითებს, რომ მთლიანობაში „დ. რიკარდოს შეფარდებითი უპირატესობის კანონი ცალმხრივ კოსმოპოლიტურ სტრატეგიაზე იყო აგებული“³. პროფესორი გ. თოდუა შემდეგ აგრძელებს, რომ დ. რიკარდოს შეფარდებითი უპირატესობათა პრინციპი „საყოველთაოდ კანონი კი არაა, არამედ უკვე დამკვიდრებული მძლავრი, მდგრადი, ეკონომიკის საფუძველზე შემუშავებული კოსმოპოლიტური სტრატეგიაა“.⁴

¹ დ. რიკარდო, პოლიტიკური ეკონომიისა და დაბეგვრის საფუძვლები, თბ., 1937, გვ. 98.

² კ. მარქსი, კაპიტალი, ტომი III, ნაწილი I, თბ., 1959, გვ. 302.

³ გ. თოდუა, ადამ სმითი და თანამედროვე საერთაშორისო ეკონომიკის აქტუალური საკითხები, თბ., 2000, გვ. 85.

⁴ გ. თოდუა, მდგრადი ეკონომიკისა და შეფარდებითი უპირატესობის ერთიანობის საყოველთაო კანონი, ჟურნ. „ეკონომიკა“, 1996, №12, გვ. 32.

შემდგომაც შედარებით უპირატესობათა პრინციპი გამოიყენებოდა ეკონომიკურად სუსტად განვითარებული ქვეყნების ცალმხრივი სპეციალიზაციის გასასამართლებლად. ასეთ ქვეყნებს აიძულებენ განავითარონ მონოკულტურა და ყოველნაირად ცდილობენ მათი სამრეწველო განვითარების შეფერხებას.

თანამედროვე პირობებშიც ეკონომისტთა ერთი ნაწილი კვლავ დაბეჯითებით ირწმუნება, რომ განვითარებადი ქვეყნებისათვის უფრო ხელსაყრელია სპეციალიზაცია სასურსათო და სანედლეულო პროდუქტებზე. როგორც ისინი მიიჩნევენ, მათთვის აზრი არა აქვს საკუთარი სამრეწველო წარმოების შექმნას. სამრეწველო პროდუქციის შეძენა მათ შეუძლიათ მსოფლიოს ბაზარზე თავიანთი პროდუქტების გაცვლის შედეგად.

განსხვავებული პოზიცია აქვს განვითარებადი ქვეყნების ეკონომისტთა მეორე მნიშვნელოვან ნაწილს. ბევრი მათგანი იმ მართებულ დასკვნამდე მივიდა, რომ მათი ქვეყნები განსხვავებული მიმართულებით უნდა განვითარდნენ. ბოლო ხანებში ამ აზრამდე მივიდნენ ქართველი ბიზნესმენებიც. 1996 წელს მათ მწვავე დიალოგი გაუმართეს საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ექსპერტს საქართველოში მუშამედ შადმან ვალაფის. მასთან კამათში, მათ ხაზი გაუსვეს იმ გარემოებას, რომ ამ ფონდის კრედიტები არაეფექტურად გამოიყენება. ამ კრედიტებით საქართველოში შემოაქვთ მდარე ხარისხის იმპორტული საქონელი. კრედიტები არ ხმარდება წარმოების აღორძინებასა და განვითარებას.¹ მ. შ. ვალაფიმ კი ხაზი გაუსვა, რომ ასეთი ელემენტარული ხელფასების პირობებში, თუ წარმოება არარენტაბელურია, ასეთმა წარმოებამ არ უნდა იარსებოსო.

1999 წელს, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ეგიდით, კავკასიის სამოქალაქო განათლების პროექტის პროგრამით, ლექციების წასაკითხად ჩამოვიდა გერმანელი ეკონომისტი ქრისტოფერ სტეფენი. ჩვენ იგი მივიწვიეთ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალციხის ფილიალში, ეკონომიკის

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, პერიოდული ეკონომიკის თეორიული პრობლემები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 1996, №12, გვ. 83.

ფაკულტეტზე, რომლის დეკანი და ეკონომიკურ მეცნიერებათა კათედრის გამგე ვიყავი. ქრისტოფერ სტეფენის ლექცია შეეხებოდა შეფარდებით უპირატესობათა პრინციპს. მან ასეთი შედარება გააკეთა: თუ გერმანიაში, მანქანის დამზადებას სჭირდება 20 კაცის შრომა, საქართველოში მას დასჭირდება 200 კაცის შრომა; პირიქით, თუ საქართველოში 1 კასრი ღვინის დამზადებას სჭირდება 20 კაცი, გერმანიაში მას დასჭირდება 200 კაცი. ამიტომ დაასკვნა — გერმანიამ უნდა აწარმოოს მანქანები, ხოლო საქართველომ — ღვინო.

ქრისტოფერ სტეფენსთან პოლემიკაში მე მიუთითეთ, რომ საქართველოსთან გერმანიას მართლაც შედარებითი უპირატესობა გააჩნია მანქანების წარმოებაში, ამიტომ საქართველო გერმანიას კონკურენციას ვერ გაუწევს მანქანათმშენებლობის საქმეში. მაგრამ, ვინაიდან საქართველოს გააჩნია სათანადო ინდუსტრიული პოტენციალი, აგრარულ პროდუქციასთან ერთად, მას შეუძლია აწარმოოს სამრეწველო პროდუქციაც, რომლის რეალიზაციას მოახდენს ჩვენს სამხრეთით მდებარე ქვეყნებში (გავიხსენოთ, როგორი მოთხოვნილება იყო თურქეთში ჩვენ მიერ დამზადებულ სამრეწველო ნაწარმზე).

წარმოების შედარებითი ხარჯების თეორიის დამცველები იცავენ განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკის მონოკულტურული და აგროკულტურული განვითარების გზას. მათი მტკიცებით, განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნები ღარიბია კაპიტალით, მაგრამ მდიდარი სამუშაო ძალით. ამიტომ მათ აქცენტი უნდა გააკეთონ შრომატევად წარმოებაზე, უპირატესად სანეღლეულო პროდუქტებზე. ეს დაეხმარება განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებს ისარგებლონ „წარმოების ფაქტორით“.

წარმოების შედარებითი ხარჯების თეორეტიკოსები რეკომენდაციას იძლევიან, განვითარებულმა კაპიტალისტურმა ქვეყნებმა განვითარონ წარმოება მაღალი ტექნოლოგიის საფუძველზე, ხოლო განვითარებადმა ქვეყნებმა შექმნან პერიფერიული წარმოება, სადაც განლაგდება უფრო შრომატევადი და მრეწველობის ეკოლოგიურად მავნე დარგები.

წარმოების შედარებითი ხარჯების თეორია უარყოფს ახალგაზრ-

და სახელმწიფოთა დამოუკიდებელ ეკონომიკურ განვითარებას. იგი მოწოდებულია უზრუნველყოს განვითარებადი ქვეყნების დარჩენა ინდუსტრიული ქვეყნების აგრარულ, სანედლეულო დანამატად.¹

ქართელი ეკონომისტი, პროფესორი გ. თოდუა მიუთითებს, რომ: „თუმცა კაპიტალიზმის გენეზისის დროიდან ნატურალურ და საქონლურ-ფულად ურთიერთობათა ერთიანობაში ამ უკანასკნელის როლის ზრდასთან ერთად შეფარდებითი უპირატესობის მოქმედების ასპარეზიც სულ უფრო გაფართოვდა, მაგრამ გამოჩენილი მოაზროვნეები მაინც დიდ სიფრთხილეს იჩენდნენ და შეფარდებითი უპირატესობის შეფასებისას მტკიცედ იცავდნენ თავიანთი ერების საარსებო ინტერესებს.

თანამედროვე პირობებში თავისუფალ ვაჭრობაზე დაფუძნებული კოსმოპოლიტური თეორია არსებითად სულ უფრო კარგავს მომხრეებს. წინა პლანზე წამოიწია თვითუზრუნველყოფისა და თვითდაკმაყოფილების პრინციპებმა. მით უფრო, რომ ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპი ყოველთვის არ გამოძღინარეობს ეროვნული ეკონომიკის კარგახსნილობიდან. ასეთი ტემპი ხშირ შემთხვევაში არაა დამოკიდებული ექსპორტის მოცულობასა და ერის ინდუსტრიულ დაწინაურებაზე. ამგვარი კავშირების სიკეთით მხოლოდ ზოგიერთი ინდუსტრიული ქვეყანა გამოირჩევა.

თვითუზრუნველყოფისა და თვითრეგულირების პრინციპი მოითხოვს საკუთარი რესურსებით ვაწარმოოთ ის, რაც გვჭირდება და რისი წარმოებაც შეგვიძლია; ძირითადად მოიხმარე ის, რასაც აწარმოებ; გეზი აიღე შინაგან განვითარებაზე, რომლის შედეგად ეროვნული პროგრესი საკუთარი კულტურის შესაბამისად წარიმართება. სწორედ მასზე დაყრდნობით შეიძლება ისტორიული შორეთიდან მომდინარე ტრადიციული რიტმის გაძლიერება და გარედან თავსმოხვეული პროცესების აცილება“.²

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა რეტროსპექტივა და თანამედროვე პრობლემები, ნაწილი I, თბ., 1997, გვ. 105, ნაწილი II, გვ. 143.

² გ. თოდუა, მღვრადი ეკონომიკა და შეფარდებითი უპირატესობის ერთიანობის საყოველთაო კანონი, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 1996, №12, გვ. 29-30.

აღნიშნულ მსჯელობას შეიძლება ის დაემატოთ, რომ რესურსების ადგილზე გადამუშავება და მზა ნაწარმის ექსპორტი ეკონომიკურად მომგებიანია. ხის მორების გატანის ნაცვლად, შეიძლება ადგილობრივ დამზადდეს ხის ნაწარმი (პარკეტი, ხის ნაკეთობები და ა.შ.). ჯართის გატანის ნაცვლად შეიძლება მეტალურგიული ნაწარმი და მეტალის სხვა ნაკეთობები დამზადდეს და გატანილ იქნეს საექსპორტოდ. ამ პროცესის ერთ-ერთი პოზიტიური შედეგი იქნება დასაქმებულობის ზრდა, რაც ასე მტკივნეულია ჩვენს ქვეყანაში.

მდგრადი ეკონომიკა იმას კი არ ნიშნავს, რომ ესა თუ ის ერი დაადგეს კარჩაკეტილობის გზას; მან მდგრადი ეკონომიკის საფუძველზე ოპტიმალურად უნდა გამოიყენოს შეფარდებითი უპირატესობის შესაძლებლობანი. მდგრადი ეკონომიკა ისე უნდა აკმაყოფილებდეს ერის მოთხოვნებს, რომ მომავალ თაობებს არსებობის საფრთხე არ შეუქმნას, გაპარტახებული ბუნება და ეკონომიკური რესურსები არ დაეუტოვოთ მათ. თანამედროვე პირობებში ფაქტობრივად არ მოქმედებს მდგრადი მსოფლიო მოდელი. ჰაერი უკონტროლობის გამო ბინძურდება. არსებობს ეკოლოგიური გარემოს მკვეთრი, გლობალური გაჭუჭყიანების საშიშროება.¹

შეფარდებითი უპირატესობის პრინციპისა და მდგრადი ეკონომიკის პარამონიული შეთანაწყობა მხოლოდ სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმის გამოყენებითაა შესაძლებელი. ეს პროტექციონიზმი დასაწყისში ცხადია მერკანტილისტური ხასიათისა იქნება. „შემთხვევითი არაა, რომ XX საუკუნის ინტელექტუალური გიგანტი ჯ. მ. კეინზი მხარს უჭერდა მერკანტილისტთა პოლიტიკის ეროვნულ ხასიათს, მათ ეკონომიკურ ნაციონალიზმს და პოზიციას სახელმწიფოს აქტიური ეკონომიკური როლის საკითხში.“²

შემთხვევითი როდია — აღნიშნავს პროფესორი გ. თოდუა — რომ „ნეომერკანტილიზმის გაძლიერება თანამედროვე პირობებში საერ-

¹ გ. თოდუა, მდგრადი ეკონომიკა და შეფარდებითი უპირატესობის ერთიანობის საყოველთაო კანონი, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 1996, №12, გვ. 29-30.

² იქვე, გვ. 31.

თაშორისო ასპარეზზე ეკონომიკურ ძალთა თანაფარდობის უცილობელ შეცვლას გამოიწვევს. ტრანსეოცენული ეკონომიკური ორგანიზაციების როლი თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკაში დიდია, მაგრამ მათ არსებითად მაინც ვერ შეძლეს სუვერენულ სახელმწიფოთა შორის კონკურენციის შეზღუდვა და ურთიერთუნდობლობის აღმოფხვრა. ნეომერკანტილისტური თეორიისა და პრაქტიკის ავტორიტეტი სულ უფრო იზრდება. ამიტომ ვფიქრობთ, მომავლის პერსპექტივების თვალსაწიერით მას ლიბერალიზმზე ნაკლები მოქმედების ასპარეზი არ ექნება.¹

სრულიად ვეთანხმებით პროფესორ გ. თოდუას, როდესაც აღნიშნავს, რომ „მდგრადი ეკონომიკისა და შეფარდებითი უპირატესობის ერთიანობის საყოველთაო კანონის ობიექტურ მოთხოვნათა გათვალისწინება ერთა შორის ურთიერთსასარგებლო ოპტიმალური თანამშრომლობის, ეროვნულ სახელმწიფოთა ინტერესების დაცვის საიმედო გარანტი იქნება ყოველთვის. მასში მაქსიმალურადაა გასაიდუმლოებული მაღალგანვითარებული ინდუსტრიული სახელმწიფოების და განვითარებადი ქვეყნების მეურნეობათა მიზეზობრივი ეკონომიკური კავშირების განხორციელების რეალური შესაძლებლობანი; ამ უკანასკნელთა სწრაფვა ინდუსტრიული დაწინაურებისა და მდგრადი მდგომარეობის მიღწევისაკენ მსოფლიო ასპარეზზე“.²

* * *

თანამედროვე პირობებში მკვეთრად იცვლება განვითარებული სახელმწიფოებისა და განვითარებადი ქვეყნების ურთიერთობის ხასიათი. ბევრი განვითარებადი ქვეყანა უკვე უშვებს ჩარხებს, ელექტრონიკას, ტურბინებს, ავტომობილებს, სხვა რთულ მანქანებს და მზა ნაკეთობებს. ისეთი ქვეყნები, როგორიცაა ინდოეთი, ეგვიპტე, ბრაზილია, არგენტინა, სამხრეთ კორეა და რიგი სხვა, მნიშვნელოვნად

¹ გ. თოდუა, მდგრადი ეკონომიკისა და შეფარდების ერთიანობის საყოველთაო კანონი, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 1996, №12, გვ. 34.

² გ. თოდუა, აღამ სპითი და თანამედროვე საერთაშორისო ეკონომიკის აქტუალური საკითხები, თბ., 2000, გვ. 86-87.

მუშაობენ ექსპორტისათვის, გააქვთ მანქანათმშენებლობის პროდუქცია, ელექტრონიკა და სხვა, მთელი რიგი სასაქონლო ჯგუფების მიხედვით ჯაბნიან ისეთ კონკურენტებს, როგორიცაა იაპონია, აშშ და ევროპის ქვეყნები.

განვითარებადი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში მომხდარი ძვრები ძირითადად განპირობებულია იმით, რომ განმტკიცდა ამ ქვეყნების კონტროლი თავიანთ რესურსებზე ახლო წარსულისაგან განსხვავებით, როცა ეს ფუნქცია ეკუთვნოდა დასავლეთს. აქ მთავარ როლს ასრულებენ სახელწიფო საფინანსო-ეკონომიკური ინსტიტუტები, რომლებიც ემსახურებიან კვლავწარმოებით პროცესს; განმტკიცდა ან ხელახლა შეიქმნა რგოლები, როგორიცაა: მძიმე მრეწველობა, ბანკები, საწარმოო ინფრასტრუქტურა, კადრების მომზადებისა და განათლების სისტემები.

უნდა აღინიშნოს, რომ განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური ზრდის განმაპირობებელი ძირითადი შიდა ფაქტორია დემოგრაფიული ფაქტორი. იგი ძლიერ გავლენას ახდენს ბაზრის სტრუქტურაზე, დასაქმებაზე, წარმოებაზე. ეს გავლენა ვლინდება ორი მიმართულებით: ჯერ ერთი, მოსახლეობის ზრდა ავტომატურად ამძლავებს სამომხმარებლო მოთხოვნას, ქმნის დაძაბულობას მასობრივი მოხმარების ყველა რგოლში. ამით იგი გადიდებულ მოთხოვნებს უყენებს მოხმარების ძირითად საშუალებათა წარმოებას. ამის შედეგად სამეურნეო ცხოვრების ორგანიზაციის ტრადიციული ფორმები ღებულობენ განვითარების იმპულსს, რამდენადაც სწორედ ისინი ემსახურებიან ამ მუდმივად მზარდ მოთხოვნას. გაფართოებული კვლავწარმოების ასეთი ტიპი უპირატესად ექსტენსიურია. მისი წარმატებით განვითარებისათვის აუცილებელია მრავალწობიანი ეკონომიკური სისტემა. მეორე დემოგრაფიული ფაქტორი ძლიერ ზეგავლენას ახდენს პროცესზე; სახელმწიფოს აიძულებს გააფართოვოს წვრილი და ნახევრად წვრილი საწარმოებისაგან შემდგარი საწარმოო აპარატი, რათა უზრუნველყოს დასაქმების ზრდა სამუშაო ძალით რეზერვის ზრდის შესაბამისად.

ტექნოლოგიურმა პროგრესმა მნიშვნელოვნად გააფართოვა განვითარებადი ქვეყნების სამეურნეო აღმავლობის შესაძლებლობები. განვითარებად სამყაროში ეკონომიკური ზრდის ყველაზე მნიშვნელოვანი შედეგი ხასიათდება იმით, რომ 1960-2000 წლებში წარმოების მოცულობა მთლიანად მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

ამის შედეგად ყოფილ მეტროპოლიებსა და განვითარებად ქვეყნებს შორის განვითარების დონეებში გარღვევის ზრდის საუკუნოვანმა ტენდენციამ შენელება იწყო; ნობელის პრემიის ლაურეატის ვ. ლეონტიევის ოპტიმისტური შეფასებით, განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების დონეებში არსებული სხვაობის ლიკვიდაციის შესაძლებლობა შეიძლება გაჩნდეს მხოლოდ XXI საუკუნის შუახანებში. ეს შესაძლებლობა შეიძლება რეალიზდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შენარჩუნებულ იქნება საგარეო რესურსების მნიშვნელოვანი ნაკადი ამ ჯგუფებში, რაც უზრუნველყოფს მათი ზრდის ტემპების ამაღლებას.

5.3. „პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორია

განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკურ ლიტერატურაში დიდი პოპულარობითა და ავტორიტეტით სარგებლობს „პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორია.

„პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორია შეიქმნა XX საუკუნის 40-50-იან წლებში ლათინურ ამერიკაში. ამ თეორიის აღიარებული წარმომადგენელია პაულ პრებიში (არგენტინა). სხვა თეორეტიკოსებიდან აღსანიშნავია ს. ფურტადო (ბრაზილია), მ. ბალბოა, ა. ფერერი (არგენტინა), ვ. ურკიდი, ხ. ნოიოლა, ა. პინტო, გ. მარტინერი, ო. სუნკელი, კ. მარტესი (ჩილე). სპეციალისტები აღნიშნავენ, რომ ეს არის განვითარებადი ქვეყნების პირველი საკუთარი თეორიულ-ეკონომიკური სკოლა.¹

განვითარებად ქვეყნებში ადგილობრივი კადრები აღიზარდა. მიღებულია თეორიულმა განათლებამ და საკუთარი ქვეყნის რეალურმა

¹ Б. Э. Ярошевский, Теория периферийной экономики, М., 1973, стр. 5.

ცხოვრებამ ბევრი რამ ასწავლა მეცნიერ-ეკონომისტებს.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ლათინური ამერიკის ბევრი მეცნიერ-ეკონომისტი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ მათი განვითარების მიმართულებები და კონცეფციები უშუალოდ ამ ქვეყანაში უნდა იქნეს დამუშავებული და არა ამერიკასა თუ დასავლეთ ევროპაში. ლათინური ამერიკის უმრავლეს ქვეყნებში საკუთარი კადრები აღიზარდა. საზღვარგარეთულმა თეორიულმა განათლებამ და საკუთარი ქვეყნის რეალურმა ცხოვრებამ ადგილობრივი მეცნიერ-ეკონომისტები გარკვეულ დონემდე აიყვანა. ისინი აქტიურად მონაწილეობენ ეკონომიკური მშენებლობის პრაქტიკაში.

ლათინური ამერიკის ეკონომისტთა თეორიების ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემაა რესურსების განაწილების კრიტერიუმის მოძიება. დასავლეთელი ავტორები ტრადიციულად თვლიდნენ, რომ მსოფლიო ბაზარი შედარებითი სარგებლობის კრიტერიუმის მეშვეობით უზრუნველყოფს რესურსების ყველაზე კარგ განაწილებას და ყველა პარტნიორის სარგებლიანობას. ლათინურ-ამერიკელმა თეორეტიკოსებმა უარყვეს კლასიკური სკოლის ეს შეხედულება და ის არასრულფასოვნად ჩათვალეს.

„პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორიის თანახმად, განვითარებადი ეკონომიკური ჩამოყალიბების დაძლევა შეიძლება მხოლოდ შრომის არსებული საერთაშორისო დანაწილების კარდინალური გარდაქმნის საფუძველზე.¹

3. პრებიშის მიერ ფორმულირებულ იქნა ცნება — „ცენტრი“ (მოწინავე კაპიტალისტური სახელმწიფოები, ციკლური რყევის წყაროები) და „პერიფერიები“ (მსოფლიოს ეკონომიკურად ჩამორჩენილი რაიონები). ლათინურ-ამერიკული ქვეყნების ეკონომიკის სტრუქტურული ცვლილებების ანალიზმა ადგილობრივი მკვლევრები იმაში დაარწმუნა, რომ ინდუსტრიალიზაციის პოლიტიკა როგორც ეროვნულ, ისე რეგიონულ ჩარჩოებში ზრდის პერიფერიული ეკონომიკის

¹ ჯ. ხარიტონაშვილი, პერიფერიული ეკონომიკის თეორიული პრობლემები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 1996, №12, გვ. 84.

ცენტრის ეკონომიკასთან დაკავშირების ხარისხს.

განვითარდა იდეა ეკონომიკის სტრუქტურული ცვლილებების შესახებ, რაც გულისხმობს იმპორტის შეცვლას ინდუსტრიალიზაციით. ის დაკავშირებული იყო წარმოების საშუალებათა მწარმოებელ ეროვნული ღარგების შექმნასთან.

ლათინურ-ამერიკელ თეორეტიკოსებს ხშირად უწოდებენ კეინ-ზისა და მანპეინის მიმდევრებს. ისინი იყენებენ აგრეთვე ვ. ლეონტიევის, დიუზენბერგის, ნურკეს და სხვათა იდეებს.

ბრაზილიელი ს. ფურტადო, პერუელი ხ. ბრეზანო და სხვა ეკონომისტები მიიჩნევენ, რომ ინდუსტრიალიზაციამ და სოციალურ-ეკონომიკურმა გარდაქმნამ უნდა უზრუნველყოს ადამიანთა არსებობისათვის მინიმალური პირობები. „მესამე სამყაროს“ ადამიანებს მისცეს ფიზიოლოგიური და ეკონომიკური დოვლათის მინიმუმი. ისინი აუცილებლად თვლიან „შემშილის ეკონომიკის“ თეორიის შეცვლას „ადამიანის ეკონომიკით“.

ადამიანის ეკონომიკის თეორია არ იფარგლება მხოლოდ სოციალური დანახარჯებისა და სიკეთის ჩამოთვლით, კალორიების გაზომვით და ა.შ. ის ეხება აგრეთვე ისეთ საკითხებს, როგორიცაა პიროვნება, ჰუმანიზმი და სხვ.

„პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორიები განიხილავენ ფინანსების სტაბილურობის საკითხსაც. ხ. ნოილოლამ შეადგინა ინფლაციის წარმოშობისა და გავრცელების საკუთარი ფაქტორები. მათ შორის იგი გამოყოფს ექსპორტის რყევას და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების არასაკმარის განვითარებას მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. ინფლაციის გავრცელების მექანიზმში მას შეჰყავს საგადასახადო სისტემის რეგრესულობა, საკრედიტო მექანიზმი, ფასებისა და შემოსავლების კორექტირების მექანიზმი და ა.შ.

„პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორიებს არაერთგვაროვნად აფასებენ დასავლეთელი ეკონომისტები: ჯ. პაულსონი, ჯ. სმიტი, რ. ნურკეს, პ. როზენშტეინ-როდანი, ი. ტინბერგენი, ა. ლუისი და სხვ.

ამერიკელი ჯ. პაულსონი „პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორიას მიიჩნევს, როგორც გაურკვეველს, თუმცა, ამასთან, ინტუიციურად

კორექტულსაც უწოდებს მას.

სხვადასხვანაირი შეფასების მიუხედავად „პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორიის მიზანი იყო ამ ქვეყნების ეკონომიკური დაწინაურება და მათი გამოსვლა განვითარებული ქვეყნების გავლენისაგან. უნდა ითქვას, რომ ლათინური ამერიკის ეკონომისტებმა ამ და სხვა თეორიებით მართლაც შეუქმნეს თავიანთ ქვეყნებს თეორიული ბაზა ეკონომიკური წინსვლის რეალიზაციისათვის. ამჟამად ლათინური ამერიკის ზოგიერთი ქვეყანა განვითარების საკმაოდ მაღალ დონეზე იმყოფება.

„პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორეტიკოსებმა მოძებნეს თავიანთი მოძღვრების ძირითადი ამოსავალი პუნქტი. ეს იყო ცენტრისა და პერიფერიის თანაფარდობა. მათ დაამტკიცეს, რომ, თუ ქვეყანა ან კონტინენტი პერიფერიის მდგომარეობაში დარჩება, ყოველთვის დამოკიდებული იქნება ცენტრში მიმდინარე ეკონომიკურ პროცესებზე. სანათადო ანალიზის შემდეგ დასახელებული თეორიის მიმდევრებმა შეიმუშავეს ლათინური ამერიკის ქვეყნების ინდუსტრიალიზაციის, ეკონომიკური განვითარების ჰიპოთეზები, იმპორტის შეცვლის თეორიები. მათ აგრეთვე შეძლეს კონკრეტული კვლევის ჩატარება ფინანსურ სტაბილიზაციაზე, კომპლექსურ პროგრამირებაზე და სხვ. „პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორეტიკოსებმა შეიმუშავეს საზოგადოების და განვითარების სტილის მოდელები.

„პერიფერიული ეკონომიკის“ თეორიის დასახული მიზნების მიღწევის გზაზე მნიშვნელოვან მომენტს წარმოადგენს რეგიონული ინტეგრაციული პროცესების ზრდა განვითარებადი ქვეყნების სისტემაში.

თანამედროვე პირობებში შეინიშნება რეგიონული ინტეგრაციული პროცესების გააქტიურება განვითარებადი ქვეყნების სხვადასხვა ზონაში: აზიაში, აფრიკასა და არაბულ რეგიონებში.

ამჟამად ლათინური ამერიკისა და კარიბის აუზში ზორციელდება რიგი ინიციატივები რეგიონული ინტეგრაციის ლიბერალიზაციის ტალღის გავრცელების შედეგად და ნაწილობრივ ჩრდილო-ამერიკული ზონის შექმნის შესახებ ჩრდილოეთის ქვეყნების შეთანხმების საპასუხოდ.

ზოგიერთ ამ ინიციატივათაგანი მკაცრად ორმხრივია. მაგალითად, 1992 წლის აპრილში ჩილემ ხელი მოაწერა შეთანხმებას კენესუელასთან თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ. ეს უკანასკნელი უკვე წარმოადგენს ჩილეს მესამე უმსხვილეს სავაჭრო პარტნიორს ლათინურ ამერიკაში. ამასთან, მექსიკამ 1991 წელს ხელშეკრულება გააფორმა ჩილესთან თავისუფალი ვაჭრობის სფეროში, რომელიც ითვალისწინებდა ორმხრივ ვაჭრობაში ყოველგვარი ბარიერების ეტაპობრივ გაუქმებას. პერუმ ხელი მოაწერა შეთანხმებას ბოლივიასთან და კენესუელასთან, რომლითაც გააუქმა ტარიფები და შეზღუდვები ამ ქვეყნებიდან იმპორტზე.

ორმხრივი შეთანხმების ამ ახალ ქსელთან მოქმედებს სუბრეგიონული გაერთიანებებიც. სამხრეთ კონუსის ქვეყნების საერთო ბაზრის შექმნამ განაპირობა მის წევრ ქვეყნებს (არგენტინა, ბრაზილია, პარაგვაი და ურუგვაი) შორის ვაჭრობის სწრაფი ზრდა. ამ ქვეყნების წილად მოდის ლათინური ამერიკის მოსახლეობის 45%. მთლიანი შიდა პროდუქტის 50% და საგარეო ვაჭრობის ბრუნვის 30%. ამ გაერთიანების შიდა რეგიონული ვაჭრობა სწრაფი ტემპით იზრდება.

ცენტრალურ ამერიკაში მშვიდობისა და დემოკრატიის თანდათანობით გავრცელება გახდა ცენტრალურ-ამერიკული საერთო ბაზრის წევრ ქვეყნებს შორის ინტეგრაციის პროცესის გამოცოცხლების ძირითადი ფაქტორი. გვატემალამ, ჰონდურასმა და სალვადორმა 1992 წლის მარტში გააუქმეს ყველა საჭირო გადასახადები და შექმნეს საერთო ბაზარი. გარდა ამისა, ცენტრალურ-ამერიკული საერთო ბაზრის ხუთმა წევრმა 1996 წელს ხელი მოაწერა შეთანხმებას თავისუფალი სავაჭრო ზონის შექმნის შესახებ მექსიკასთან და კენესუელასთან.

აზიაში, განსაკუთრებით წყნარი ოკეანის ზოლში, შეინიშნება მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის ყველაზე მაღალი ტემპი. აზიის ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების (ჰონკონგი, კორეის რესპუბლიკა, სინგაპური და ჩინეთის პროვინცია — ტაივანი) ეკონომიკური ზრდის საშუალო წლიურმა ტემპმა 1971-1990 წლებში შეადგინა თითქმის 9% ამ

ორი ათწლეულის განმავლობაში. ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპები შეინიშნებოდა აგრეთვე სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სახელმწიფოთა ასოციაციის რესურსებით მდიდარი ოთხი ქვეყნიდან (ინდონეზია, მაღაიზია, ტაილანდი და ფილიპინები) სავაჭრო. არსებითად ტაილანდი, მაღაიზია და ინდონეზია, რომლებიც ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპით ხასიათდებიან, შეადგენენ სამრეწველო საქონლის ექსპორტიორი ქვეყნების მეორე თაობას. საგარეო კავშირების განვითარებაზე ორიენტირებული პოლიტიკის გატარება ნებისმიერ შემთხვევაში იწვევს მსოფლიო ბაზრისაგან დამოკიდებულების გაძლიერებას. უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში სასაქონლო ექსპორტი ყოველწლიურად იზრდებოდა 11%-ით იაპონიაში, 13-18%-ით ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში, 6-15%-ით სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სახელმწიფოთა ასოციაციის ქვეყნებში და 15%-ით ჩინეთში.¹ ზრდის ეს ტემპი აჭარბებდა შემოსავლის შესაბამისი ზრდის ტემპს, რაც იწვევდა ამ ქვეყნების ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაციის გაძლიერებას. გარდა ამისა, კარდინალური ცვლილებები მოხდა ამ ქვეყნების ექსპორტის სტრუქტურაში. იაპონია გახდა მაღალტექნოლოგიური სამრეწველო საქონლის წამყვანი ექსპორტიორი. ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები მარტივი სამრეწველო საქონლის ექსპორტიდან გადავიდნენ სულ უფრო კაპიტალტევადი პროდუქციის ექსპორტზე. სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სახელმწიფოთა ასოციაციის ქვეყნები უპირატესად ბუნებრივი რესურსების ექსპორტიდან გადავიდნენ მარტივი სამრეწველო საქონლის ექსპორტზე. მთლიანად აზია-წყნარი ოკეანის რეგიონში მიმდინარე სტრუქტურული ცვლილებები თავის ასახვას პოულობს მისი ექსპორტის სტრუქტურაში, რომელიც ზოგადად მოგვაგონებს წეროების გუნდს: წინა იაპონია, მას მოჰყვებიან ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სახელმწიფოთა ასოციაციის ქვეყნები და ჩინეთი.

საგულისხმოა, რომ აზიაში ჯერ კიდევ არ არსებობს საერთო რეგიონული შეთანხმება პრეფერენციული ვაჭრობის შესახებ.

¹ Р. Хасбулатов, Мировая экономика, М., 1995.

ამასთან, წყნარი ოკეანის ზოლში სწრაფი ტემპით მიდის არა-ფორმალური რეგიონალიზაციის პროცესი, რაც დაკავშირებულია ბაზრების გახსნასთან დაკავშირებული ზომების მიღებასა და იაპონიიდან და ახალი ინდუსტრიული ქვეყნებიდან ინვესტიციების მნიშვნელოვან ნაკადთან. 1991 წლისათვის შიდა აზიური ვაჭრობის მოცულობამ ექსპორტის მთლიან მოცულობასთან პროცენტული მიმართებით შეადგინა ორი მესამედი — ჩინეთში, 50%-ზე მეტი საასას ქვეყნებში და 40% ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში. 1991 წელს იაპონიის ექსპორტმა ასოციაციის ქვეყნებში და ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში ფაქტობრივად გადაჭარბა მის ექსპორტს აშშ-ში. ამასთან აშშ რჩება აღმოსავლეთ აზიის საექსპორტო საქონლის (განსაკუთრებით სამრეწველო საქონლის) გასაღების მნიშვნელოვან ბაზრად.

რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაციის გაღრმავების პირობებში, რომელიც მოძრაობს საბაზრო ძალებით, ოფიციალური შეთანხმების გაფორმება შესაძლოა ზედმეტი აღმოჩნდეს, განსაკუთრებით რეგიონის ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაში არსებული განსხვავებულობის შუქზე. თუმცა აზიის განვითარებად ქვეყნებს რეგიონული ინიციატივის შესახებ საკითხის განხილვისაკენ უბიძგებს ორი მნიშვნელოვანი ფაქტორი: პოტენციური იზოლაციონიზმი და ეკონომიკური ინტეგრაციის უპირატესობა. ამიტომ ეს საკითხი კვლავ წესრიგში რჩება და აქტიური განხილვის საგანია.

მიუხედავად იმისა, რომ ინტეგრაციის იდეა აფრიკაში მხარდაჭერას პოულობს, ამ სფეროში დღემდე ვერ იქნა მიღწეული განსაკუთრებული წარმატებები. შიდა აფრიკული ვაჭრობა კვლავინდებურად რეგიონული ვაჭრობის მოცულობის 5%-ზე ნაკლებს შეადგენს. თუმცა აფრიკული პოლიტიკური მოღვაწენი აქტიურად გამოხატავენ ეკონომიკური ინტეგრაციის დაჩქარების სურვილს. 1992 წლის აგვისტოში უმაღლეს დონეზე შეხვედრის მონაწილეები სამხრეთ აფრიკის განვითარების კოორდინაციის კონფერენციის ფარგლებში შეთანხმდნენ დაეარსებინათ თანამეგობრობა. სამხრეთ აფრიკის განვითარების რატიფიცირების შემდეგ ეს ორგანიზაცია შეცვლის სამხრეთ აფრიკის ეკონომიკური განვითარების კონცეფციას. იგი

მოწოდებულია თანდათანობით გააუქმოს წინააღმდეგობანი საქონლის, კაპიტალისა და სამუშაო ძალის თავისუფალი მოძრაობის გზაზე. ამ გაგებით აღნიშნული ორგანიზაციის მიზნები ეთანადება აფრიკული ერთიანობის ორგანიზაციის მიზნებს, რომელიც რეგიონული ეკონომიკური ინტეგრაციის გაძლიერებას მიიჩნევს აფრიკული ეკონომიკური თანამეგობრობის შემადგენელ ელემენტად.

აღსანიშნავია, რომ მთელი რიგი რეგიონული ინტეგრაციული შეთანხმებები და ორგანიზაციები მოქმედებს არაბული რეგიონის ქვეყნებში (ორმხრივ და მრავალმხრივ საფუძველზე). ყველა ქვეყნისათვის საერთო, უნივერსალურ ორგანიზაციად გამოდის არაბული ქვეყნების ლიგა შტაბბინით კაიროში. აფრიკის შვიდი სახელმწიფო (ალჟირი, ეგვიპტე, ლიბია, მავრიტანია, მაროკო, სომალი და ტუნისი) არაბული სავალუტო ფონდის წევრებს წარმოადგენენ. ეს ორგანიზაცია გაელენას ახდენს სხვადასხვა ინტეგრაციულ ფორმათა შექმნაზე.

განვითარებადი ქვეყნების დიფერენციაციის პროცესის შედეგად გამოიყო ქვეყნებისა და ტერიტორიების განსაკუთრებული ჯგუფი (სამხრეთი კორეა, ტაივანი, ჰონკონგი, სინგაპური, მალაიზია, ტაილანდი, ბრაზილია, მექსიკა, არგენტინა), რომელმაც მიიღო „ახალი ინდუსტრიული ქვეყნების“, ანუ „ახალი ინდუსტრიული ეკონომიკის“ სახელწოდება. ამჟამად ისინი გამოირჩევიან უფრო მაღალი ეკონომიკური ზრდით, ვიდრე, მაგალითად, დასავლეთ ევროპის ქვეყნები ან აშშ.

დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამჟამად პროგნოზების უმრავლესობა დაიყვანება იმაზე, რომ XXI საუკუნე იქნება სწორედ აზიურ წყნაროკეანური ძლიერების პერიოდი. ეს რეგიონი დაიკავებს დომინირებულ პოზიციებს მსოფლიო ეკონომიკაში. ამ პროგნოზებს აქვს რეალური საფუძველი, ისინი ამოდიან იმ ფაქტიდან, რომ ამ რეგიონის ქვეყნების წილი მსოფლიო მეურნეობაში ყოველწლიურად განუხრელად იზრდება, რაც განპირობებულია მაღალი ტექნოლოგიებით და წარმოების დაბალი დანახარჯებით.

5.4. შეხედულებანი განვითარებადი და გარდამავალი ქვეყნების ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის შესახებ

განვითარებადი და გარდამავალი ქვეყნების ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევა მჭიდრო კავშირშია სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის გაძლიერებასთან. კერძოდ, პერსპექტიული განვითარების პროგრამის განხორციელებასთან. ფინანსური რესურსების შეზღუდულობა, მათი უფრო ნაყოფიერად გამოყენების აუცილებლობა უცილობლად მოითხოვს მთავრობის მონაწილეობას ეკონომიკურ მშენებლობაში. ახალგაზრდა სუვერენული ქვეყნები ისწრაფვიან სახელმწიფო გამოიყენონ როგორც უმნიშვნელოვანესი იარაღი თავიანთი ეკონომიკური ჩამორჩენილობის ლიკვიდაციისათვის.

განვითარებადი და გარდამავალი სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის გაძლიერების აუცილებლობის აღიარებამ ფართო გავრცელება პოვა ეკონომიკურ ლიტერატურაში. ინდოელი ეკონომისტი, ა. გხოში წერს: „ეკონომიკური განვითარება მთავრობის ისეთ ფუნქციას წარმოადგენს, როგორც კერძო ინიციატივა, მაგრამ სახელმწიფოს როლი უფრო მნიშვნელოვანი ხდება ჩამორჩენილ ქვეყნებში“.¹

ინდოელი ეკონომისტი რ. ჩატერჯი სახელმწიფოს ეკონომიკური როლის შემდეგ შეფასებას იძლევა: „სახელმწიფომ აქტიური როლი უნდა ითამაშოს, შეიძლება წამყვანი როლიც ეკონომიკური და სამრეწველო განვითარების ჩვენს პროგრამაში, თუ გვსურს ჩვენ შევაჩეროთ ჩვენი სასიცოცხლო დონის გაღრმავებადი გაუარესება და რამდენადმე ავამაღლოთ იგი“.²

ამრიგად, სახელმწიფოს როლის გაძლიერება განვითარებად და გარდამავალ ქვეყნებში უნდა შეფასდეს, როგორც პროგრესული მოვლენა, რომელიც თანამედროვე ეტაპზე პასუხობს საერთო ეროვნულ ინტერესებს.

სუვერენული სახელმწიფოების საქმიანობის სწორედ ეს მხარე

¹ Новые явления в современной буржуазной политической экономии в связи с экономической политикой, т. 1, София, 1963, стр. 306.

² იქვე.

იწვევს რიგი ეკონომისტების წინააღმდეგობას. ისინი გამოდიან თავისუფალი მეწარმეობის, კერძო ინიციატივის დაცვის პოზიციით, რომელმაც, მათი აზრით, ძირითადი როლი უნდა ითამაშოს ყოფილი კოლონიების განვითარებაში. მათ ნაშრომებში სახელმწიფოს მიეკუთვნება დამხმარე როლი. მისი საქმიანობა უნდა შემოიფარგლებოდეს ზოგიერთი დარგით კომუნალური მომსახურების სფეროში — რომლებითაც დაინტერესებული არ არის კერძო კაპიტალი.

ამერიკელი ეკონომისტები — ნ. ბიუკინენი და პ. ელისი რეკომენდაციას აძლევენ სახელმწიფოს განვითარებად ქვეყნებში ხელი მოჰკიდოს ჯანდაცვის, განათლების, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის ორგანიზაციას.

პ. ობრუი, პ. ჩენერი და სხვა ეკონომისტები აღიარებდნენ განვითარებად ქვეყნებში სახელმწიფოს, ეკონომიკური როლის გაძლიერებას, მაგრამ მხოლოდ იმ მიმართულებით, რომელიც უზრუნველყოფს სახელმწიფო სექტორის დაქვემდებარებას კერძო მეწარმეობის ინტერესებისადმი. ამიტომ სახელმწიფოს ძირითად ეკონომიკურ ფუნქციად აცხადებდნენ კერძო კაპიტალისტების სასურველი პირობების შექმნას. ყოველივეს, რაც სახელმწიფოს საქმიანობაში შეიძლება კერძო კაპიტალისტების მიუღებელი აღმოჩნდეს, სრულიად უარყოფენ.

ამრიგად, აღნიშნული ეკონომისტები საკითხს აყენებდნენ არა სახელმწიფოს როლის შესახებ განვითარებად და გარდამავალ ქვეყნებში, არამედ ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის დასაშვები საზღვრებისა და მისაღები ფორმების შესახებ. სახელმწიფოს საქმიანობის საზღვრებად ჩვეულებრივ თვლიან სოციალურ და ეკონომიკურ ინფრასტრუქტურას.

* * *

აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ექსტრემალურ სიტუაციებში ეკონომიკური წონასწორობის მიღწევა შესაძლებელია ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის გზით.

სახელმწიფო ყოველთვის ქმნის ეკონომიკის ფუნქციონირების საერთო კლიმატს, ნებისმიერ სამეურნეო სისტემაში განსაზღვრავს ეკონომიკური აგენტების „თამაშის წესებს“. ის უზრუნველყოფს სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური საქმიანობის სამართლებრივი ბაზის შექმნას. სამართლებრივი ორგანოები უზრუნველყოფენ ყველასათვის სავალდებულო „თამაშის წესების“ დაცვას ფართო ეკონომიკურ სივრცეში; იძლევა წარმოშობილი კონფლიქტების გადაჭრის გარანტიას. საბაზრო სამართლებრივი საზოგადოებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური უფლებების და მოვალეობების იურიდიულ გაფორმებას. ამ ურთიერთობებში სახელმწიფოს მიეკუთვნება განსაზღვრული როლი, როგორც იურიდიულ გარანტსა და არბიტრს ეკონომიკური გარიგებების მონაწილეების ურთიერთობებს შორის. მაგრამ საკმარისი არ არის სახელმწიფოს მიერ თამაშის წესების მხარდაჭერა, რომლებიც ახალ საბაზრო პირობებს პასუხობს. ბაზრის სამართლებრივი ბაზა საჭიროა ახლიდან შეიქმნას. აუცილებელია ამ წესების დაცვის ინსტიტუციონალური უზრუნველყოფა.

გარდამავალი ეკონომიკა გამოირჩევა სოციალურ-კლასობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბებული სისტემით. ძველი მუშურ-გლეხური კლასობრივი სტრუქტურა დაიმსხვრა, ხოლო ახალი არ ჩამოყალიბებულა. რადგან არ არის სოციალურ-კლასობრივი განსაზღვრულობა, არაა არც ეკონომიკური განვითარების მამოძრავებელი ძალები. ბურჟუაზია პრაქტიკულად ჩასახვის მდგომარეობაშია. ის ჯერ-ჯერობით ეკონომიკასა და პოლიტიკაში მოქმედებს ინტუიციის დონეზე. სახელმწიფოს ძველი სისტემა დამსხვრეულია, ახალი ქმნადობის პროცესშია. პრაქტიკულად მას არა აქვს თავისი სამოქალაქო საფუძველი ჩამოყალიბებული სოციალურ-კლასობრივი და ეკონომიკურად განსაზღვრული სახით.

გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნებში ყალიბდება საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე შერეული მოდელის ესა თუ ის სახესხვაობა. ამ ქვეყნებში საბაზრო გარდაქმნები ხორციელდება ზემოდან ინიციატივით და არა ქვემოდან საყოველთაო მხარდაჭერის ვითარება-

ში. ასეთ ვითარებაში ეკონომიკის რეგულირებაში ფრიად მნიშვნელოვანი როლი ეკუთვნის სახელმწიფოს.

ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევას დიდ ყურადღებას აქცევენ: ჯ. კეინზი, ე. ჰანსენი, პ. სამუელსონი, ა. პეზენტი, კ. ეკლუნდი, ე. მექვაბიშვილი¹ და სხვ.

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის შერეული მოდელის ქმნა-დობის პროცესში სახელმწიფო გადაიქცა ეკონომიკური საქმიანობის აქტიურ სუბიექტად. ამასთან, არ დაკარგა პოლიტიკური ინსტიტუტის სტატუსი მთელი მისი ატრიბუტებით. ახალი სტატუსის შეძენა მნიშვნელოვანი ზომით შეზღუდულია თანამედროვე ეკონომიკის რეგულირების საბაზრო მექანიზმის სტიქიით, რაც სრულიად არ ნიშნავს სახელმწიფოს შეზღუდვას ობიექტური ეკონომიკური კანონების მოქმედების სფეროთი. ეკონომიკაში მისი ჩარევა შესაძლებელია იმ ზომით, რომელიც ასახავს ამ კანონების მოქმედებას, პასუხობს მათ. სირთულე იმაში მდგომარეობს, რომ იმ პირობებში, როდესაც მსოფლიო ეკონომიკური მეცნიერება წარმოდგენილია სხვადასხვა ეკონომიკური სკოლებითა და მიმართულებებით, რომლებიც ასახავენ ამა თუ იმ ეკონომიკურ კანონზომიერებებს, რაც დამახასიათებელია საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა ეტაპებისათვის, მთავარია არ შეეცდეთ ეკონომიკური დოქტრინის არჩევაში, ანდა სხვადასხვა დოქტრინის პოსტულატების სინთეზში; მათგან უპირატესობა მიენიჭოთ იმათ, რომლებიც უფრო მეტად ადეკვატურად ასახავენ რეალურ ეკონომიკურ პროცესებს მოცემულ ეროვნულ ეკონომიკაში, მისი განვითარების მოცემულ მომენტში. მხოლოდ ასეთი წინაპირობა სახელმწიფოს საქმიანობაში გახდება მისი მყარი და ეფექტური განვითარების საფუძველი.

სახელმწიფო ამოსავალ წერტილში გამოდის მაკროეკონომიკის სუბიექტად ყველა დანარჩენი სამეურნეო სუბიექტების საწინააღმდეგოდ. ასევე უკანასკნელ ათწლეულში ჩამოყალიბებული უმსხვილესი ინსტიტუციონალური წარმონაქმნების: კორპორაციების,

¹ ე. მექვაბიშვილი, სახელმწიფო და ეკონომიკა, თბ., 1995.

პოლიტიკის, უმსხვილესი სასაქონლო და საფონდო ბირჟების, სადაზღვევო კომპანიების, საპენსიო ფონდების და სხვ. საწინააღმდეგოდაც.

სახელმწიფო რეგულირების ობიექტად გამოდის ეროვნული ეკონომიკა მთლიანობაში. ეს ხდება ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის ამაღლების ფაქტორი, მოსახლეობის ყველა ფენის კეთილდღეობის ზრდის წანამძღვარი, ერთის მხრივ, და, მეორე მხრივ, მისი პოზიციების განმტკიცებისა მსოფლიო მეურნეობის ფარგლებში.

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში პრობლემების წრე, რომელსაც სახელმწიფო წყვეტს, შემდეგია: თავიდან აიცილოს, ანდა, თუნდაც, შეასუსტოს საბაზრო ეკონომიკის განვითარებისა და ფუნქციონირების ნეგატიური შედეგები. საკმე შეეხება წარმოების პერიოდულ დაცემას, რომელსაც თან ახლავს უმუშევრობის ზრდა, ინფლაციის გაღრმავება, სოციალური კონფლიქტების გამწვავება. ეს გარემოება ობიექტურ აუცილებლობად აქცევს ეკონომიკური პროცესების მაკროეკონომიკურ რეგულირებას; ეკონომიკის ანტიკრიზისულ რეგულირებას საფინანსო, ფულად-საკრედიტო, საბაჟო, საინვესტიციო და სხვა პოლიტიკით, რომელიც მიმართულია ციკლური რყევის შერბილებისა და წარმოების დაცემის შესასუსტებლად.¹

ეკონომიკური რეგულირების პოლიტიკაში სახელმწიფო თავის წინაშე შემდეგ მიზნებს ისახავს:

პირველ რიგში ხელი შეუწყოს მაკროეკონომიკურ წინასწორობას და საზოგადოებრივი კვლავწარმოების უზრუნველყოფას. ესაა გლობალური მიზანი, რომელიც ყოველთვის იდგა სახელმწიფოს წინაშე.

მიზნები შეიძლება იცვლებოდეს დროის ყოველ მოცემულ პერიოდში. ამ მიზნების გათვალისწინებით სახელმწიფოს ეკონომიკურ პოლიტიკად შეიძლება იქცეს:

1. დაბალანსებული საზოგადოებრივი წარმოების მხარდაჭერა;
2. წარმოების ზრდის სტიმულირება;
3. სრული დასაქმების უზრუნველყოფა;

¹ Теория переходной экономики, под. ред. Е.В. Красниковой, М., 1998, стр. 137-138.

4. საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტურობის ამაღლება;
5. შემოსავლების სამართლიანი განაწილება;
6. ფასების სტაბილურობა და ინფლაციის თავიდან აცილება;
7. ბუნებრივი და გარემომცველი სფეროს შენარჩუნება.

ამ ამოცანების მიღწევა სახელმწიფოს შეუძლია, თუ მას გააჩნია სახელმწიფო ბიუჯეტი, სახელმწიფო საკუთრება, საკანონმდებლო შემოქმედება, ინფორმაცია, საგარეო ვაჭრობა, ძალოვანი სტრუქტურები და ა. შ.

მიზნის მისაღწევად სახელმწიფო შეიმუშავებს რეგულირების განსაზღვრულ მეთოდებს. ესენი შეიძლება იყოს: სახელმწიფო საკუთრების მართვა, სახელმწიფო მოხმარება, სოციალური პროგრამები, საბიუჯეტო პოლიტიკა, საგადასახადო დაბეგვრა და ა. შ.

სახელმწიფოს ფუნქციებს შორის ერთ-ერთი უმთავრესია მაკორექტირებელი ფუნქცია, რომელიც ვლინდება ეკონომიკის სხვადასხვა დარგებსა და სფეროებში. უწინარეს ყოვლისა იქ, სადაც სუსტად მუშაობს საბაზრო მექანიზმი, ვერ თანხმდება ურთიერგამომრიცხავი ინტერესები.

საბაზრო მექანიზმი იქ არ მუშაობს, სადაც გარანტირებული არა აქვს მოგება. იქ არ მიედინება კაპიტალი. ესენია: ფუნდამენტური მეცნიერული კვლევა, ხელოვნება, ლიტერატურა, კულტურა, სახალხო განათლება, თავდაცვა და ა. შ.

მაკორექტირებელი ფუნქცია მჭიდრო კავშირშია სახელმწიფოს ფისკალურ პოლიტიკასთან. ფისკალური პოლიტიკა ნიშნავს სახელმწიფო ბიუჯეტის ფორმირებას საგადასახადო სისტემის მეშვეობით, ერთის მხრივ, და, მეორე მხრივ, განსაზღვრული ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელებას ფინანსური საშუალებების განაწილების მეშვეობით.

გარდამავალ პერიოდში სახელმწიფო ინარჩუნებს ფულადი მიმოქცევის რეგულირების ფუნქციას. ეს არის სახელმწიფოს პირველი ამოსავალი ფუნქცია, რომელიც ტრადიციულია საბაზრო ეკონომიკისათვის. განვითარებულ ქვეყნებში მას დიდი ხანია ასრულებენ ცენტრალური ბანკები, სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებლად.

ფულადი მიმოქცევის რეგულირების მიზანს წარმოადგენს, არ დაუშვას ფულადი ნიშნების უზომოდ გამოშვება, რომელიც იწვევს ეროვნული ვალუტის გაუფასურებას. ამ ღონისძიებების მიზანია, არ დაუშვას ინფლაციური პროცესები, რომლებიც მომაკვდინებლად მოქმედებს ეკონომიკის განვითარებაზე.

უკანასკნელ წლებში ინფლაციასთან ბრძოლა ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად გადაიქცა, რომელიც მიმართულია ფულად-საკრედიტო რეგულირებისაკენ.

ინფლაციის ტემპის აშკარა ცვლილება უმნიშვნელოვანეს მიღწევას წარმოადგენს. იგი წინაპირობას ქმნის გარდამავალ პერიოდში საინვესტიციო პოლიტიკის გაშლისათვის, რომელიც მიმართულია სტრუქტურული გარდაქმნებისაკენ, მაკროეკონომიკური დაუბალანსებლობის დაძლევისაკენ. მაგრამ ფასების ფინანსური სტაბილიზაციის ცალმხრივ ორიენტაციას თან არ ახლავს გახანგრძლივებული ეკონომიკური დაცემის დაძლევა, რომ არაფერი ვთქვათ ეკონომიკური აღმავლობის დაწყებაზე.

ნებისმიერი ეკონომიკის, მით უმეტეს თანამედროვე გარდამავალი პერიოდის, რეგულირების უმნიშვნელოვანესი ობიექტია სოციალური სფერო. სახელმწიფოს ეს სოციალური ფუნქცია ავალდებულებს მთელი თავისი ძალისხმევა მიმართოს მოსახლეობის მასობრივი უზუშვევრობის, მასობრივი გაღატაკების და ამის კვალობაზე ეროვნული გენოფონდის დეგრადაცია-გადაგვარების თავიდან აცილებაზე. შემოსავლების ღონეებისა და ღინამიკის რეგულირებაზე.

სახელმწიფო, როგორც მაკროეკონომიკის სუბიექტი, არეგულირებს დასაქმებულობის ღონეს, რათა მან არ გადააჭარბოს სოციალურად საშიშ ზომებს.

უზუშვევრობასთან ბრძოლის მეთოდები მუდმივად მუშავდება, თუმცა მისი დაძლევა შეუძლებელია საინვესტიციო საქმიანობის გაშლისათვის საჭირო წინაპირობების შექმნის გარეშე.

მასობრივი უზუშვევრობის პირობებში სახელმწიფო ძალისხმევას მიმართავს უზუშვევრობის და მათი ოჯახის წევრების სოციალურ დახმარებაზე, ცენტრალური, რეგიონული და ადგილობრივი ბიუჯე-

ტის ხარჯზე.

პოლიტიკა შემოსავლების სფეროში – ესაა გარდამავალი ეკონომიკის მეორე უმნიშვნელოვანესი ასპექტი.

შემოსავლების რეგულირება ახლა ყველა განვითარებულ ქვეყანაში ხდება. მით უმეტეს ასეთი რეგულირება აუცილებელია პოსტ-სოციალისტურ ქვეყნებში, სადაც სოციალური თანასწორობა სოციალიზმის ეპოქაში გამოდიოდა ოფიციალური იდეოლოგიის ერთ-ერთ პოსტულატად და განიხილებოდა სოციალიზმის ერთ-ერთ უდიდეს მიღწევად. სოციალური თანასწორობის პრინციპებზე იქმნებოდა საბჭოთა ადამიანების მთელი თაობები, რომლებიც არ აპირებენ მისგან გადაჩვევას. ახალ ეკონომიკურ სისტემაზე გადასვლა არ აუქმებს ამ პრინციპის მნიშვნელობას. სახელმწიფოზეა დამყარებული მის დაცვაზე პასუხისმგებლობა რეფორმირების პერიოდში.

საჭიროა დამკვიდრდეს დიფერენცირებული საგადასახადო სისტემა. მინიმალური თვიური ხელფასი საჭიროა მიუახლოვდეს სასიცოცხლო მინიმუმს.

სოციალური გასაღები განხილულ არ უნდა იქნეს, როგორც მძიმე ტვირთი ღარიბი სახელმწიფო ბიუჯეტისათვის. თვით სოციალური პოლიტიკა უნდა ატარებდეს აქტიურ ხასიათს. იგი გამოდის, როგორც სოციალური სტაბილურობის ფაქტორი, რომელიც წარმოადგენს აუცილებელ წანამძღვარს ეკონომიკური აღმავლობისათვის. რაც შეეხება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის სრული დასაქმების უზრუნველყოფას, ის წარმოადგენს ეკონომიკური ზრდის პირდაპირ ფაქტორს.

სახელმწიფოს ბუნების დაცვითი საქმიანობა შედარებით ახალი ფუნქციაა, რომელიც წარმოიშვა უკანასკნელ ათწლეულებში ეკოლოგიურ კრიზისთან კავშირში. ეს პრობლემა ფრიად მწვავედ დგას საქართველოში, სადაც უდარდელად ექსპლუატირებულია ბუნება, რის გამოც ეკოლოგიური კრიზისი მჭიდროდ გადაენასკვა ეკონომიკურს. ტყის ჭრის, ნიადაგის, მდინარეებისა და წყალსაცავების უზომოდ დაბინძურების წინააღმდეგ ბრძოლა – აი, სახელმწიფოს ბუნების დაცვითი საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები.

ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის მნიშვნელოვან იარაღს წარმოადგენს სახელმწიფო საკუთრება. საკუთრებითი ურთიერთობები საზოგადოებაში წარმოადგენს ფუნდამენტურს, რადგან ისინი ეხება, უწინარეს ყოვლისა, წარმოების სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან ფაქტორებს. ისინი მუდმივად ვითარდებიან, ევოლუციას განიცდიან; ისინი რეკლუციურ ცვლილებებს განიცდიან ქვეყნებში, რომლებშიც საბაზრო ეკონომიკა ყალიბდება. მაგრამ თუ ჩვენში საკუთრებითი ურთიერთობები ვითარდება უკან ბაზრისაკენ, მაშინ დასავლეთში მიდის განსაზოგადოების პროცესი. მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში 10 მილიონამდე კაცი მუშაობს საწარმოებში, რომლებიც მთლიანად ან ნაწილობრივ მათ ეკუთვნით, ოდონდ ნებისმიერ შემთხვევაში საკუთრებითი ურთიერთობები შერეული ეკონომიკის მიმართულებით ვითარდება.

საკუთრების საკუთარი ბაზის გარეშე სახელმწიფო ვერ შეძლებს მოსახლეობის ნაკლებუზრუნველყოფილი ფენების სოციალურ დაცვას.

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში საკუთრების სხვადასხვა ფორმებს შორის წარმოდგენილია სახელმწიფო საკუთრებაც.

სახელმწიფო სექტორის ფარგლებში სახელმწიფო გამოდის წარმოების საშუალებათა მესაკუთრედ და ასრულებს ფუნქციებს, რომელიც მესაკუთრის სტატუსს შეესატყვისება: ორგანიზაციას უკეთებს კვლავწარმოების პროცესს, მართავს მას, იჭირავებს პროფესიონალ მენეჯერებს, ახორციელებს წარმოებული პროდუქტის მითვისებას და მის გამოყენებას საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად.

სახელმწიფო საკუთრების პრივატიზაციამ არსებითად შეამცირა სახელმწიფო სექტორი, მაგრამ იგი სრულიად არ დასულა ნულამდე. სახელმწიფო შევიწროებულია სფეროებში, სადაც კერძო სექტორი უზრუნველყოფს ეფექტურობის უფრო მაღალ დონეს. მაგრამ საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე მოდელის შექმნის ფარგლებშიც სახელმწიფო საკუთრებას არსებობის უფლება აქვს. სახელმწიფოს მეწარმეობრივი საქმიანობა წარმოადგენს თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის ფუნქციონირების ობიექტურ პირობას. როდესაც სამეურნეო სუბიექტებიდან სახელმწიფო გამორიცხულია და ბაზარი წყვეტს

ყველაფერს, ეს უკვე ლიბერალიზმი კი არა, ფსევდოლიბერალიზმია, რამეთუ ლიბერალიზმი გულისხმობს სამეურნეო სუბიექტების თანასწორობას.

როგორი უნდა იყოს საკუთრებითი ურთიერთობების განვითარების მიმართულება საქართველოში?

1. უწინარეს ყოვლისა, უნდა იყოს მეურნეობრიობის სუბიექტად წარმოდგენის შესაძლებლობა. განსაკუთრებული ნებაყოფლობითა და შეგნებულობით უნდა აირჩეს საკუთრების ფორმა. ვინაიდან პრივატიზაცია ფორსირებული ფორმით მიმდინარეობს, საკუთრების ობიექტი ხშირად ვარდება „ბნელი პირების ხელში“.
2. საკუთრებითი ურთიერთობების ევოლუცია უნდა ვითარდებოდეს საკუთრებითი სუბიექტისა და ობიექტის დაახლოებით და არა საკუთრების ობიექტის გასხვისებით სუბიექტისაგან. სუბიექტის ქვეშ იგულისხმება მშრომელი, კერძო მესაკუთრე, წარმოების კოლექტივი. თუ დაძლეულ არ იქნა მესაკუთრისაგან საკუთრების გასხვისება, ანდა ფორმალურად იქნება დაძლეული, საკუთრება საერთოდ დაკარგავს თავის სამოტივაციო ძალას; შეწყვეტს, იყოს შემოქმედებითი ინიციატივისა და გერგილიანობის, ეკონომიკური ეფექტურობის მიღწევის პირობის გენერატორი.
3. საჭიროა კერძო მეწარმეობის, მათ შორის მცირე ბიზნესის მხარდაჭერა, მისი უზრუნველყოფა საკანონმდებლო და ფინანსური ურთიერთობებით; შეღავათიანი საგადასახადო პირობები ნედლეულის, მასალების, ენერგორესურსების მოპოვებისას. ეს შეღავათები განსაკუთრებით უნდა მიეცეთ იმ საწარმოებს, რომლებიც ფუნქციონირებენ წარმოებაში, მეცნიერებისა და განათლების სფეროებში.

თანამედროვე ვითარებაში აუცილებელია სათანადო სიბრტყეზე დადგეს საზოგადოებრივი წარმოების, მისი სტაბილიზაციის ინტერესები. ამ მიზანს უნდა დაექვემდებაროს საერთო ეკონომიკური პოლიტიკა და მისი ყველა კონკრეტული კომპონენტი: საინვესტიციო, საგადასახადო, საბიუჯეტო, ფულად-საკრედიტო, ინდუსტრიული პოლიტიკა და ა.შ.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გ. აბზიანიძე, ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1959.
2. ა. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997.
3. ა. ანიკინი, მეცნიერების სიჭაბუკე, თბ., 1989.
4. ა. არისტოტელე, რიტორიკა, თბ., 1981.
5. რ. ასათიანი, მომსახურება და საბაზრო სისტემა, თბ., 1993.
6. ჯ. არაბიძე, მაკროეკონომიკის თეორიის საკითხები, თბ., 1994.
7. ვ. ბახტაძე, ილია ჭავჭავაძის სოციალურ-ეკონომიკური შეხედულებანი, თბ., 1948.
8. ვ. ბახტაძე, ნიკო ნოკოლაძის სოციალურ-ეკონომიკური შეხედულებანი, თბ., 1958.
9. ს. ბერაძე, ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებანი, თბ., 1958.
10. ს. ბერაძე, გ. ჭანუყვაძე, ი. კრავცოვი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, ნაწილი I, თბ., 1973.
11. ს. ბერაძე, გ. ჭანუყვაძე, ი. კრავცოვი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, ნაწილი II, თბ., 1975.
12. რ. ბასარია, ი. მესხია, გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკის პრობლემები, თბ., 1995.
13. რ. გოგოზია, შერეული ეკონომიკური სისტემა: არსი, მოდელები, განვითარების ტენდენციები, თბ., 2004.
14. გ. გამსახურდია, საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე, თბ., 1995.
15. რ. გოცირიძე, ეკონომიკა, პოლიტიკა, ცხოვრება, თბ., 1999.
16. რ. გველესიანი, მცირე და საშუალო მეწარმეობის წარმატების სტრატეგია და კულტურა, თბ., 1999.
17. პ. გუგუშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, ჟურნალი „საქართველოს ეკონომისტი“, №9, 1963.
18. ა. გრიშკაშვილი, გარდამავალი ეკონომიკის ქვეყნები, პრობლემები, პერსპექტივები, თბ., 1998.
19. ვ. დათუკიშვილი, საბაზრო ეკონომიკის არსისა და მისი ჩამოყ-

- აღიბების კანონზომიერებების გახსნისათვის, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
20. შ. კეშაძე, ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური კვლევის მეთოდოლოგია და თანამედროვე ეკონომიკური განვითარების აქტუალური საკითხები, თბ., 1999.
 21. გ. თოდუა, ქართული ეკონომიკური აზრი საბაზრო ეკონომიკის თაობაზე, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 14-5, 1994.
 22. გ. თოდუა, XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ისტორიის საკითხები, ნაწილი I, თბ., 1983.
 23. გ. თოდუა, XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ისტორიის საკითხები, ნაწილი II, თბ., 1987.
 24. გ. თოდუა, ადამ სმითი და თანამედროვე საერთაშორისო ეკონომიკის აქტუალური საკითხები, თბ., 2000.
 25. გ. თოდუა, მდგრადი ეკონომიკისა და შეფარდებითი უპირატესობის ერთიანობის საყოველთაო კანონი, ჟურნალი „ეკონომიკა“, 1996.
 26. ა. თეთრაული, საბაზრო ეკონომიკის ქართული მოდელი და მისი თავისებურებანი, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
 27. ა. თეთრაული, ც. თეთრაული, მაკროეკონომიკური რეგულირების თავისებურებანი და საბაზრო ურთიერთობათა განვითარების კანონზომიერებანი საქართველოში“, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
 28. მ. თოქმაზაშვილი, შემოსავლების ფუნქციონალური განაწილების თეორია, ისტორია და მეთოდოლოგია, თბ., 1994.
 29. რ. კაკულია, ეკონომიკური აზრის განვითარებისთვის რევოლუციამდელ საქართველოში, თბ., 1969.
 30. რ. კაკულია, ქართული ეკონომიკური აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1969.
 31. ჯ. კახნიაშვილი, მაკროეკონომიკა, ნაწილი I, თბ., 1996.
 32. ჯ. კახნიაშვილი, მაკროეკონომიკა, თეორია და პოლიტიკა, ნაწ-

ილი II, თბ., 1997.

33. ჯ. მ. კეინზი, დასაქმების, სარგებლისა და ფულის ზოგადი თეორია, ქუთაისი, 1995.
34. ა. კურატაშვილი, ადამიანის უფლებები და სახელმწიფოს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის ეფექტიანობის პრობლემა პლურალისტურ საზოგადოებაში, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
35. ა. კურატაშვილი, საკუთრების ფორმათა თანასწორუფლებიანობის დაცვა ეროვნული ეკონომიკის განვითარების აუცილებელი პირობა, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
36. ა. კურატაშვილი, საზოგადოებრივი სოციალ-ეკონომიკური განვითარების ალტერნატიული მიმართულების მნიშვნელობა, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
37. პ. ლემონჯავა, ბუნების გამოყენების ეკონომიკა, თბ., 1993.
38. პ. ლემონჯავა, საერთაშორისო გამოცდილება ბუნების გამოყენებით საქმიანობაში და თანამშრომლობა ეკოლოგიური პრობლემების გადაწყვეტაში, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
39. ვ. ლეონტიევი, ბაზრისაკენ სახელმწიფო კონტროლის გზით, ჟურნალი „ეკონომისტი“, 1990, 16.
40. ი. მესხია, ინდიკატური დაგეგმვა საბაზრო ეკონომიკის სამსახურში, ჟურნალი „ეკონომიკა“, №8-9, 1993.
41. კემპელ რ. მაკკონელი, სტენლი ლ. ბრიუ, ეკონომიკისი, ტომი I, თბ., 1993.
42. კემპელ რ. მაკკონელი, სტენლი ლ. ბრიუ, ეკონომიკისი, ტომი II, თბ., 1993.
43. ე. მექვაბიშვილი, სახელმწიფო და ეკონომიკა, თბ., 1995.
44. ზ. ნატროშვილი, ამბიცოური პრაგმატისტი, გაზეთი „ეკო-დაიჯესტი“, 8-9 მაისი, 2000.
45. ნ. ნიკოლაძე, თხზულებები, ტომი I, თბ., 1960.

46. ნ. ნიკოლაძე, თხზულებები, ტომი II, თბ., 1962.
47. ნ. ნიკოლაძე, თხზულებები, ტომი III, თბ., 1963.
48. ნ. ნიკოლაძე, თხზულებები, ტომი IV, თბ., 1964.
49. ა. ნუცუბიძე, კაპიტალიზმის „ტრანსფორმაციის“ აპოლიგეტური თეორიები, თბ., 1967.
50. გ. პაპავა, საბაზრო ეკონომიკაზე საქართველოს გადასვლის საფუძვლები, თბ., 1991.
51. ვ. პაპავა, საბაზრო თანასწორობის დოქტრინა, თბ., 1999.
52. ა. პუშკინი, ჩრეული თხზულებანი, თბ., 1975.
53. რამაიანი, ინდური ეპოსი, თბ., 1951.
54. პ. რატიანი, ქართველ თერგდალეულთა რევოლუციური მოღვაწეობის ისტორიიდან, თბ., 1962.
55. დ. როზენბერგი, პოლიტიკური ეკონომიის ისტორია, თბ., 1938.
56. პ. როუზენი, გახდი მილიონერი, თბ., 1994.
57. საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში, ტომი I-V, თბ., 1993-1999.
58. ნ. სანთელაძე, საბაზრო ეკონომიკის მოდელები, თბ., 1993.
59. ა. სმითი, გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ, თბ., 1938.
60. ჯ. სოროსი, კაპიტალიზმის საფრთხე, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, 5.04-2.05, 1997.
61. პ. სამუელსონი, უ. ნორდჰაუსი, ეკონომიკისი, თბ., 2000.
62. სანგ სენგ პარკი, კორეის გამოცდილება, გაზეთი „ბანკი“, 10.07.1993.
63. ა. სილაგაძე, ეკონომიკური აზრის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 2001.
64. ა. სილაგაძე, მონათმფლობელური საზოგადოების ეკონომიკური კონცეფციები, თბ., 1991.
65. ტ. სართანია, ილია ჭავჭავაძის სოციალურ-ეკონომიკურ შეხედულებათა შესახებ, ცხინვალი, 1971.
66. ტ. სართანია, ილია ჭავჭავაძე, 1992.
67. საქართველოს რესპუბლიკაში საერთო ეკონომიკური სტაბი-

- ლიზაციისა და სისტემური ცვლილებების ანტიკრიზისული პროგრამა, თბ., 1994.
68. საქართველოს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1999 წ. ინდიკატორული გეგმა, თბ., 1999.
 69. შ. ქისტაური, ილია ჭავჭავაძე – დიდი ქართველი ბანკირი – ფინანსისტი, თბ., 1998.
 70. შ. ქისტაური, საბიუჯეტო ფედერალიზმის ფორმებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში. იხ. კრებული: საქართველოს ეკონომიკა XXI ს. კარიბჭესთან: პრობლემები, პერსპექტივები, თბ., 2000.
 71. შ. ქისტაური, ეროვნული ვალუტა (წარსული, დღევანდლობა, მომავალი), თბ., 1993.
 72. შ. ქისტაური, თეორიები და ანტითეორიები, თბ., 2001.
 73. ნ. ქოიავა, ისტორიული სკოლა ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ტფ., 1924.
 74. თ. შველიძე, ჯაროს საზღვარგარეთ „გასავალი“ აქვს, გაზეთი „ეკო-დაიჯესტი“, 8-9 მაისი, 2000, გვ. 4.
 75. გ. შუბლაძე, საბაზრო ეკონომიკის ქართული მოდელი, ჟურნალი „ეკონომიკა“, №1, 1993.
 76. ე. ჩადუნელი, ქართული ეკონომიკური აზრის განვითარების ისტორიიდან, თბ., 1978.
 77. ე. ჩადუნელი, გაზ. „დროების“ პუბლიცისტთა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური შეხედულებანი, თბ., 1969.
 78. ლ. ჩიქავა, საქართველოს ეკონომიკა, თბ., 1995.
 79. მ. ცუცქერიძე, მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების სისტემური რეგულირების საკითხები, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
 80. ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია, თბ., 1971.
 81. დ. ძნელაძე, მსოფლიო ეკონომიკა, თბ., 1997.
 82. გ. წერეთელი, ბუნებათსარგებლობის პროცესების ოპტიმიზაციის ეკონომიკური საკითხები, თბ., 1984.
 83. ა. წულუკიძე, ეკონომიკური მეცნიერების ისტორიიდან, თბზუ-

ლებები, თბ., 1967.

84. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებები, ტომი III, თბ.
85. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებები, ტომი V, თბ., 1987.
86. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებები, ტომი VII, თბ., 1956.
87. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებები, ტომი VIII, თბ., 1956.
88. გ. ჭანუყვაძე, ვულგარული ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიკის კრიტიკა, ნაწილი I, თბ., 1962.
89. გ. ჭანუყვაძე, ვულგარული ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიკის კრიტიკა, ნაწილი II, თბ., 1968.
90. გ. ჭანუყვაძე, ვულგარული ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიკის კრიტიკა, ნაწილი III, თბ., 1964.
91. გ. ჭანუყვაძე, ბურჟუაზიული პოლიტიკური ეკონომიკის კრიტიკა, ნაწილი IV, თბ., 1964.
92. გ. ჭანუყვაძე, ერპარდისეული „ფორმირებული საზოგადოების“ კრიზისი, ჟურნალი „საქართველოს სახალხო მეურნეობა“, №2, 1968.
93. ნ. ჭითანავა, შერეული, მრავალწყობიანი, სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა, თბ., 1996 წ.
94. ნ. ჭითანავა, საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების ორგანიზაციული პრობლემები, თბ., 1993.
95. ნ. ჭითანავა, საბაზრო ეკონომიკის რეგულირება (ორგანიზაციული პრობლემები), ნაწილი I, თბ., 1995.
96. ნ. ჭითანავა, გარდამავალი პერიოდის სოციალ-ეკონომიკური პრობლემები (ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირება), ნაწილი II, თბ., 1999.
97. ჯ. ხარიტონაშვილი, „ფორმირებული საზოგადოების“ კონცეფცია და მისი კრიტიკა, ჟურნალი „ეკონომისტი“, №4, 1976.
98. ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, თბ., 1983.
99. ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, თბ., 1985.
100. ჯ. ხარიტონაშვილი, გზა თავისუფალი მეწარმისა, გაზეთი „ხეცხოვრებისა“, 1990, №1.

101. ჯ. ხარიტონაშვილი, იდეათა სესხების საკითხი პლურალიზმის თეორიაში, ჟურნალი „ეკონომისტი“, №3, 1990.
102. ჯ. ხარიტონაშვილი, კიდევ ერთხელ იდეათა სესხების შესახებ, ჟურნალი „ეკონომისტი“, №8, 1990.
103. ჯ. ხარიტონაშვილი, დაგეგმვა სოციალურ საბაზრო მეურნეობაში. იხ. კრებული „საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტები“, თბ., 1996.
104. ჯ. ხარიტონაშვილი, პერიფერიული ეკონომიკის თეორიული პრობლემები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, №12, 1996.
105. ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა რეტროპერსპექტივა და თანამედროვე პრობლემები, ნაწილი I, თბ., 1997.
106. ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა რეტროპერსპექტივა და თანამედროვე პრობლემები, ნაწილი II, თბ., 1997.
107. ჯ. ხარიტონაშვილი, რეგიონული ეკონომიკის თეორიული პრობლემები, იხ. კრებული „მესხეთი, ისტორია და თანამედროვეობა“, ახალციხე, 2000.
108. ჯ. ხარიტონაშვილი, ილია ჭავჭავაძე საქართველოს ეკონომიკური განვითარების გზების შესახებ, იხ. კრებული „მესხეთი“, II; ახალციხე, 2000.
109. ჯ. ხარიტონაშვილი, ეკონომიკური რეფორმების ეგვიპტური გამოცდილება, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, №1, 2002.
110. ჯ. ხარიტონაშვილი, რაც გინდა აკეთე, (Laissez Faire) დოქტრინის ევოლუცია, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, იანვარ-თებერვალი, 2007.
111. ჯ. ხარიტონაშვილი, ალექსანდრე ამილახვარის მერკანტილისტური იდეები, ჟურნ. „სოციალური ეკონომიკა“, №5, 2002.
112. ჯ. ხარიტონაშვილი, სახელმწიფოებრივი პროტექციონიზმი ეკონომიკის ტრანსფორმაციის პირობებში, თსუ სოხუმის ფილიალის კრებული, თბ., 2000.
113. ჯ. ხარიტონაშვილი, ნიკო ნიკოლაძის პროტექციონისტული

- შეხედულებები და მათი თანამედროვე მნიშვნელობა, თსუ ეკონომიკის ფაკულტეტის შრომების კრებული, თბ., 2000.
114. ჯ. ხარიტონაშვილი, ჩარჩული ფული ქურდბაცაცაა, გაზეთი „სიმართლე“, 1993, აპრილი, გვ. 4.
 115. ჯ. ხარიტონაშვილი, ალტერნატივის ძიება გარდამავალი და განვითარებადი ეკონომიკის ქვეყნებში, ჟურნ. „კავკასიის“ მაცნე“, №3, 2001.
 116. ჯ. ხარიტონაშვილი, საბაზრო ეკონომიკის ზოგიერთი მოდელი, ჟურნ. საქ. მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“, ტ. 11. №1-2, 2003.
 117. მ. ზურსკივადე, ეკონომიკური ზრდის სახელმწიფო რეგულირება გარემოს ბუნების დაცვითი ფაქტორების გათვალისწინებით, იხ. კრებული „საბაზრო ეკონომიკის განვითარების პრობლემები საქართველოში“, თბ., 2000.
 118. ლ. ჰენეი, ეკონომიკურ მოძღვრებათა ისტორია, თბ., 1927.
 119. ა. პიტლერი, ჩემი ბრძოლა, თბ., 1991.

პერიოდული გამოცემები

120. ჟურნალები: „ეკონომიკა“; „სოციალური ეკონომიკა“; საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“, „მოამბე“; კავკასიის „მაცნე“.
121. გაზეთები: „ახალი ივერია“; „ბანკები“; „ეკო-დაიჯესტი“; „თბილისის უნივერსიტეტი“; „ლიტერატურული საქართველო“; „სიმართლე“; „ზე ცხოვრებისა“.
122. Аристотель, Политика, Соч., т. 4. СПб, 1911.
123. Артхашастра или наука о политике, М., 1959.
124. Андреев Л., Вашинин Л., Союз неолиберализма и кейнсианство, журнал “Экономические науки” №4, 1969.
125. Бем-Баверк, Основы теории ценности хозяйственных благ, М., 1929.
126. Беликоев В. З., Общая экономическая теория, Новосибирск, 1996.

127. Белокуров С. А., Юрий Крижанич в России, М., 1907.
128. Беридзе Т., Экономические основы суверенитета, Тб., 1995.
129. Блауг М., Экономическая мысль в ретроспективе, М., 1994.
130. Брегель Э. Я., Критика буржуазных учений об экономических системах капитализма, М., 1972.
131. Брентано Л., Причины экономического расстройства в Европе, Одесса, 1894.
132. Бузгалин А., Переходная экономика, М., 1994.
133. Бузгалин А., Закономерности и модели переходной экономики, М., 1995.
134. Вальденберг В., Государственные идеи Крижанича, М., 1951.
135. Всемирная история экономической мысли, т. 1, М., 1987.
136. Всемирная история экономической мысли, т.3, М., 1989.
137. Всемирная история экономической мысли, т.4, М., 1990.
138. Гоидар Е. Т., Государство и эволюция, М., 1995.
139. Ганшин Т. А., Очерк экономики современного Китая, М., 1982.
140. Гоиер Г. Линвуд, Макроэкономическая теория и переходная экономика, М., 1996.
141. Гальперин П. И., Гребелников Л. И., Леуский А. И., Тарасевич Л. С., Макроэкономика, Санкт-Петербург, 1997.
142. Гелбрейт Д., Экономические теории и цели общества, М., 1976.
143. Гильдебранд Б., Политическая экономия настоящего и будущего, СПб, 1860.
144. Гильфердинг Р., Капитализм, социализм и социал-демократия, М., 1928.
145. Гилфердинг Р., Финансовый капитал, М., 1969.
146. Долан Дж. Эдвин, макроэкономика, Санкт-Петербург, 1997.
147. Даюк Б. Д., Юрий Крижанич, М., 1948.
148. Де Сото Э., Иной путь, Невидимая революция в третьем ми-

- ре, М., 1995.
149. Жамс Э., История Экономической мысли XX века, М., 1959.
150. Жидь Ш. и Ристь Ш., История экономических учений, М., 1918.
151. Журавель О. Г., Легенда о "сформировавшемся обществе", Киев, 1996.
152. Заикина В. И., ФРГ: государство и накопление капитала, М., 1973.
153. Зарин П. И., Английская классическая буржуазная политическая экономия (А. Смит, Д. Рикардо), М., 1958.
154. Зомбарт В., Современный капитализм, т. 1, М., 1909.
155. История экономической мысли, т. 1, М., 1961.
156. История экономической Мысли, т. 2, М., 1964.
157. История экономической Мысли, т. 3, М., 1970.
158. Канамори Х., Япония – Мировая экономическая держава, М., 1996.
159. Капитализм и развивающиеся страны, М., 1973.
160. Кафенхауз Б., Жизнь и деятельность И.Т.Посошкова, М., 1951.
161. Котов В. Н., Западногерманский неолиберализм, М., 1976.
162. Корпоративный капиализм в Японии, М., 1986.
163. Крижанич Ю., Политика, М., 1965.
164. Кузнецов В., Теория переходной экономики, журнал. "МЭ и МО", №12, 1994.
165. Коротюк Е., О концепции "сформированного общества", журнал "Экономические науки", №7, 1970.
166. Кульков В. М., В координатах смешанной экономики, М., 1994.
167. Ксенофонт Афинский, Домострой, Сокр. соч., М., -Л., 1935.
168. Курс экономики, под. ред. Райсберга Б. А., М., 1997.

169. Ломакин В., Мировая экономика, М., 1995.
170. Леонтьев В., Экономическое эссе. Теория, исследования, Факты, политика, М., 1990.
171. Линдерт П. Х., Экономика мирохозяйственных связей, М., 1992.
172. Лист Ф., Национальная система политической экономии, СПб, 1891.
173. Лойберг М. Я., История экономики, М., 1998.
174. Маигов С., Роль государства в формировании инвестиционного климата в республике Корея, МЭ и МО, №6, 2000.
175. Макконел К. Р., Брю С.Л., Экономикс, т.1, т.2, М., 1992.
176. Маршал А., Принципы экономической науки (в 3 кн.) М., 1993.
177. Мэнкью И. Т., Принципы экономики, СПб, 1999.
178. Мегрелишвили Г., Грузинская общественно-экономическая мысль во второй половине XX века, Тб., 1960.
179. Мюрдаль Т. С., Современные проблемы "третьего мира", М., 1972.
180. Мировая экономика, под ред. В. Н. Ломакина, М., 1995.
181. Мировая экономика, под ред. Булатова, М., 1999.
182. Новые явления в современной буржуазной политической экономии в связи с экономической политикой, Т. 1, София, 1963.
183. Новые явления в современной буржуазной политической экономии в связи с экономической политикой, т. 2, София, 1965.
184. Осадчая И. М., Современное кейнсианство, М., 1971.
185. Папава В., Роль государства в современной экономической системе, "Вопросы экономики", №11, 1993.
186. Петти В., Политическая арифметика, экономические и статистические работы, М., 1940.
187. Платон, Политика или государство, Соч., т.3, ч. 2, М., 1972.

188. Портер М., Международная конкуренция, М., 1993.
189. Посошков И. Т., Книга о скудости и богатстве, М., 1951.
190. Радаев В., Концепция анализа переходного периода, журнал "Экономист", №8, 1995.
191. Реуэль А. Л., Разложение меркантилизма и заражение буржуазной классической политической экономии в Англии (Петти) и во Франции (Буагильбер), М., 1957.
192. Рошер В., Наука о народном хозяйстве по отношению к земледелию и другим отраслям первоначальной промышленности, М., 1870.
193. Рошер В., Начала народного хозяйства, Руководство для учащихся и для деловых людей, т. I и II, М., 1860.
194. Самуэльсон П., Экономика, М., 1964.
195. Самуэльсон П. А., Нордхаус В. Д., Экономика, М., 1999.
196. Селигмен Б., Основные течения современной экономической мысли, М., 1968.
197. Социальное рыночное хозяйство, словарь терминов, М., 1995.
198. Стиглиц Дж. Ю., Экономика государственного сектора, М., 1997.
199. Современная экономия, М., 1973.
200. Теория переходной экономики, ч. I, под ред. Герасименко В.В., М., 1997.
201. Теория переходной экономики, ч. II, под ред. Красиковой, М., 1998.
202. Томпсон А., Стрикленд А., Стратегическое планирование, М., 1997.
203. Федеративная республика Германия, М., 1973.
204. Федоров В. П., ФРТ: 80-е годы, М., 1986.
205. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р., Экономика, М., 1998.
206. Фишер С., Дорнбуш Р., Макроэкономика, М., 1997.
207. Франк Г. Р., Микроэкономическая теория и поведение, М.,

1996.

208. Фридман М., Фридман Р., Свобода, равенство и эгалитаризм в кнр. Фридман и хайек о свободе, Минск, 1990.
209. Хансен Э., Экономический цикл и национальный доход, М., 1959.
210. Д. Харитонашвили, Эволюция теории сравнительных издержек производства, журн. "Кавказоведение", Москва, №22. 2002.
211. Хасбулатов Р., Мировая экономика, М., 1995.
212. Хейлбронер Р., и Туроу Л., Экономика для всех, Лондон, 1991.
213. Хисао Канамори, Дзюп Вада, Япония — мировая экономическая держава, М., 1986.
214. Хромушин Г. Б., Экономические теории политической экономики, М., 1972.
215. Хейне Пол, Экономический обзор мышления, М., 1991.
216. Ширяева Л., Мамедова Н., Неоклассическая модель государственного регулирования рыночных отношений, "Российский экономический журнал", №4.
217. Шмолер Г., Народное хозяйство, Наука о народном хозяйстве и её методы, М., 1902.
218. Штеин В. М., "Гуан-дзи", М., 1959.
219. Экономика переходного периода, Под ред. В.В.Радаева, А.В. Бузгалина, М., 1995.
220. Экономическое положение капиталистических и развивающихся стран, М., 1969.
221. Эклунд Л., Эффективная Экономика, М., 1993.
222. Эренберг Р. Дж., Смит Р. С., Современная экономика труда, Теория и государственная политика, М., 1996.
223. Эрхард Л., Благополучие для всех, М., 1991.

224. Якобсон Л. И., Экономика общественного сектора, М., 1996.
225. Ярошевский Б. Э., Теория периферийной экономики, М., 1973.
226. Периодические издания: "Вопросы экономики"; "Ежегодник Германской истории"; "За рубежом"; "Мировая экономика и международные отношения"; "США: Экономика, политика, идеология"; "Экономическая газета"; "Экономические науки".

* * *

227. D. Bell, The Postindustrial Society: The Evolution of an Idea, London, 1971.
228. D. Bell, The Coming of Post industrial Society: A Venture in Social Forecasting, NewYork-London, 1973.
229. D. Bell, Capitalism Today, NewYork-London, 1971.
230. L. Erhard, Wohlshand für alle, Düsseldorf, Econ, 1957.
231. L. Erhard, Deutsche Wirtschaftspolitik. Der Weg der Sozialen Marktwirtschaft, Düsseldorf-Wien, Econ, Frankfurt, 1962.
232. L. Erhard, Die Formierte Gesellschaft. "Gesellschaftspolitische Kommentare", 1965, N11.
233. L. Erhard, "Programm für Deutschland", Referat auf dem 13 Bundesparteitag der SDU, 31 März 1965, "Gesellschaftspolitische Kommentare", 1965, N7.
234. L. Erhard, Eine Gesellschaft des Dynamischen Ausgleichs, - "Bulletin des Presse und Informationsamtes", Bonn, 1965, 10 April, N65.
235. Hansen A. H., The American Economy, Ny, 1977.
236. Klark I. M., Guidepost in Time of Change, Ny, 1949, p. 64.
237. Klaus O., Müller W.; Neokejnesianismus, Berlin, 1972.
238. Mündige Gesellschaft. Die SPD zur Zukunft der Nation Hannover, 1967.
239. Mötteli C., Gesellschaft, Staat und Wirtschaft vor der sozialen Marktwirtschaft zur "formierten Gesellschaft? – ORDO Jahrbuch

für die ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft, Bd. 17., Düsseldorf und München, 1966.

- 240. T. Mcclawc, P. George Benson Tery Sinsicne.; Statistics for Business and economics; London; 1998.
- 241. Organizational Behavior, USA, 1998.
- 242. Putter W., Kolbe h., Die Konzeption der SPD – Führung von der “mündigen Gesellschaft”, DWI Berichte, 1967, N1.
- 243. Richard L., Kohl S., Marketing of Agricultural Products, Ny, 1990.
- 244. Riek W., Schütze L., Wilhelmi R., 12 Thesen zur “Formierte Gesellschaft zur verständnis der Konzeption L. Erhard “Gesellschaft-politische Kommentare”, 1965, N13/14.
- 245. Samuelson P., Nordhaus W., Volks Wirtschafts Lehre, Band I, Köln, 1987.
- 246. Wolf Dieter Narr, Pluralistische Gesellschaft, Hannover, 1969.
- 247. William I. Raumol, Alan S. Blinder, Macroeconomics, New York, 1998.
- 248. J. Kharitonashvili, Hate Protectionism and Market Economy, Bulletin of the Georgian. Academy of sciences volume 166 Numbers, July-August, 2002.
- 249. J. Kharitonashvili, Security Measurei in the Persian Gult after the Iraq War. Tehran, 2004.

Zeitung und Zeischrift

- 250. Beiträge zur Geschichte der Deutschen Arbeitbewegung, Berlin
- 251. Berichte Deutsches Wirtschaftsinstitut, Berlin.
- 252. Die Arbeit, Berlin.
- 253. Deutsche zeitschrift für Philosophie, Berlin.
- 254. Einheit, Berlin.
- 255. Staat und Recht, Berlin.
- 256. Weg und Ziel, Wien.
- 257. Die Neue Gesellschaft, Bielefeld.
- 258. Die Welt, Hamburg.

- 259. Einheit, Bochum.
- 260. Gesellschaftspolitische Kommentare, Bonn.
- 261. Gewerkschaftliche Monatshefte, Köln.
- 262. Harzburger Hefte, Harzburg.
- 263. Management Heutetmarktwirtschaft, Bad Hazburg Moderne Welt,
Düsseldorf-Wein.
- 264. Neue Wege, Bochum.
- 265. Offene Wege, Köln-Opladen.
- 266. Politik und Wirtschaft, Bonn.
- 267. Wirtschaft und Wissenschaft, Essen Bredey Wirtschaftswoche
der Volkswirt Aktioner, Frankfurt A.M.